

XVI ÉVFOLYAM
1926

OKTÓBER

MEGJELENIK
MINDEN-HÓ-
KÖZEPÉN.

ULT ES JOYO

ZSIDÓ-IRODALMI-MŰVÉSZETI-TÁR-
SADALMI-ÉS-KRITIKAI-FOLYOIRAT.

MAGYAR KÖZLETI ÉS IRODALMI TUDOMÁNYOS ÉS MŰVELTSÉGTUDOMÁNYOS TÁRSASÁG KIADÁSÁBAN

és DR. PATAI JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST — WIEN — BERLIN

XVII. Magyar Királyi Osztálysorsjáték

Első huzás október 16. és 19.

Legnagyobb nyeremény szerencsés esetben
500.000 pengő =

6.250.000.000 (hatmilliárd és 250 millió)
korona készpénz

Jutalom és nyeremények:

300.000 pengő = **3.750.000.000** korona
(Hárommilliárd és hétszázötvenmillió korona)

200.000 pengő = **2.500.000.000** korona
(Két és félmilliárd korona)

100.000 pengő = **1.250.000.000** korona
(Egymilliárd és kétszázötvenmillió korona)

50.000 pengő = **625.000.000** korona
(Hatszázhuszonötmillió korona)

40.000 pengő = **500.000.000** korona
(Ötszázmillió korona)

25.000 pengő = **312.500.000** korona
(Háromszázötvenkét és félmillió korona)

20.000 pengő = **250.000.000** korona
(Kettőszázötvenmillió korona)

stb. stb., összesen **36 000** nyeremény több mint **69**
milliárd korona, mely összeget készpénzben
fizetik ki.

$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{1}$	sorsjegy
31.250	62.500	125.000	250.000	korona

Sorsjegyek kaphatók az összes elárusítóknál.

Ha Gyöngyösre utazik, ne mulassza el felkeresni

IFJ. KLEIN SÁMUEL

ORTH. **כשר** FALATOZÓJÁT

KOSSUTH LAJOS UCCAI BARAKBAN
hol olcsón és jól étkezhet

Bor, sör és pálinka korlátolt kimérése. Allandóan
kaphatók a legjobb zamatu **כשר** fajborok

GÁBOR ANDORNÉ ÉS TSA

NŐI KALAPTEREM

BUDAPEST

IV. PETŐFI SÁNDOR UCCA 9. (Pilvax köz)
TELEFON TERÉZ 115-95

Zálogcédulákat kiváltok.

Brillánsokat, ékszereket bárkinél drágábban vesz

SZÉKELY EMIL, VII., Király-utca 51.

Telefon: 105-35. (Teréz-templommal szemben).

Ha jó és megfelelő házasságot akar kötni,
úgy forduljon legnagyobb bizalommal **Fränki, VII.,**
Rombach u. 12, II. 2. (tel. J. 123-07) irodájához.
Tizenöt év óta vezetett és fennálló orth. vendéglője révén,
elsősorú összeköttetések Nagymagyarország legelő-
kelőbb szigorúan konzervatív családjaival.
Legtapintatosabb díszkrét ügyvitel.

SALON DE COIFFEUR „DORJAN“
- NAGY ADORJÁN -
BUDAPEST, ERZSÉBET KÖRUT 12, FÉLEM.

Különleges vallási paróka, modern haj-
választék készítése. Különleges francia
bubi hajvágás és ugyanilyen kész val-
lási parókák.

LOHR MÁRIA-KRONFUSZ vegytisztító és kelmefestő

Telefon: József 2-37

Gyár és központ: VIII., BAROSS-UTCA 85.

Telefon: József 2-37

MULT ÉS JÖVŐ SZERKESZTŐSÉGE ÉS KIADÓHIVATALA BUDAPEST, VI., RÉVAY-U. 14.
Felelős szerkesztő és kiadó: Előfizetési ára egész évre: 300.000.— korona. A kiadóhivatalért felelős:
Dr. PATAI JÓZSEF. Megjelenik havonta. Telefonszám 199-55 VIRÁG GYULA, igazgató.

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára

Jó kávé — jó egészség!

Tiszta babkávé nemcsak
élvezeti cikk, hanem kiváló
orvosok véleménye szerint
a betegségeket elhárítja.
Az egészséget fokozza és
elejét veszi az emésztési
zavaroknak.

MEINL GYULA.

A világ legjobb

Harmonikái, Hegedűi, Citerái, Harmonium-
jai, Beszélőgép, Cimbalomjai, továbbá az

Romlott hang-
szereket művé-
sziesen javít.

összes
Hangszerek
itt a
gyárban
kaphatók

Legjobb

Hurok.

Árjegyzéket ingyen
küld

MOGYORÓSSY GYULA

m. kir. szabadalmazott hangszergyára
Budapest, VIII. Rákóczi ut 71. Telefon József 16-81

SZÖNYEGET, RÉGISÉGET

vesz, elad

Sternberg

Telefon: J. 103-68

Dob-utca 24

Beilage des Mult es Jovó

SABATAI CVI A SZULTÁN ELŐTT. (Jelenet Salom Asch drámájából a „Vinnai Itzsulnar” előadásában.)

A Mult es Jovó 1926. évi októberi műmelletkeje.

Supplément de Mult es Jovó

MULT ÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XVI. ÉVFOLYAM, 1926. OKTÓBER

Nyílt levél

Főtisztelendő dr. Fischer Benjámín Úrhoz,
a pesti izr. hitközség új főrabbiájához!

Főtisztelendő Uram!

Hosszabb távollétem miatt, legnagyobb sajnálatomra, nem vehettem részt azokban a díszes ünnepeken, amelyekkel Főtisztelendő Urat a pesti izr. hitközség főrabbi székébe iktatták. De a távolból is odaszálltak gondolataim abba a szépstíli, zsidó hangulatú templomba, amely immár Főtisztelendő Úr lelki otthonává lett, ahonnan hirdetni fogja az igazság ígét és küzdeni minden álság, hamisság és hazugság ellen. Mert én is tudtam, hogy Ön sohasem járt földi magasságok után és nem emberi hiúság hozta ide abból a községből, amelyben annyi szeretettel és tisztelettel rajongták körül. De jött a hívásra a vágyakozás szárnyain, hogy nagyobb gyülekezetet vezéreljen az igazság utjaira, hogy amit ott a hívek százainak hirdetett, itt ezreinek és tízezeinek vésse a szívébe. Épp azért szerettem volna én is megszoritani a kezét, amikor a menyegyzet alatt a frigy házába kísérték és szerettem volna én is az Irás szavával üdvözölni: „Jer, Isten áldottja!” Jer és teljesítsd a prófétai parancsot: „mondj népemnek az ő bűnét és Jákob házának az ő vétkeit.”

Most pedig, hogy az új dísszel való egybekelésnek mézeshetei elmúltak, talán nem lesz már ünneprontás sem, ha a szép szavak áradata után, amellyel körülvették, néhány őszinte szóval járulok Főtisztelendő Úr elébe.

Én két és fél évtized óta figyelem a pesti hitközség fejlődését és visszaesését, külső és belső harcait és vajadásait. De Főtisztelendő Úr éles szemének bizonyára ez a két és fél hónap is elegendő volt arra, hogy a dolgok velejébe lásson, hogy világosan megkülönböztesse, mi itt a valóság és mi a látszat, mennyi a szín és mennyi a festék, hol az arc és hol az álarc, mi a kép és mi a képmutatás, mennyi a szent hit és mennyi a álszenteskedés.

És mert szentül hiszem, hogy Ön, miként

Izrael hajdani mesterei, mint „*moro deaszro*“, mint „a helyi közösség ura“ jött, nem alkalmazkodni, hanem szellemi urrá lenni, nem alárendelkezni, hanem vezetni, nem hizelegni, hanem fedni, nem bókolni, hanem ostromozni, a legbensőbb meggyőződésem, hogy igazságot fog tenni és igazságot fog hirdetni akkor is, ha az igazság szolgálata nem mutatkozik a leghálásabb feladatnak gyülekezetében.

A zsidó hagyományhűség hívei szívvel lélekkel harcoltak Főtisztelendő Úr idejöveteleért. Mert Önben látták zsidóságuk védőbástyáját az üldözés lanyhulásával párhuzamosan újra lábra kapó dívatos áramlatokkal szemben. És az igazi, tartalmat kereső konzervativizmusnak semmi sem nagyobb ellensége, mint az üres *alkonzervativizmus*, mely a határok elmosásához, a fogalmak összekeveréséhez vezet. És sehol és soha nem üttek olyan hamis játékot a „hagyományhűséggel“, mint ma itt nálunk! Ragyogó családi karácsonyfa alól adja ki a zsidó oktatásügyi előljáró a zsidó iskolákhoz szóló ukázokat. Kikeresztelt családok fejei „mélyítik a vallást“. „Antirituálisan“ terített asztalnál szavalnak „Sulchan Áruç“-ról és karsuzról. Minek folytassam? Valamikor a neológia a haladás eszméjével indult utjának, a zsidóságot akarta konzerválni az új idők eszközeivel; ez becsületes, nyílt hitvallás volt. Ma megtagadják a haladás etikai erejét egy festett konzervativizmus nevében, amelyet senki sem vesz komolyan. „Augur augur felé nevet.“ Sohasem tobzódott úgy a fogalmak szándékos összezavarása, mint ma. Fog-e Főtisztelendő Úr véget vetni a zürzavarnak? Fog-e fölkiáltani Jesajással: „E népnek vezetői — félrevezetői lettek!?”

Még többet, mint amennyit a konzervativizmusról beszélnek, beszélnek nálunk a hazafiságról. Valamikor ha három zsidó összeült, Tóráról tárgyaltak. Így írja elő a régi és nem túlságosan „konzervatív“ Misna. Ma *három zsidó össze-*

ül, hazafias nyilatkozatot tesznek. Az egész ország katolikus lakossága együtt nem nyilatkozik annyit a hazafiságról, mint egy minjan izraelita. Nemsokára Főtisztelendő Ur beiktatása után iktatták állásába Budapesten a reformátusok új lelkesét, Haypál Benő fiát s csudák csudája, itt valóságosságról, humanitásról, összetartásról és áldozatkészségről beszélt mindenki, mert a *felekezetenek és papjának* feladatáról volt szó és nem a hazáéról; a rabbi-beiktatásoknál pedig, amikor a zsidóság emel *vallásának* új védőbástyát, minden zsidó a hazát akarja megmenteni! Főtisztelendő Ur, aki a Tóra papjának jött ide, fog-e szólni híveihez: „Testvéreim, minden országban, minden zsidó teljesíti kötelességét hazája iránt. Ezt folyton hangoztatni ellenkezik az emberi méltósággal, az ellenséget pedig úgysem lehet ezzel meggyőzni. Ám beszélhettek róla künt a fórumon, az ország gyűlésein. A hit közösségeiben a hit erősítése a cél és a zsidóság templomaiban a zsidóság teljesítése! Erről beszéljete! Vagy még inkább: Erről *cselekedjete!*”

Mint a Tóra papja keresni fogja itt Főtisztelendő Ur a helyeket, ahol az ifjúság „a Tóra térdeinél hever.” — Keresni fogja és nem találja. És fájdalommal fogja látni, hogy felnőtt itt egy generáció, amely nem ismeri a zsidóságot és azért történt, hogy a legkisebb szélviharra ezrei hullottak le a zsidóság fájáról és ma is pusztít a renegátság, az asszimiláció, a nemtörődömség, a vegyes házasság. (A legújabb statisztika szerint minden két zsidó házasságra egy vegyesházasság esik!) És el fog menni az iskolákba, hogy magába szívja a könyvek fölé hajló gyermekek lehetőségét, amely a zsidó legenda szerint, mint illatos tömjénpára száll föl az Égbe és lecsillapítja az Ur haragját, ha letekint a földiek romlottságára . . . És héber könyvet fog eléjük tenni és szomorúan fogja látni, hogy a 17—18 évesek a középiskolák legfelső osztályaiban nem tudnak még pontosított héber szöveget sem folyékonyan elolvasni, hát még megérteni! Ha egy egyetemi hallgató el tudja olvasni folyékonyan a négy éves gyerekeknek szánt „Mánistáno“-t, nyilvános dicséretet kap. És a vallásoktatás eredménytelensége és a héber nyelvben való tudatlanság erősen fokozódott az utolsó 7—8 esztendőben, amióta a hitközség mindent elkövetett, hogy a háborúban és forradalmakban megcsappant energiát és munkakedvet a hitoktatók lelkében teljesen tönkretegyje. Sohasem volt még olyan merev és szívtelen a viszony a hit közösségének anyagi vezetői és a hit tanításának szellemi munkásai között, mint az utolsó esztendőkben itt. A kurzus rezsímjének kellett ismételtlen megvédenie a pesti neológ hitközség tanszemélyzetét a jogtalanságoztól, a kicsinyes „magánegyezségektől” és törvénytelen, apró fizetéslecsipésektől, ugyanakkor, amikor ez a nagy hitközség haszontalan hiú demonstrációkra milliókat

parazart és ugyanakkor, amikor az annival kisebb és szegényebb orthodox hitközség rég megadta tanítóinak az amúgy is szűkre szabott törvényes fizetést! Fog-e Főtisztelendő Ur reámutatni arra, hogy a „konzervativizmus” parancsa az a tórabeli parancs is, hogy „*ne nyomd el a dolgozó bérét!*” És tudja-e Főtisztelendő Ur, hogy a zsidó gimnázium két tanárát, akik köteles óráikon kívül is önzetlenül növendékeikkel foglalkozva gyönyörű eredményeket értek el, eltiltotta a hitoktatástól a hitközség, mert „túl zsidóul” nevelték a gyerekeket és túl sokat tanítottak héberül? A szülők küldöttségének pedig, amely a sérelem orvoslását követelte, a hitközség elnöke azt felelte, hogy lehet valaki jámbor zsidó, ha nem is tudja a héber nyelvet. Fel fogja-e Főtisztelendő Ur világosítani tiszteletreméltó elnökét arról a talmudi axiomáról, hogy igen is kell héber tudás, mert „*lo am-haarec chaszid*”, vagyis „az am-haarec nem lehet konzervatív!”

Talán sehohsem beszélnek annyit a „hit mélyítéséről” mint nálunk. Reggeltől estig mélyítik a hitet a hitközségben és egyre csak mélyül az úr, a hit és a község között. Soha nem páváskodott annyira a zsidó közéletben a demagógia, a bluff, a mutaványtorna, az öszintetlen beszéd. Kölcsönös dicséret- és bókzuhatag egymással szemben és kölcsönös gáncsoskodás és szitoközön egymás háta mögött. Egy újfajta zsidó bizantinizmus szomorú korszaka ez, amikor azt, amit a zsidó temetőben halottak tiszteletére nem engednek meg (Goldzihernek és Adlernek még sírköve sincs!) megengedik az élőknek a zsinagógák csarnokaiban: *szobrokat* emelnek a „konzervativizmus” elnökének és felavatják rabbinikus és templomi segédlettel. Még jó, hogy nem helyezik a szent frigyszekrények tetejére és feje fölé a tizparancsolatot: „*Ne csinálj magadnak faragott képeket, ne borulj le előttük és ne imádd azokat . . .*” Im lo haszchók haja lecho Jiszrael? — mondhatná újra a próféta — „Nemde neveltség lettél, Izrael!” Ilyen játékokban telik a kedved, amikor az ifjúságod pusztul, amikor pusztul a nép, mert tudás nélkül való, amikor egyes vezetőid úgy érzik, hogy künt már tompult a zsidókérdés éle, tehát bent már le lehet építeni az amúgy is gyengén fölépített zsidóságot!?

A tudatlanság és a fogalmak összekeverése vezetett ahhoz a hamis beállításhoz, hogy a héber intenzív tanítása holmi *cionizmust* jelent és „cionistákkal nem mehetünk” — ez a jelszó. Ez a felfogás érvényesülhetett abban a különös tényben is, hogy a hitközség oktatásügyi elöljárója megtagadta a zsidó gimnáziumi ifjúság vívóplakettjének támogatását azért, mert Michel-Angelo Dávid-reliefje alatt *héber felírás is van*. Holott alatta olvasható: „*Hazádnak rendületlenül*” és a héber szavak a bibliából valók: „*Itjak disze az erő*”. Tehát nincs itt sem „nacionaliz-

mus", sem „cionizmus", csak héber betű és már ez is ok a félelemre! Nyolc évvel ezelőtt a pesti hitközség jelenlegi elnöke cionistákkal szövetségbe (Mert akkor még lehetett a cionistákkal menni — az elnöki szék felé!) azzal kezdte meg a hitközség akkori vezetőségének megostromlását, hogy az elnöklete alatt álló „Magyar Zsidók Egyesülete" nevében szigorú levelet intézett az előjárósághoz, amelyben felszólította, hogy tekintettel a vallásoktatás eredménytelenségére és különösen arra, hogy még a felső osztályokban sem tudnak a növendékek héberül imádkozni — vonja le azonnal a konzekvenciákat és adja be a lemondását. A vallásoktatás általános nivója azóta csak sülyedt. És erősen sülyesztette a „horror cionisticus" a cionizmustól való ijedelem, amely minden modern rendszerre reáütötte a „cionista" bélyeget. A latint, amely teljesen halott nyelv, évek óta hivatalosan élő direkt módszerrel tanítják, a héber nyelvet pedig, amely feltámadt és él, még mindig halott módszerrel kell tanítani, mert az élő módszer — cionizmus! Fogja-e Fötisztelendő Ur hangzótatni, hogy a „cionizmus"-tól való félelem miatt nem lehet megfojtani a héber tudást, amely mindennek az alapja!?

Fötisztelendő Uram, Ön olyan helyről jött, ahol a zsidóság törvényes keretek között szabad áldozatkészséggel segítheti a Szentföld ujjáépítésének munkáját. Láta ott, milyen értéket jelent ez a renaissance a zsidóság számára, mennyire gyarapítja a zsidó ifjúság öntudatát, mennyire visszahozza a zsidósághoz a már eltávolodottakat. És látja itt a kíméletlen hajsztát, amelyet zsidók, sőt objektivitásra kötelezett zsidó vezetők a Szentföld és a héber nyelv ujjaszületésének hívei ellen folytatnak. Hallja a hamis vádatokat, hallja a rágalmakat, miket zsidók zsidók ellen szólnak. Fogja-e fölemelni hangját mint a harsona, fog-e a próféta haragjával reácsapni a szöszékre szólván: „Zsidók, miért rágalmaztatok testvéreiteket?! Én tanúságot teszek a nyitott Tóra mellett, hogy *akik Cion felépítéséért küzdenek, épp úgy szeretik a hazájukat, mint ti*, miért emelitek ti ellenük azt a hamis vádat, amelyet azután éppen reátok hivatkozva, mindnyájatok ellen fordítanak? *Senkit sem akarnak kivándorlásra csábítani, senkit sem akarnak hazájától, nemzetiségétől elszakítani, ki ellen vétenének hát, ha az üldözöttek számára otthont építenek a Szentföldön?* És miért vesztetek ajkatokra a vallást, amelynek egyik legszentebb parancsa éppen Cion felépítése: „*jisuv Erec Jisrael*"? Én láttam a zsidó ifjúságot kivonulni a sómerek zászlóival, héber dalokkal az ajkukon és papi áldással megáldottam a zászlóikat és Isten útjára buzdítottam zsenge lelkeket, miért akarjátok ti itt a zsidóságnak új erőforrásait erőszakkal betömní, mint hajdan a filiszteusok Ábrahám ösátyánk kutjait? Miért

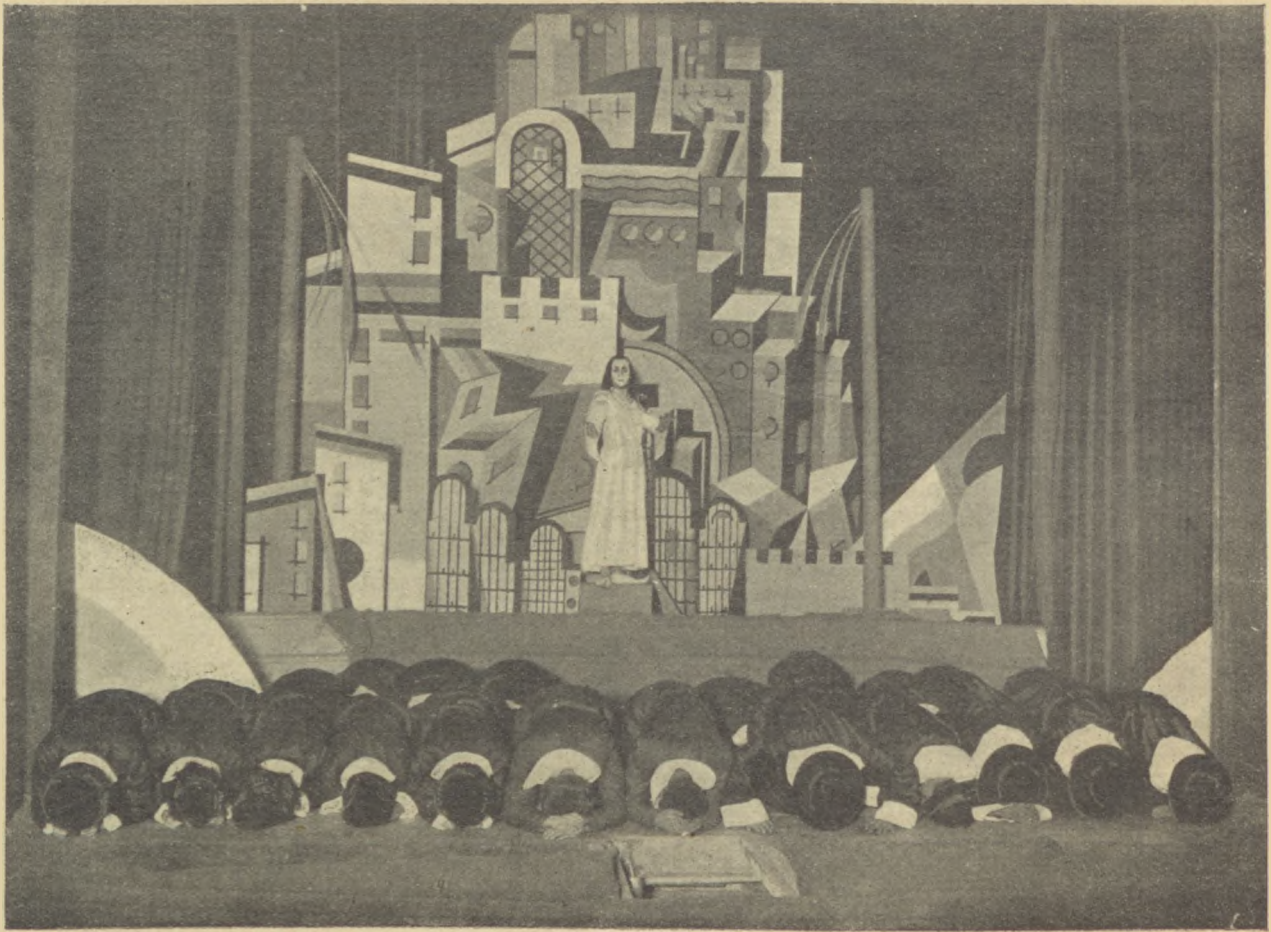
tiltottátok el iskoláitok ifjúságát a Szentföld életképeinek bemutatásától, amit még a keresztény ifjúságnak is ajánlva ajánl a tanügyi hatóság, hogy a Biblia színhelyeinek látásából vallásos érzést merítsenek? *Miért tiltjátok meg az én új templomomban a Szentföld fölépítését végző „Keren Hajeszod" és „Keren Kajemeth" önkéntes adományait, amikor én az én régi templomomban ezeknek támogatására buzdítottam?* A nyitott Tóra mellett tanúságot tehetek, hogy tiszta szent célt szolgálnak és az egész világ zsidóságának elitje fogott itt össze az ujjáépítés nagy eszméjének megvalósítására! Vajjon nem tudtok-e már egyáltalában arra a gondolatra fölemelkedni, hogy valakit cselekedetében önzetlenség és egy ideálért való lelkesedés vezet, miért szimatoltok mindjárt üzletet és politikát? *Hogyan higgyenek a ti demokráciátokban odakünn, amikor benn saját táborotokban a legzsarnokibb elnyomást gyakoroljátok azokkal szemben, akik más véleményen vannak, mint ti? Hogyan higgyenek a ti hazafiságtok őszinteségében, ha ti olyan könnyen tudtok elszakadni az egyetemes zsidóság ötezer éves történeti kapcsolataitól? Hogyan higgyenek a ti hangos Hymnus-éneklésekben, ha komédiává teszitek imáitokat, amelyek mindig Cion felépítésére térnek vissza? Vagy talán azért akarjátok a héber nyelvet elnyomni, hogy gyermekeitek ne értsék többé azt, amit zsidók a templomokban imádkoznak?"*

Fötisztelendő Uram, Önt „látóul rendelte az Ur Izrael házának". Ön látja, amint puha főtellek kényelméből rágalmakat szólnak innen azok felé, akik ott messze a patriarchák és próféták föltámadó földjét túrják arcuk verejtékével a perzelő keleti napon. Látja, mint játszanak itt a jelszavakkal, mint labdázna a frázisokkal és látja, mint küzdenek zsidók zsidók ellen testvérekhez nem méltó fegyverekkel. Én hiszem, hogy amit Ön lát, azt fennen hirdetni is fogja a szószék békés magasáról. Hiszem, hogy „vasoszloppá és ércfallá tette az Ur", hogy rendületlenül és megingathatatlanul hirdesse az igazságot minden és mindenki felé. Fájdalmas volna még elgondolása is annak, hogy Fötisztelendő Ur hallgatni tudna, amikor szólnia kell, hogy minden a régiben maradna és a maga egész tátongó mélységében teljesülne rajtunk a jeremiási jövendölés: „A prófétáldok hazugságot prófétálnak, a papok meg a kezükre járnak és népem szereti ezt így, oh mi léssen a jövőjével?"

- Én hiszem, hogy Fötisztelendő Urnak a zsidóság jövője lesz legfőbb szempontja és nem fog tekinteni sem jobbra, sem balra, amikor igazságot kell hirdetni a zsidó népnek a zsidó népről. És ebben a reményben és megnyugvásban köszönti Önt őszinte tisztelettel és zsidó szeretettel

igaz híve

Patai József.

Sabatai Cvi megjelenik és a nép leborulva kiáltja: „A Messiás! A Messids!”
(Salom Asch drámájának jelenete a vilnai társulat előadásában.)

SABATAI CVI-„JUBILEUM“

Háromszázadik évfordulója volt az idén tiseobovkor, az „álmessias” születésének, jomkipurkor pedig éppen 250-ik évfordulója a halálának. „Kettős Sabatai Cvi-jubileum” — mondhatná a krónikás. Háromszáz és kétszázötven esztendő, rengeteg idő, majdnem tiz emberöltő és az események mégis oly elevenek, mintha csak nagyapáink napjaiban kellett volna a nagy rabbiknak védekezniök, amiért hogy a smyrnai álmessias hálójába estek. Mintha csak a mult században nyomták volna ki az imakönyveket a Sabatai Cvi messiásról és királyról szóló héber imákkal. Mélyig ható megrázkódtatás lehetett, hogy visszhangja olyan nehezen veszett el és a nyomai évszázadokig maradtak vissza.

Közben a történelem át is formált sok ítéletet. Amit olyan egyszerű szavakkal vétek elintézni, „álmessias”, „csaló”, „szélhámos”, mélységes emberi tragikumként tárul elénk és inkább részvétet ébreszt, mint megvetést. Az idők pathológiája sokszor egybekezel az emberi lélek komplikáltságával és a legfuresább csodák születnek a világra. És revidálni is kell olykor a kész történelmi adottságokat, melyek gyakran látszatok csupán. Ime a Dávid Reubeni esete. Csaló, hazug álmessiasnak ismerjük Graetz történelmi mű-

véből. Még Max Brod is, aki nagy regényének hőse iránt bizonyára szimpátiát érzett, hazugságnak tartja Reubeninek azt az állítását, hogy egy „Cheibar” nevű középarabiai fegyveres zsidó törzs küldte őt Európába (1523-ban), hogy a nevükben a hatalmakkal Palesztina elfoglalásáról tárgyaljon. Mert „chaibar”-törzs nem is létezett és zsidó fegyveres törzsek Mohamed után már nem is lehettek. Így állapítja ezt meg Graetz. És most hír érkezik Jeruzsálemből, hogy a vahabíták királyának Ibn Szaudnak, Mekka meghódítójának titkos tanácsosa, a damaskusi főrabbi fia előadást tartott egy Középarabiában *ma is élő* zsidó harcoss törzsről, a *haibarokról*, akik 60.000 főből álló fegyveres seregükkel szövetségben állnak a vahabita szultánnal és számos nagy győzelmet arattak, életmódjukban követik a Tórát, megtartják a szombatot, böjtölnek jomkipurkor, stb. A „haibarok” ideálja, hogy Palesztinába kerüljenek és zsidó hadseregben szolgáljanak! Ime Reubeni rehabilitálva van — kiált föl Max Brod és utólag bocsánatot kér az „álmessias” szellemétől, hogy Graetz befektetésének befolyása alatt méltatlanul bánt vele.

Sabatai Cvi esete még a Reubeninél is komplikáltabb. És ő is megtalálta a maga félig-meddig rehabilitálóját Salom Asch-ban, aki egy megrázóan mély dráma hőségé tette. Sabatai Cvi hitt önmagában, hitt

a maga küldetésében, hogy Izrael megváltója legyen. Az önsanyargatás, a kor misztikus áramlatai és a szomorú események rajongóvá tették, környezetete emelte és fokozta benne ezt a hitet, nem mindig önzetlenül. Első és második feleségétől elvált anélkül, hogy érintette volna őket. Misztériumok, égi titkok után kutatott és földi gyönyör távol maradt tőle. Selyembe öltöztetett egy Tórárt, ráaggatott ezüst- és aranydíszeket és a felállított chupa-menyeezel alatt eljegyezte magát vele mint vőlegény a menyasszonnyal. A tömegek leborultak előtte és imádták mint messiást. Szuggesztív ereje az emberekre akkor hanyatlak, amikor Sára „a Messiás menyasszonyaként” jelentkező, rajongó, de teljesen érzéki nő hatalmába keríti. Ezzel kezdődik Sabatai Cvi bukása. Mikor a szultán elé viszik, még mindig bízik az erejében, hogy meggyőzi őt messiás voltáról, de kudarcot vall és bűnhődni kell az életével. Salom Asch drámájában Sabatai Cvi nem mulatságos kalandor, hanem inkább tragikus hős, akit megbuktat túlradó fantáziája, beteges becsvágya és rajongó hite.

Nem a „jubileum” alkalmából, de ettől függetlenül a zsidó színházak állandó műsordarabja lett Salom Asch drámája, amelyet a kitűnő Julavszkyszinpadra átalakított. A vilnai színtársulatnak egyik leghíresebb „slagere” lett ez a színmű, amely orchesztrális hatásokat ér el és megkapó jeleneteivel a szívekbe markol. Gyönyörű a jelenet, amikor Sabatai Cvi megjelenik hirtelen a zsinagógában és a hívek keleti módon egészen arccal a földre borulva extázisban kiáltják: „A messiás! A messiás!” (A zsinagóga persze a modern orosz stílusnak megfelelően expresszionista módon dekorálva!) és a dráma fordulóján, amikor az imába merült Sabatai Cvi meglátja a csábító szépségű Sárát és ledobva tuleszát utána rohan, míg mindketten lebuknak az ezüst lépcsőn. Sabatai Cvi szimbolikus bukását fejezi ki ezzel a nagyszerű rendezés. és a tragikus vég, amikor Sabatai Cvi ott áll az eunuchokkal körülvevett szultán előtt és extatikus arcán látszik, hogy esodát vár ő is, miként a mögötte várakozó két tanítványa, de a szultán mellett álló satrapák arckifejezéséből már kivigyogrog a sors, amely véget fog vetni a messiási komédiának vagy tragédiának.

Sabatai Cvi történelmi alakja Salom Aschon kívül is sokat foglalkoztatta a zsidó drámaírókat. Hiszen nemesak mint pszichológiai rejtély bír érdeklődéssel az ő egyénisége, hanem a történelmi epizódok legváltozatosabb és leggazdagabb sorozatát nyújtja az „ál-messiás” pályafutása. Többszörös menekülése szülővárosából és többszörös ünnepi fogadtatása ugyanott, harcai és szenvedései, vereségei és diadalai, három házassága és a nőhöz való viszonya általában, mohamedán hitre való áttérése és vesszőfutása, a zsidóságnak pártokra oszlása az új messiás körül, mind olyan problémák, amelyek méltán izgathatják a drámaírók fantáziáját. De az igazi Sabatai Cvi-dráma még megírójára vár, a zsidó Peer Gynt költőjére!

Dr. Szabó Géza.

Somlyó Zoltán:

CSOKOR SZUKKOTHTRA.

Meg van írva, hogy vegyetek magatoknak aranyalmat, sápadtlényűt, hádárjának dús gyümölcsét, boldogan! És melléje pálmájának ágait is illessétek és a mirtust, melynek olyan békés, csöndes színe van.

Fűzettek köréje fűzet, pataki fűzkoronából, amely olyan hűn kíséri az út fáradt vándorát. S örvendjetez hozzá boldog, békés örömujjongással Isten fénylő szíve előtt hét ünnepepon át!

Igy van írva . . . S mire följön az ünnepek halvány holdja, mi reszketett kezetekben az idej szukkoszon? Érett aranyalma mellett a tövisek koszorúja, amelyen át bús viharok tépő szellője onson.

Szőke pálmagy mellé is bús tamariszki lombja hajlik, meg-megújuló csaláink bús emléke bólogat, Menyasszonyi mirtus helyett rozsdaszín csaláinkaréj van s Isten elé leborulva, szomorkodunk, ó, sokat!

Jaj, csak a fűz: az maradt meg tarlott kertünk bokrai közt, az maradt örök emlékeknek s búsan hajlik meg velünk, sorsunk előtt, mely a bánat s életünk előtt, mit szél jár — örök könnyező zsidóknak örök csokrunk minékünk.

Sabatai Cvi szimbolikus bukása, mikor a csábító Sára után rohan. („Vilnatak”).

CHOLNOKY LÁSZLÓ: HAMOVESH, A CSIGAKERESKEDŐ

ielőtt a hamburgi csigakereskedő különös élményét elmondanánk, meg kell jegyeznünk, hogy mindezt történeti valóság, amint erről Jules Charpantier-nek Lyonban 1857-ben kiadott munkája, a *L'histoire d'un marchand juif* tanuskodik. Az eredeti feljegyzést unalmassá teszi a sok erkölcsi, sokszor mélységesen elfogult közbevetés; mi itt voltaképpen nem is nyújtunk egyebet az olvasónak, mint ugyanezt a történetet, az említett és teljesen fölösleges közbevetések nélkül.

*

Az ezerhétszázkilencvenes években a hamburgi zsidó-fertályban élt egy Pinkász Hamovesh nevű csigakereskedő, aki azonban a köztudatban mint régiségkereskedő szerepelt, aminthogy tartott is boltjában minden elképzelhető ócskaságot. Lehet, hogy nem is Hamovesh volt az igazi neve, mert eredetére nézve szefard-zsidó volt, — nagyapja Spanyolországból menekült Németországba a zsidóüldözések elől, — de abban az időben inkább a megszokás, mint pontos anyakönyvi adatok alapján ragasztották az emberekre a nevüket.

A csigakereskedő üzlete ott volt az egyik zeg-zugos uccában, annak is a legrongyosabb házában és amint már említettük, tömve volt a legcsodálatosabb dolgokkal, amikkel azonban már akkor sem törődött senki. Aminthogy a kereskedő üzletében sokszor hetekig sem fordult meg senki, de azért a gazdagsága, amint mindenki tudta, napról napra nőtt.

És Pinkász Hamoveshnek ezt a gazdagságot nem a szárazföld, hanem a tenger adta meg.

Hollandiában a XVIII. században a közismert tulipánláz dühöngött; minden ember tulipánt termesztett, ami akkoriban újdonság volt Európában, mert csak nemrég hozta be távoli országokból bizonyos Gessner nevű botanikus. Ebből a nagy tulipán-kultusból azután később örült verseny fejlődött ki: a kertészek mindenféle csodálatos színvegyüléket produkáltak és egy-egy újfajta hagymáért néha vagyonokat fizettek egymásnak azok a boldogok, akiknek telt az ilyesmire.

Ez a tulipán-láz a század vége felé megcsökkent és helyét a csigaörsület foglalta el. Egész Hollandiában a csigahéj volt a kereskedelmi árfolyam irányadója és innét átterjedt ez a láz Franciaországba és Angliába is. A főurak vetekedve árverezték el egymás kezéről a *Spondilus regius*-okat, a szívirványos tengeri füleket, a királynő-főkötőket, a babiloni-tornyokat, a fáraóturbánokat, — így nevezték alakjuk után a különféle csigákat — amikért nem saj-

náltak száz, kétszáz tallért is megadni, sőt egy-egy *Scalaria preciosa* birtokáért száz zehinőig is felárvereztek. A csigahéj drágább volt, mint az igazgyöngy.

Pinkász Hamovesh tehát csigával kereskedett — a távoli tengerekről érkező mairózők bőven szállítottak neki, azután meg tudta találni a módját annak, hogy ügynökök útján eljuttassa a portékáját Hollandiába.

Történt egy őszi alkonyatkor, hogy az öreg zsidó ott ült a boltjában és az unokájának, a nyolcesztendő kis Eszternek mesélgetett, amikor váratlanul egy idegen zsoldoskatonára toppant be hozzá. Eleinte a régiségek között kezdett turkálni, mintha azok közül akarna valamit megvásárolni, de amikor látta, hogy csak maguk vannak, intett a szemével Pinkásznak, hogy vezesse be a lakásába, mert fontos mondanivalója van.

Amikor aztán ez megtörtént, a katona felnyitotta az iszákját, egész marék pompás csigát vett ki belőle, odaöntötte őket az asztalra és azt mondta:

— Nézd zsidó ezeket a csigákat, amelyekhez hasonlókat talán még nem is láttál, el akarom neked adni, mert hallottam, hogy te csigakereskedő vagy. Nem kérek értük sokat, mert nekem nem gazdagság, csak nyugalom kell. Hirt kaptam hazulról, hogy az apám már nagyon elvénült, az ő mesterségét akarom folytatni, a katonaeletet már a csömörig meguntam, azonkívül beteg is vagyok. Nem tudom mi a bajom, lehet, hogy csak fáradtság, de lehet, hogy az az ólomgolyó nem hagy nyugton, amelyiket még tavaly beelöttek az ágyékomba. Hanem az üzletünk csak úgy jöhet létre, ha ma éjszakára szállást adsz nekem. Ne félj tőlem, én békességes ember vagyok, különben is a fegyvereimet odaadom neked reggelig. Nem ismerem a városban senkit, ha pedig a katonai parancsnokságnál jelentkezem, az vagy felkötött engem, mint aki legutóbb francia szolgálatban álltam, vagy beosztat a városi őrségbe. Nekem pedig ehhez egy csepp kedvem sincsen, mert, amint mondtam, fáradt és beteg vagyok. Sietnem kell haza, amíg a lábaim bírják, otthon azután majd kipihenem magamat.

Az öreg zsidó pár pillanatig tűnődött.

A katonán meglátszott, hogy valóban halálosan fáradt és nagyon beteg . . . a csigák pompásak voltak, az alkú hamar készen volt. Átadta a katonának a pénzt, jól megvacsoráztatta, azután lefektette aludni a legbelső szobájában.

Reggel azután, amikor felkelt és az imádságát elvégezte, bezörgetett a vendégehez.

De az nem felelt.

— Bizonyára alszik még, nagyon fáradt szegény — gondolta és hagyta pihenni tovább.

Hanem amikor a katona délig sem ébredt fel, rányitotta az ajtót, ami nem volt bezárva.

Picart: La dernière pelletée de terre.

Picart metszete 1723-ból. Zsidó temetés.

A katona ott feküdt az ágyon, szétterjesztett karokkal, — holtan.

Pinkász Hamovesh rettenetesen megijedt.

Tudta, hogy ha a holttestet ott találják nála, senki sem mossa le róla a gyanút, hogy idegen zsoldost rejtegetett, már pedig abban az időben csak valami gyanúnak az árnyéka kellett, hogy a zsidókat a legkegyetlenebbül bántalmazzák.

Mivel nem tudott mit csinálni, tanácskozára hívta össze a bizalmas szomszédokat, akik azt ajánlották neki, hogy a hullát majd éjszaka dobja bele a csatorna vizébe, az majd leusztatja a tengerbe és ha ott meg is találják, ki tudja megmondani, hogyan került oda? A tanácskozáson ott volt a kis Eszter is és bámulva várta, mi fog történni.

Pinkász nem tehetett egyebet: megfogadta a tanácsot. Megvárta, amíg az est leszáll, akkor összekötözte a hulla kezeit és lábait, aztán a szomszédja segítségével felvette és megindult vele, hogy különféle rejtekhelyeken levigye a csatorna partjára.

És már ott álltak a házacská hátsó kijáratánál, amikor az utcai ajtót erélyesen megdöntötte valaki.

A továbbiak azután sebesen peregték le egymás után.

A városi darabont-örség jött, azt az idegen zsoldoskatonát keresve, aki a Szumátrából érkezett Mőwe nevű hajó egyik matrózát orozva megölte a csigákért, amiket az az Indiai óceán partjairól hozott magával. Hamburgban mindenki tudta, hogy Hamovesh csigákkal is kereskedik, ez vezette nyomra az örséget.

És azután hiába volt minden; a katonák vasrverték és elhurcolták a csigakereskedőt, amikor pedig a háziak és a szomszédok előrohantak, dühödt lövöldözésbe kezdtek és szinte a porig lerombolták a régiségek meghitt kis tanyáját. Az egész országban pedig még hosszú évekig riasztó félelem tartotta fogva a zsidó lelkeket.

Mindezt pedig az események után hatvan évvel egy öreg, világtalan asszony mondotta az események feljegyzőjének.

Ez a vak asszony a kis Eszter volt, akinek a szemevilágát az egyik eltévedt golyó kioltotta.

Dr. Semuel Aba Horodetzky

A KABALA MESTERE

— Dr. Semuel Aba Horodetzky. —

A zsidó miszticizmus modern művelői közül kétszegtelenül a legtermékenyebb és legsokoldalúbb a Berlinben élő dr. Semuel Aba Horodetzky. A chaszidizmus, a kabala, sőt a csodarabbi kultusza divatos lett az utóbbi évtizedekben. Majdnem minden európai nyelven jelentkeztek ismertetői, terjesztői, zsidó misztikus mesék átköltői, átdolgozói. Mintha valami kabalisztikus láz fogta volna meg a lelkeket. Talán éppen mert a realitások talaja világszerte inogni kezdett a lábak alatt. A közönség szívesen olvasott a csodák világáról és némely „átültető” szívesen „merített” ahonnan és ahogyan csak lehetett. Már a „Sivché Bal-Sem” héber kiadója is panaszkodik több mint száz évvel ezelőtt, hogy „az edényből edénybe való folytonos átürítés teljesen elviesztette a csodás történeteket, elvizenyősítette és elrontotta az izét”. Ugyanez történt mostanában a kabala és a chaszidizmus összes régi és új műveivel. A „szerző” igyekezett belevinni a maga külön tendenciáit, vagy bölesészeti rendszereit és a tiszta poezisból „elmélyített” filozófia lett, a fantázia szabad szárnyalásából megkötött száználmas szisztémagyártás. Dr. S. A. Horodetzky két oknál fogva nem eshetett bele ezekbe a hibákba. Először: héberül írta meg munkáit, tehát olyan olvasók számára, akik rég túl vannak a zsidó miszticizmus ABC-jén. A héber olvasót nem lehet hamisításokkal traktálni és nem lehet miszticizmus helyett misztifikációkkal félrevezetni. Itt tisztában vannak az elemekkel, tehát csak tudományos összefoglalással lehet szolgálni. Másodsor: Horodetzky nem második, harmadik és negyedik forrásból merítette mondani-valóját, hanem mindig az első, sőt legelső forrásból. A kabalának, a chaszidizmusnak sok mestere őbenne találta első történeti életrajzíróját. És Horodetzky nem arra törekedett, hogy a saját egyéniségét vigye bele ezekbe az életrajzokba, hanem vissza akarta tük-

röztetni a zsidó misztikusok egyéniségét tiszta hűségben. Gondolataikat lehetőleg az ő saját szavaikkal adja vissza, kiemelve belőlük azt, ami a leglényesebb és legvilágosabb. Alig van zsidó misztikus, akivel Horodetzky nem foglalkozott volna. Három évvel ezelőtt jelent meg „החסידות והחסידים” („A chaszidizmus és a chaszidok”) című kétkötetes nagy műve a jeruzsálemi „Dvir” kiadásában. Történelmi áttekintést ad a chaszidizmus egész fejlődéséről, majd felvonulnak az egyes mesterek portréi, a Bal-Sem és a „Nagy Magid”. Rabbi Abraham „az Angyal” és a Berditsevi, Zborasi, Lizenszki, Optai és a többi cadikok. Alig egy évvel előbb adta ki Horodetzky a „Bal-Sem”-mesék eredetijét nagy és alapos monografiával. Egy évvel utóbb pedig megjelent 500 oldalas új műve „Rabbi Mose Kordova kabalisztikus tana” az „Eskol” kiadásában.

תורת הקבלה של רבי משה קורדובר

Érdekes, hogy Horodetzky, aki otthon orosz-tengyel jesivában nevelkedett, tudományos működésében is előbb a rabbinikus irodalommal foglalkozott. Már 1895-ben és a reákövetkező években megírta a Halacha nagy mestereinek életrajzát, Jichák Aboáb, Mose Isserles, Salomo Lurja, Maharam Schiff stb. halachikus nagyságoknak nemcsak élete folyása, talmudi tudománya és továbbépítési rendszere érdekelte, hanem — és talán első sorban — az ezekben megnyilatkozó humánus felfogás. A legszárazabb talmudi viták mögül kihámozza Horodetzky a melegen érző emberi szívet. És ez az embert kereső törekvése csak fokozódik, amikor a kabala mestereivel foglalkozik. Amikor ki lehet mutatnia, hogy a zsidó kabala mennyire a szív mélyéből, az érzések legtisztább forrásaiból fakad.

Pásztor Árpád:

Morris Rosenfeld verseiből

HOVA, HOVA?

Hová, hová, szép gyermekem?
Még éj van, a világ pihen.
Az uccákon oly mély a csend,
Nincs hang körül se lent, se fent,
Most aludj, álmodj édesen!
Alomra hajlik a virág,
A fészkek mélyén némaság.
De te... de te, szép gyermekem,
Mért mégy alvatlan éjjelen?
Hová, hová ilyen korán?
Megyek kenyér után!

Hová, hová, szép gyermekem?
Hideg van még, nyirkos, sötét.
A város néma és halott,
Eltéved gyöngé lábaid ott
Járva síkatorok ködét.
Ha nem boldog a nappalod,
Az éjt hiába hajszolod.
Komor, süket és szívtelen.
Hová, hová, szép gyermekem?
Az arcod oly gyürrt, oly sovány...
Megyek kenyér után!

DR. S. A. HORODETZKY^r (BERLIN): REB LÉB SZÓRE'SZ

— A kabalista, aki „megverte” II. József császárt. —

Rabbi Léb, Sára (Szore) fia, egyik főharcosa volt a Bal-Sem chászidikus irányzatának. Mégis úgy tűnik sokszor, mintha csak képzeletbeli alak lett volna, akár csak Jób a Talmud egyes bölcsői szerint. Él a népmesékben, de történeti források alig beszélnek róla. A chászidizmus gazdag fantáziája csodás történetek középpontjába állította és a legnagyobb szentek közé emelte. Gyors egymásutánban változtatta a helyét, városból városba sietett, folyton nagy ügyekben járva. A Bal-Sem azt mondta róla — a legenda szerint — hogy „szombattól szombatig bőjtöl, nem mintha sanyargatni akarná a testét szándékosan, hanem annyira el van foglalva az isteni dolgokkal, hogy egész héten át megfeledkezik az evésről.”

Reb Léb 1730-ban született, apját Józsefnek hívták, de őt mindenki csak az anyja után ismerte és nevezte és ezt a chászidlegenda a következőképp magyarázza: Szóre nagyon szép leány volt és a helység grófjának a fia beleszeretett. Mikor Szóre ezt megtudta, elhatározta, hogy még aznap férjhez megy az öreg melamedhoz, aki kisöccsét talmudra tanította a házukban. Ez az öreg azonban a kor 36 rejtőző cadikjának egyike volt, aki megismerte ifjú feleségében a „felső lelket”. Egyszer így szólt hozzá:

— Mert engem választottál, öregel és szegényl és elvetted a gazdagság és a gyönyörök életét, hogy megóvd Izrael Istenének dicsőségét, biztosítlak, hogy nagy cadik fiad fog születni tőlem és ez a cadik a te nevedet fogja viselni élete utolsó napjáig.

Gyermekkoráról keveset tudunk. A legenda meséli, hogy 15 éves korában hirtelen berohant a Bal-Sem szobájába és kezdett széltében-hosszában föl és alá járni elmélyedve és mintegy önmagával vitatkozva hangosan. A Bal-Sem tanítványai ki akarták kergetni a „tiszteletlent”, de a mester megnyugtatta őket, aztán a fiához fordulva így szólt:

— Lángész vagy, ismerem minden cselekedetedet. De tudd meg, hogy az út, amelyen jársz, veszedelmes út. Kard élen jársz. Hagyd ezt az utat és kövess engem.

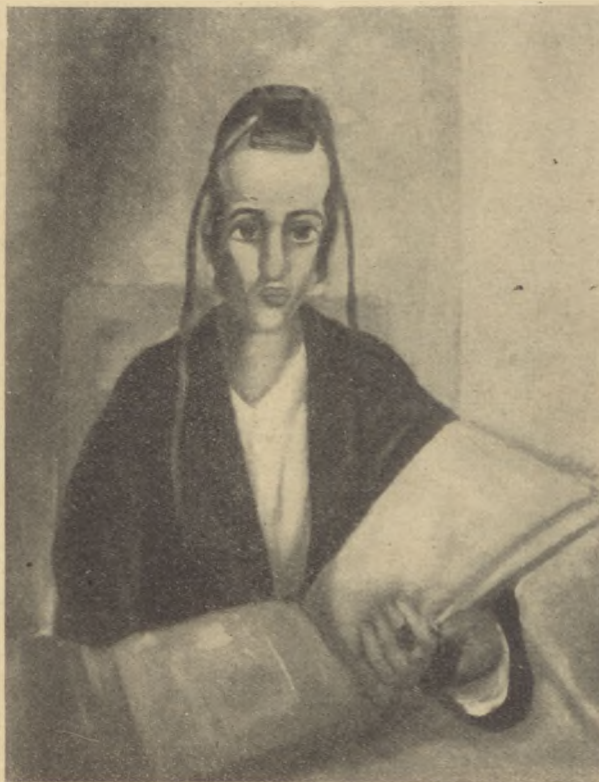
Azóta más ember lett. Követni kezdte a Bal-Sem útját, de igazi tanítványai közé nem sorozzák. Sűrűn fordult meg Mezeritsben a nagy magidnál, aki földije volt; — mindketten Dubnoból származtak, mégis egészen más volt mint a Bal-Sem többi első tanítványa, akik azt hitték, hogy a chászidizmus siettetli a messiás eljövetelét és azért kötelességük a chászidtanokat írásban is világgá terjeszteni. Reb Léb Szóre'sz nem hagyott hátra semmiféle művet, szerinte nincs szükség tanításra, hanem csakis *cselekedetre*. „A tett legyen tóra”, ő nem akarta a nemzedékét chászidizmusra nevelni, nem akart a tömegre hatni, elkülönült arisztokrata volt.

Reb Léb Szóre'sz inkább a „rejtett” szentekkel foglalkozott. A Talmud egyik agadája szerint, minden korban él 36 rejtett cadik, akik a világ föntartói. A legenda misztikus fátvölt szövege a „harminchat” rejtőző köré. Ők a kor titkos vezetői, akiket csak egyes kiválasztottak ismernek. A „rejtőzők” közönséges tudatlan embereknek látszanak, falvakban, erdőkben, barlangokban rejtőzve élnek, úgy járnak mint a

paraszatok, vagy egészen lerongyolódottan, titkos utakon összejönnek és megtárgyalják a világ erkölcsét. A chászidfantázia minden korban más-más cadikra ruházta a 36 rejtőzőről való gondoskodást. A Bal-Sem után Reb Lébre háritották ezt a kötelességet. Ő tudta, hol rejtőznek a „harminchatok”, az erdőben vagy a mezőn találkozott velük. És gyűjtött részükre pénzt a cadikok között, utazott a vásárookra és kis boltot nyitott, amely egészen üres volt — mai napig *Reb Léb Szóre'sz boltjának* mondja a nép a szegényes boltot, — de az üres üzletben alkalma volt érintkezni a 36 rejtőzővel és a vásárra jövőktől pénzt gyűjteni a titkos szentek számára. Eleinte gyanus volt mindez a nép szemében, sokan félték, hogy varázsló vagy „frenkista”, sőt kémnek is tartották. Egyszer Lublinba jövet — meséli a legenda — elfogták, bevitték a Maharsal templomába és le akarták vágni a szakállát megszegényítésül. Reb Léb sirni kezdett: „Világok Ura! Nézd, mily szent a te néped Izrael! Ha látják, valaki letér utadról, fölbuzdulnak és bosszút állanak Teérted, Világok Ura.” Ezek a szavak annyira megihatották az embereket, hogy mindjárt szabadon bocsátották.

A nép kezdte szentnek magasztalni. Különösen mikor a „nagy magid” Mezeritsből írást adott a kezébe, amely tanúságot tett arról, hogy „Rabbi Jehuda Léb ben Rabbi Jozsef, akit mindenki Reb Léb Szóre'sznek nevez, olyan szent cselekedetben jár el, amely-nél magasztosabb nincsen, ő maga előadja szóban, amit írásban leírni nem lehet; támogassák tehát személyükkel és pénzükkel és Isten áldása lesz a jutalom” stb.

Hogy mennyire a nép szentje lett Reb Léb, annak érdekes tanúsága az a tény, hogy ma is a chászidok

Mane-Katz (Paris): Az ifjú kabalista.

A böcher

A choszn

A kabalista

Mane-Katz (Páris): Orosz zsidó típusok

villámcsapás ellen kitűnő talizmánnak tartják, ha mennydörgés közben háromszor egymásután mondják: „Reb Léb Szóre'sz“.

Egy legenda meséli: Kis faluban lakott egy gazdag, de fukar árendás. Egyszer éjjelkor, mikor már egész családja aludt és csak ő egyedül volt ébren, hirtelen látta, hogy egy szegény ember áll az ajtóban.

— Hogyan kerültél a szobába, mikor minden ajtó be van zárva köröskörül? — kérdezte az árendás. A szegény nem felelt.

— Adj nekem ötszáz aranyat! — kiáltott reá a szegény ember. Az árendás pedig nagy meglepetésében nem tudott ellentállani és odaadta neki a pénzt. A szegény hirtelen eltűnt, de hátra hagyott egy kis cédulát, hogy ezen és ezen a napon éjjelután visszahozza a pénzt.

Az árendás feleszmélve, nagyot kiáltott és felébredt családjának elmondotta a különös esetet. A meghatározott napon összegyűjtötte a gyermekeit és ismerőseit, hogy együtt virrasztva várják az eseményt. Éjjelkor azonban valamennyire mély álom borult és csak az árendás egyedül maradt ébren. A szegény jött és hozta a pénzt. Az árendás próbálta felkelteni a fiait álmukból, hogy ők is lássák a csodás embert, de nem sikerült. Az árendás kérte az idegent, mondja meg, mi a neve.

— Léb ben Szoro, — felelte és eltűnt.

Különös véletlen fokozta a népszerűségét és szentség-nimbuszát: A „Széfer Roziel Hamalach“ (Roziél angyal könyve) című kabalisztikus műben, amelyet a néphit szerint, az angyal Ádámnak, az első embernek adott át, előfordul egy talizmán, melyben említve van a „Léb ben Szoro“ név. Imádság ez „hozzájuk“, hogy „nyissák meg Léb ben Szoro szívét, hogy elmélyüljön törában, prófétákban, jeruzsálemi és babiloni talmudban, a tóra titkaiban és rejtekeiben, hogy legyen szíve mint bugyogó forrás és féljék az emberek mint ahogy félik az oroszlánt“ stb.

Ujjal mutattak ezekre a szavakra a chászidok. Ime Roziél angyal már Ádám korában látta Reb Léb Szoresz születését és imádkozott érte és nagyságáért. Azzal persze a chászidok nem törődtek, hogy „Roziél angyal könyve“ még számos nevet tartalmaz talizmán-gyűjteményében. Így többek között „David ben Zlote“ is előfordul benne. Vagy talán mindjárt azért nevezte magát Reb Léb anyja nevére, mert ez vág a Roziél angyal könyvében levő névhez?

A „rejtőző harminchatok“ ellátása mellett Reb Léb Szóre'sz kezébe adta a chászid-fantázia II. József császárt is.

1781-ben tette közzé József császár híres rendeletét, amely a zsidóknak különböző jogokat engedélyez. A felvilágosodottak örültek, Naftali Herz Wesel a költő héber himnusszal köszöntötte a nemes császárt és kiadta a „Béke és Igazság szavai“ című röpiratot, amelyben a zsidóságot „ezek után“ új utakra buzdította. A rabbik közt nagy megütközést keltett ez az irat. Sőt Mendelsohn Mózes is Herz Homburghoz intézett levelében annak a gyanujának adott kifejezést, hogy József császár szándéka, hogy ezzel a „jó rendelettel“ és az új jogokkal eltérítse a zsidóságot a törától, a zsidó hagyományoktól. A chaszidizmus is a zsidóság veszedelmes ellenségét látta József császárban és haragjában odaküldte hozzá Reb Léb Szoreszt, hogy szigorúan megbüntesse. Bécs lett ezentúl Reb Léb Szoresz vágyakozásának főpontja. Gyakran utazik oda, persze az „útátugrás“ csodájával. Ott megjelenik mint „látó és nem látszó“. Azt teszi, amit neki tetszik, miután senki sem látja. Rendesen pénteken délután szokott elutazni a kis orosz városkából Bécsbe és még a szombat beköszöntése előtt visszavert. Mert a többi napokban el volt foglalva a „rejtőzőkkel“. A kocsisnak megparancsolta, hogy üljön a kocsiárral feléje, a lovakat pedig hagyja a maguk kedvére. Egy pillanat — és ott vannak Bécsben. „Eléjük ugrott ez út.“ Megparancsolja a famulusának, hogy várjon és ő egyedül megy az „udvar“ felé. A

famulus csodálkozva néz körül, különös ruházatú embereket lát, nagy és szép utcákat és teljesen idegen nyelvet hall beszélni. Mikor megkérdi, mi e város neve? azt felelik: „Wien”. Valamikor hallott már otthon is Woholinniában erről a nagy városról, tudta, hogy nagyon messze van, „túl a tengeren”, hát hogy lehet, hogy pár pillanat alatt ideértek? Nem akar hinné a szemecnek.

Reb Léb pedig ezalatt bemegy az udvarba, behatol a császár palotájába és senki sem látja. Az udvar emberei, nagyurai sűrögnek-forognak körülötte, de ő látatlanul, óriás léptekkel megy előre — a trónterembe. Csak a császár láthatja meg.

— Ki engedte be ezt az öreg zsidót a palotába? — kérde fölháborodva.

A tanácsos urak csodálkoznak. Hol van itt egy öreg? A császár reámutat az ujjával Reb Lébre, de ők nem látnak senkit.

Egyszerre kiáltani kezd a császár:

— Segítsé! Az öreg reám támadt! Fogjátok a kezét. Űtlegel!

Rémülten néznek össze a tanácsosok. A császár meghibban! gondolják magukban.

Abban az évben pedig, mikor Reb Léb Szóré'sz meghalt, — meséli egy másik legenda — eljött József császár, hogy meglátogassa őt kis városkájában, Jaltiskovban. De Reb Léb nem volt otthon. A császár belépett a szobájába és így szólt az ott levőkhöz, akik persze nem tudták, hogy kicsoda az idegen:

— Ha megjön, mondjátok meg neki, hogy már nem bírom tovább a rettentő szenvedéseket. Én meghalok, de nemsokára ő is követni fog.

Estefelé hazaérkezett Reb Léb és amint átlépte háza küszöbét, felkiáltott:

— Jaj nekem! A fertő már behatolt a házamba!

És mikor elmondották neki az idegen német üzenetét, megtépte a ruháját és szivettépő hangon sírni kezdett. Szombat este hallották a chászidjai, amint Reb Léb önmagához beszélve mondja: „Világok Ura! Miért esett a Sors éppen Jaltiskovra és nem Berditsevre vagy Kisinevre? De ha így rendelted, Világok Ura, én magamra veszem szeretettel . . .”

Mikor bementek hozzá, tudatta velük, hogy elérkezett az ő ideje és meghagyta, hogy temessék majd el minden tiszteladás nélkül, a sírkövére pedig ne írjanak semmi mást, mint halálának napját.

Szalmával fedett kis faszátor borul Reb Léb Szóré'sz egyszerű sírjára. A sírkövön csak ennyi: „Meghalt 551 (1791) Adar negyedikén”. Egyéb semmi.

A sír körül valóságos cédulahalmok, mikben a zarándokok leírják bánatos szívük kérelmeit, hogy a cadik tolmácsolja tovább az Égben. Reb Léb alakja pedig tovább él a földön a nép közt mint egy csodálatos mese.

HILL GILLAND (PARIS): MANE-KATZ PÁRISI KIÁLLITÁSA

párisi „Galerie des Tuilleries” előkelő termeiben egy új művészt ünnepeltek. A fiatal Mane-Katz szokatlanul gyorsan hódította meg a kényes francia közönséget. Pedig messze idegenből jött, amit senkinek sem írnak itt a javára. Messziről jött és távoli tradíciókból. De hódított ifjúi erejével, eredetiségével, lelkének borongó melancholiájával és finom művészi technikájával.

Mane-Katz az oroszországi Kolmentsukban született 32 évvel ezelőtt, a község sameszének házában. Itt szívta magába a zsidó nyomor szomorúságait és a zsidó élet mélységes poézisét. Tízennégy éves korában a helyi jesivába kerül, ahol a samesz-fiú megismeri az „osztályharcot” és azt a keserű igazságot, hogy a jesivában is más-más bánásmódban részesül a samesz fia és a gyáros vagy kereskedő fia. Tizenöt éves korában Vilnába szökik, ahol a festőiskolába lép, de az éhség csakhamar Canossát járta vele, vissza kell térnie Kolmentsukba. Abból tartja fenn magát, hogy fényképeket nagyít 75 kopekért darabját. Sajátkezűleg.

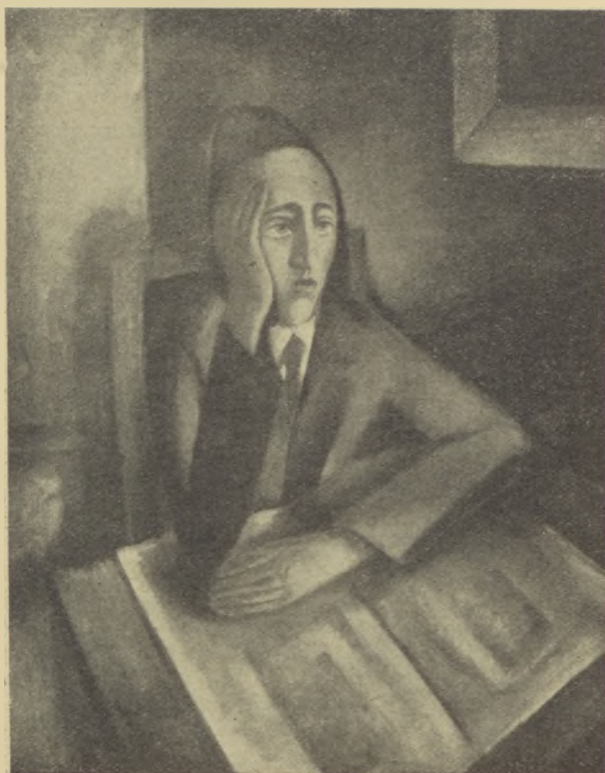
Nagy „sikerei” vannak és egy év alatt kis tőkére tesz szert. Ezzel Kiewbe megy, ahol Mandelstamm professzor, a Szépművészetek Főiskolájának tanára tárt karokkal fogadja. Pályájának további állomásai: 1913-ban Páris, 1914-ben első bemutatkozása a francia-orosz

Mane-Katz párisi műtermében

kiállításon Moszkvában, háború stb., 1922-ben vissza Párisba, 1923: első önálló nagy kiállítása Párisban, óriási sikerrel. Ezóta az új művészi generáció első sorában áll. Utolsóelőtti kollektív kiállítása Brüsszelben 1926 áprilisában. *A belga szépművészeti miniszter, Camille Huysmans megvásároltatta műveinek egész sorozatát az állam részére.*

Mane-Katz legújabb kiállítása a párisi „Galerie des Tuilleries” termeiben csak tetézte a művész eddigi sikereit. A Mult és Jövő egyes olvasóit talán idegenszerűen fogja érinteni Mane-Katz felfogása és tónusa. De a párisi sajtó éppen ezt az újszerűségét emeli ki a legnagyobb elismeréssel. „Életelvről beszéltem — írja W. Georges — nem erről tesz-e tanuságot ennek a művésznek a művészete? Nem igazolja-e egy üldözött és elnyomott fajnak fenséges életképességét? Mane-Katz nemcsak azért zsidó művész, mert semita tárgyakat dolgoz fel. Ha aktokat, tájképeket vagy kompozíciókat festene, akkor is épp így nyilatkozna meg benne az ő zsidó egyénisége. Mane-Katz a színeivel, melyek majd komorak és tragikusak, majd meg élesek és világítók, a rajzával, mely bizonyos félszagséget és merevséget árul el, a zsidó lélek elnyomottságát és zavarát juttatja kifejezésre. Alakjai szimbolikusak és az atmoszféra, amelyet terem, titokzatosságtól terhes.”

{Mane-Katz (Páris): Talmudista

Komlós Aladár:

NAGYMAMAERNAL.

*A városban, ahol nagymama élt,
mások voltak a szobák, mint minálunk.
A falakon sokféle furcsa jel,
titokzatos héber betűk, — a kredencen
elsárgult méla csipkék, — valami különös, más
illat lakott ott, járt-kelt a szobákban
s búsan nézett a vendég kisiúra.
A nagymama fekete főkötőt
viselt és én nem értettem fogatlan
szájának rémült hangjait. Az arca,
jóságos arca, olyan idegen volt.
Bakkenbart borzongott a bácsik arcán
s a beszédjünkben nem hallott szavak
sziszegtek. S lányok voltak ott, szivesszavú
rokon leányok, kik zsúrokra jártak,
ismeretlen barátnők rémitő
nevét susogták s csókokkal gyötörtek.
Dámás kérdéseikre félszegen
s némán álltam előttük.*

*Másnap aztán
reggel dobozt hozott elő a bácsi:
„Itt egy tfilin — szolt — neked is. Imádkozz!”
S kelet felé fordult, az imaszíjat
ügyesen felcsavarta és a napfény
beömlő aranyában hajladozva
imádkozott. Én néztem: mint az ősz
rabbik, mint a gettó sikátorában,
sötét odúban máglyás századok során
bujdokló őseink, gajdolt a bácsi.
Én ott álltam a szoba közepén
s megszeppenve babráltam a tfilinnel.
És ekkor történt. A kredenc felől
a sárga csipkék mint egy árulóra,
szomorú arccal néztek már reám.
Ördögös szíj, ezt a homlokra, ezt
a karra . . . Jaj, hiába, nem megy, nem tudom,
jaj nem tudom a szíjat felcsavarni!*

*S ajtót mutattak a héber betűk
s a titokzatos jelek a falon.
S én nem tudtam még, milyen veszteségért
kell úgy zokognom . . .*

Jaj a halottnak . . .

— Dávid Onkineira héber verseiből. —

*Jaj a halottnak, kit sirja mélyiből
Átkos varázssal visszahív az élet!
Behúnyt szemekkel bolyong tévelyegve,
És érzi, érzi: minden másoké lett.*

*Szerelmes csókok, forró suttogások
S ő jár közöttük, mint hideg tetem.
Kitárja karját s búsan visszarezen,
Szól, és nem felel néki senki sem . . .*

UJVÁRI PÉTER: AZURISTEN BECSAPJA AZ ABLAKOT

jedt sürgés-forgás volt a mennyországban. Új halottak jöttek és szörnyítő híreket hoztak. Proletár-angyalok téli hideget, jeget és zuzmarát vödöltek és beleöntötték a készenálló gönci hordókba. Most megálltak, a körmüket fújták és oda-odahallgatóztak, hogy ők is ellessenek valamit az ujságokból.

Azt mondja a Mikháel főangyal a Gábriel főangyalnak:

— Kár volt annyi hideget szállítani. Abakesén száz szegény a halálát kívánja, úgy meggyötri a hidegség.

Gábriel a vállát vonogatja.

— Ne féltsd őket. Ott van a nagyasszony.

— De éheznek is — dohog Mikháel.

— Majd megeteti őket a nagyasszony.

— És az árvákon még most is a nyári plundra keshed.

Gabriel még erre is csak mosolyog.

— Kapnak télit is a nagyasszonytól. Meglásd, ez az asszony csodákat művel, ha megkezd a téli gyűjtést. És most meg fogja kezdeni, mert megjött már Bécsből a vakondbundája a cobolygallérral.

— Csönd legyen! — kiáltja a kapúőrző angyal. — Abakesén megkezdik a szegénymentést.

Valóban Abakesén megkezdtek a szegénymentést. Katz Adolfné, a nagyasszony összehívta a választmányt. Fél Arkanzasz és fél Szibéria drága állatprémje borzongott a kövér és sovány zsidóasszonyokon, ahogy a közszereplés gyönyörűségében a nagyasszony elnöklete alatt a zöld asztalhoz ültek.

A jó Isten megnyitotta a nagyasszony feje fölött a mennyország ablakát és lenézett. Ragyogó naparcán családás zordonkodott.

— Ejnye, — mondja rosszkedvűen — azt hittem, Abakesén gyüleseznek az asszonyok.

A legöregebb szent alázatosan meghajtja magát.

— Uram, Abakesét látod.

— De én itt csak kék rókát látok, meg vidrát és bizampatkányt.

— Uram, — mondja megint az öreg szent — Abakesén az a szokás, hogy a férfiak emberbört nyúznak, de mire kicserzik, coboly meg szkunksz meg kék róka lesz belőle.

— Az más, — mondja az Ur — akkor itt maradok.

— Hölgyeim, — kezdi a nagyasszony — nem akarok dicsekedni, de azt hiszem, már a történelem is megállapította az érdemeimet. Fellelősségem teljes tudatában jelentem ki, hogy az én működésem és az önök működése mentette

Mane-Katz (Páris): Sabatai Cvi

itt meg a nyomort, amely a mi erélyes közbelépésünk nélkül már túlhaladott álláspont volna. Igen, hölgyeim, nekünk köszönheti a társadalom, hogy termékeny talajra talált itt a megboldogult Marx Ferdinánd zsidó irgalmassága. Mi nem állhatunk meg félúton. A talajt fölszántottuk és nekünk az a kötelességünk, hogy Herzl Károly halhatatlan magjait hintsük el. Hölgyeim, dr. Faust Goethe azt mondja az Ember tragédiájában: Ember hass, alkoss és bízzál az Istenben. Hatnunk és alkotnunk kell. Mert a zsidó nép válságban. Népi öntudatát guzsba kötötték és kulturszomját a végső nyomorba döntötték.

Az asztal végén egy elegáns bizampatkány tapsolni kezdett. Két breitschwanz és öt vakond vele tapsolt.

A nagyasszony folytatta:

— Igen, hölgyeim. A kulturszomj, ez a mi rákfenénk. Azért tartok Tegethoffal, a híres bölcsésszel, aki azt mondta, hogy három dolog kell a kulturához: pénz, pénz és harmadszor is pénz. Engedjék meg, hölgyeim, hogy így transzferáljam ezt a híres mondást: a pénzhez pedig három dolog kell: kultura, kultura és megint kultura. Aki azt hiszi, hogy a szegény ember azért szenved, mert nincs ruhája és kenyere és fűtött szobája, az nem ismeri a társadalmi problémát úgyis mint kulturszomjat és úgyis mint rákfenét.

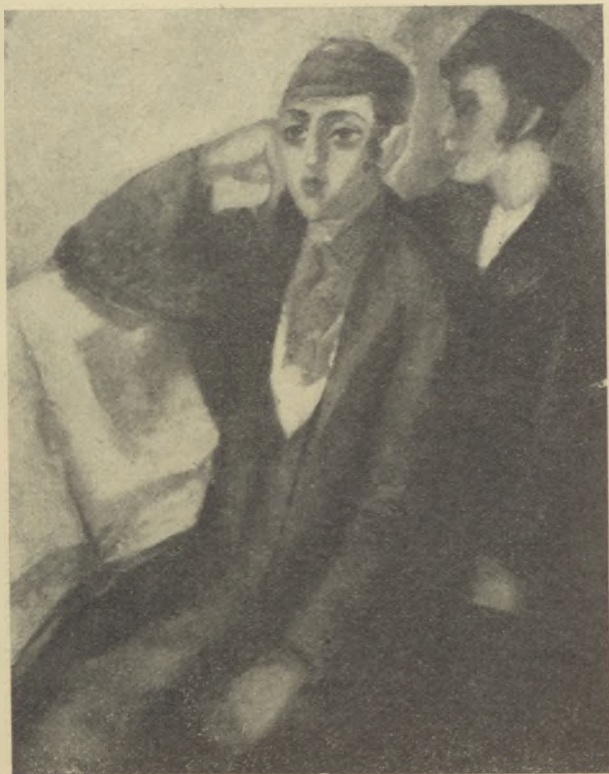
A nagyasszony felnyújtotta fehér coboly-

nyakát és körülnézett. Aztán még lelkesebben folytatta:

— Adjátok nekem Bús Fekete Lászlót, adjátok nekem Beniczky Bajzát, adjátok nekem Courths-Mahlert és minden szegény embert jóllakatok. Kulturát, hölgyeim, kulturát adjunk a szegényeinknek.

A vidrák, a szkunkszok, a kék rókák és a breitschwanzok valóságos kulturgörccsöt kaptak.

— Hölgyeim, — folytatta a nagyaszonny — szép ez a lelkesedés, de mint Anatole France írja: Kezdetben volt a cselekedet. Cselekednünk kell. Rázzuk fel a társadalmi tényezőket. Ren-

Mané-Katz (Páris): Elmelkedés

dezzünk például egy nagy hangversenyt. A színészek nyomorognak és boldogok lesznek, ha ingyen énekelhetnek. Rendezzünk felolvasásokat, de írók nélkül. Az írók unalmasak és mi irodalmat akarunk. Gondolják meg, hölgyeim, mi nem ülhetünk ölbetett kézzel, mert ilyen nyomor még nem volt a világon és ezzel, leider karöltve jár az erkölcsök zuhlése is. Különösen a szegények áldozatai az általános szegénységnek. Ez egy nagyon érdekes társadalmi tünet. Mi, gazdagok, hál' Istennek, meg tudunk küzdeni a nyomorral, mert mi már intelligensen jöttünk a világra. De hogy azok a szegények milyen unintelligensek, az borzasztó. Képzeljék el, hölgyeim, elmegyek a Hecht Dávidnéhoz. A szoba piszkos és fütetlen. Az ágyban fekszik és vacog a hidegtől meg az éhségtől. Mondom neki:

Hechtné, szedje össze magát. Délután fiv-oclocot rendezünk maguknak. Hát keljen föl és segítsen a konyhában, mert nincs elég asszonyunk, aki a csészéket mossa. Hát eljött? Nem jött el. Hát lássák, hölgyeim, ilyenek a szegények.

— Persze, — szól közbe egy kék róka — mi csak dolgozzunk, igyunk teát, együnk Pischingert, hallgassuk a szalonzénét, de ők nem akarnak semmit se csinálni.

— Ez azért van, — haragszik egy barna nyest — mert ő helyettök mi koldulunk.

A nagyaszonny lecsöngeti:

— Ne felejtse el, kedves Ilkóné, a koldulás jól áll nekünk. Ez a mi létjogosultságunk. Sőt többet mondok: a pozíciónk. A legelőkelőbb ismeretségeimet annak köszönhetem, hogy koldulni mentem a szegényekért.

— Igaz, — helyesel egy karcsú menyétke. — Halálra unnam magam, ha néha-néha nem mehetnék koldulni.

— De a szegényeket mégis csak elkényeztetjük — vitatkozik a bizampatkány.

— Mindegy, — inti le a nagyaszonny — ez a koldulás a legfontosabb. A zsidó öntudatot csak ezzel tudjuk fölébreszteni. És ha tudni akarja, kedves Ratterné, ez a kultúra kezdete. Mennél többet koldulunk, annál nagyobb lesz a kultúra aratása. Nézze, kérem. Harmincezer koronát gyűjtöttünk a szegényeknek. Huszonhat ezret ráfizettünk az álarcosbálunkra. háromezret kölcsön adtunk a pénztárosunk kedves sógorának, hogy önállósíthassa magát, kétszázat szétosztottunk a szegényeknek, a többi hiányként szerepel a kimutatásban, ez a tiszta nyereség. Sokat fáradoztunk, de mint látni méltóztatnak, nem hiába. Kétszáz koronát kaptak a szegények, ez nem csekélység. Hát még a zsidó öntudat. Ha tudnák, hölgyeim, mennyi zsidó öntudatot ébresztettünk ezzel az akcióval. De ez még nem elég. Itt nincs megállás. A mi céljaink nem tűrnek pihenést. Hass és alkoss és megint hass és alkoss. Asszonyok, rázzátok fel az irodalom, a kultúra és a művészet megbecsülésére a zsidó tömegeket. Asszonyok, én több lelkesedést várok maguktól.

— Oh, kérem, — ágaskodik egy breitschwanz — én és a férjem eleget lelkesedünk. Hiszen tetszik tudni, Kahan Saul haldoklik.

— Micsoda? — csattan fel a nagyaszonny. — ez egy szemtelenség. Engem nem is értesített erről.

— Én már régen tudom, — dicsekedett a bizampatkány. — A háziasszonva mesélte. Gondoltam is, hogy szólni fogok róla az elnöknöknek. Husz koronát talán ki lehetne utalványozni ennek a szerencsétlennek.

— De miért? — botránkozik a nagyaszonny. — Ez a Kahan nem a mi szegényünk. Aztán engem nagyon elhanyagolt.

— De hát kicsoda ez a Kahan? — kérdi egy vakondka.

— Valami zsidó festő, — felel megvetően a nagyasszony. — Egy kultur-mázoló. Egy elbizakodott fráter, aki azt hiszi, hogy ő csinálja a kulturát. Mintha mi és a férjeink, akik egyesületeket csinálunk, gyűlésezünk és szónokolunk és ébresztjük a zsidó öntudatot, a világon se volnánk. Éppen emiatt a Kahan Sau' miatt küldtem vissza a Mult és Jövőt. Tessék elképzelni, ez a Mult és Jövő azt írta róla, hogy a legnagyobb zsidó művész. Egyetlen gondolatában több zsidó lélek zakatol, mint száz hitközségben. Lächerlich. És azt is írta, hogy ha nem lenne már egy hitközség se a világon, de lenne még Kahan Saul, akkor még mindig élne a zsidóság. Lächerlich. És én beküldtem egy százhusz centiméteres arcképeket a zsidó nagyasszonyok csarnokába és nem is közölte. Wirklich lächerlich.

— Ez igaz, — bólogat a breitschwanz — de az uram mégis elment ehhez a Kahanhoz, hogy képet vásároljon tőle.

— És vásárolt? — kérdezte kedvetlenül a nagyasszony.

A breitschwanz a fejét rázza.

— Nem. Most csak az éhségtől agonizál. De nem biztos még, hogy meghal.

A nagyasszony és az összes prémekek könnyebbülten föllélekzettek. Gelobt ist Gott. Az a Breitschwanz mégis rendes ember.

Valaki nagy zajjal a szobába nyit. Egy jóteknony angyal Arkanzaszból vagy Szibériából.

— Hölgyeim, — jelentí égő pirosan a kellemes izgalomtól. — Szenzációt hozok. Kahan Saul meghalt.

Arkanzasz és Szibéria megfagy az ámulástól.

— Borzasztó — sóhajtják a prémekek.

A nagyasszony havas, fehér fenségbe borul, de a szeme fekete, mint a gyászfátyol.

— Hölgyeim, — mondja reszkető hangon — indítványozom, mondjuk ki, hogy Kahan Saul, a nagy zsidó művész a mi halottunk.

A kék rókák és a vidrák és a szkunkszok bólogattak. Fönt pedig a mennyországban az Ur-isten becsapta az ablakot.

Az Ötven mesgójén

Mint kis diák
Pillangók hajszáján,
Ugy kószálok
Hegyen-völgyen át,
Mámoros fejjel
A sötétbe hágyok,
Az őr nem látva,
Mely előttem tárog
Lidérc éjszakáján,
Lidérc éjszakáján.

Kijózanodva
Tükör elé állok.
Őszülő fejem
Megállásra int.
Felvonul multam,
Magamba szállok:
Másodvirágzásnak
Hulló levelitől
Beh nehezen válok,
Beh nehezen válok.

Fuchs Ede.

DR. FÉNYES MÓR: TASLICH — KAPPÁRA

A bűnbánó ünnepek első napján délután megnépesülnek a folyók és patakok partjai ájtatoskodó zsidókkal, kik imakönyvből rebegik el a hagyományos, bibliai igékből összeállított „Taslich” imákat, mintha az áhitat hidjával akarnák az egymástól elválasztott emberek szívét átívelni. Réges-régi szertartás ez, melynek csak első irodalmi jelentkezési tüneteit ismerjük, de eredete, mint a legtöbb néphagyományé, homályba vész. Hasonlóan vagyunk az engesztelési nap előtt végzett *Kapparával*, mely ugyan első elgondolásra is a bibliai bűnbakölésre emlékeztet, de melynek hagyó-

Mirjam Goldin a „Gólsz” egyik főszerepében. (Vilnai társulat)

mányszálai a bibliai időtől egész a középkorig szemeink elől eltűnnek.

A néphagyomány-kutatás számára ez utóbbira érdekes adatot szolgáltat a talmud (Sabbat 81b) Rási kommentárjában található ezen pár szónyi jegyzet: „A gáonok döntvényeiben találtam, hogy szoktak pálmafonatkosarokat földdel megtölteni, Roshasónó előtt 15, illetve 21 nappal, babbal vagy borsóval bevetni, minden ilyen kosarat fiú és leány nevével elnevezni (ezeknek tulajdonítani) s miután e vetemények kicsiráztak, mindegyik tulajdonos a maga kosarát hétszer forgatja feje körül és e formula mondásával kíséri: 'ez legyen ennek helyében, ez legyen az én helyettesem, ez az én másom', aztán vízbe dobják a kosarat”.

E szertartásnak a mai kappara-szertartással való rokonvonása oly szembeötlő, hogy a tudósok azt minden aggály nélkül avval azonosítják és így a kapparitust a gáonok hazájába, Babiloniába és körülbelül a VIII. századig vezetik vissza. A tudósok egyike, *Kohler Kaufmann* azonban sokkal tovább is vezeti e hagyomány szálát, a biblián keresztül egészen a sémi népek vallási életének mélyébe. Jesája próféta ugyanis így szól egy helyen (17. f., 10. v.): „Majd ültetsz bájültetvényeket (nité naamánim) és idegen venyigével veted be. Alighogy beülteted, nagyra látod nőni, reggelre már kicsirázni látod veteményedet, de oda íesz az aratás a veszedelem napján és csak a fájdalom marad meg“. E helyben a tudósok az úgynevezett Adoniskert népszokását látják érintve, melyről bővebben Plátónál értesülünk, aki (Phaidrosban) világosan megmondja, hogy ez ültetvények Adonis képével voltak közszemlére téve, aztán visszadobták a vízbe vagy forrásokba. Kétségkívül el kell fogadnunk a tudósok azon megállapítását, hogy itt egy termékenységet előidéző szertartással állunk szemben, a plánták és az istenkép vízbedobása arra volt hivatva, hogy a termékenyítő esőt kieszközölje. Levi Izráel még egyéb középkori zsidó forrásokkal is támogatja e feltevést. De a kapparitást ezen esővarázsló szertartás és a kappara engesztelő szertartása között ő csak némi erőltetéssel állítja helyre a következő talmudi hely segítségével (Róshasónó I. 2. misna): „Négy időpontban adja ki Isten végzését a világ sorsa dolgában: peszachkor az aratás tekintetében, sovuószkor a gyümölcstermés dolgában, Róshasónókor minden ember elvonul előtte (mint népszámláláskor), szukkót idején pedig az eső-mennyiség felől történik a végzés“. Amint látjuk ugyanis, itt a Róshasónó a három zarándok sorába került és más talmudi helyeken úgy is szerepel, mint az évi melegmennyiség, szél és táplálék kiszabásának ideje (Róshasónó 17), de már az „Isten“, mint számláló pásztor „előtti elvonulás“ egyben valláserkölesi megítélés, elbírálás színezetét is adja az ünnepnek és később már csakis ezt a jellegét tartotta meg.

Ez a jellegváltozás a kiugrópont, mely a néphagyományok lelki mozzanatainak bűvárát legjobban érdekli. Az Adonis ültetvények szertartását a zsidóknál csakis a termékenység előidézésére alkalmas napra képzelhetjük el, tehát Róshasónóra, de nem értjük annak áttételét Jóm-Kippur előtti napra. Ehhez még a

Lilien: Pásztorok a Tátrában

következő megfontolások tartanak igényt figyelemre. A Rási által közölt formula (Ze tachasz ze, ze chalifoszi, ze temuroszi) hármas szinonimuma épp azt a szót nem tartalmazza, amely az engesztelési szertartásra, a kapporóra a legjellemzőbb lett volna, nevezetesen a „ze kapporoszi“ szót, mely a mai kapporoszertartási formulának már negyedik tagját képezi. Ezen negyedik, jellemző tag nélkül pedig a formula egész más értelmezést nyerhet. Nevezetesen nem kell arra gondolnunk, hogy itt valami tragikus végzet átruházásáról van szó, hanem lehet in bonam partem is érteni: ez legyen az én sorsom szimbóluma, jó ómenje, úgy járjak én is.

Az a tény, hogy e kosarakat fiúk és lányok „nevére szánták“, felnőttek tehát e szertartás hatásának részesei nem voltak, szinte kizárja, hogy a kapporo elődjével vagy párhuzamosával, testvérintézményével állanánk szemben, hisz az engesztelés és a bűnbakszerű áldozat hozatala inkább a felnőtteket illelné meg, mint ártatlan kiskorúakat.

A kapporo-szertartás végzése jól illik a Jóm-Kippur előnapjára, de nem Róshasónó előtti időre, illetve a Róshasónó alkalmából való befejezésül.

IHa a taslich eredetileg is engesztelési szertartás lett volna, el nem képzelhető, hogy az ne a Jóm-Kippurral lett volna kapcsolatos és hogy az csupán Róshasónó első napjára lett volna elrendelve, amelyről a szombat a második napra szorítja. Az sem valószínű, hogy a minden szombatsértés nélkül mondható imát szombatról más napra tették volna át; csak a tényleges vízbedobásra szánt dolog (morzsa vagy mag) hordása okozhatta ez eltolást.

Nem valószínű az sem, hogy az engesztelésnek kétféle szertartása egymás mellett párhuzamosan fejlődött volna, sem pedig az, hogy az egyik, a kapporo, később még egy másiknak, a taslichnak szülőjévé vált volna amellet, hogy maga is életben maradt.

Ellenben mindezek a megfontolások sokkal érthetőbbé teszik, hogy az ósrégi vetemény vízbesülyesztés szertartása, mely a termés gyorsítását célozta és általában a termékenység fokozását vette célba, a taslich szertartás alakjában tartotta fenn magát. Ezért lehetett eredetileg csak fiúknak és lányoknak szánva, „úgy nőjtek én is“ ezért nem tartalmazza a formula a kapporo az engesztelés megemlítését. És ez adja talán magyarázatát annak is, hogy a mai kapporo formulák, melyek már nemek után igazodnak, a sok alternatív változat között ezt a formulát nem tartalmazzák: „zós chalifoszi“ (amit a nő magára mondhatna); a veteménynél ugyanis a „zós“ nőnemű szónak nem lehetett alkalmazása. Hogy a taslich aztán idők folytán mégis engesztelő értelmezést nyert, ezt talán a későbbben rászabott kíséző imának köszönhetette, melyet egy ráillő szó kedvéért állítottak össze (Taslich himenulész jom kol chatószom = vesd a tenger mélyére minden vétköket). Hogy a Rási közölte kíséző formula aztán elmaradt mellőle, annak tulajdonítható, hogy azt már átvette a kapporo szertartás, még pedig mert bűnbakértelmezésben és megfelelően kiegészítve: ez a kakas (tyúk) halálnak legyen szánva stb.

Ime a zsidó szertartás történetének egy kicsinyke szelvénye, mely az általános vallástörténetnek egyik főtörvénvét szemlélteti: az okok változása mellett az okozatnak konzervatív megmaradását. Az ilyen változások a mi változásainkat, gondolkodásunk és egész énünk lassú kibontakozását mutatják.

LENKEI HENRIK: HEINE IFJÚ SZERELME

1821. *Ráhel Levin, férjezett Varnhagen von Ense szalonja. Kényelmes ampirbutorok. Aranyozott facsillár. Sok dísz tárgy. Virágok. A falon Goethe olajarcképe. Mellette Dávid metszete Napoleonról. Szilvettek.*

Heine, Ráhel, Varnhagen kerek asztal körül ülnek uzsonnakávé mellett.

RÁHEL (*Heinéhez*): Vegyen még egy darabot a kalácsból! Saját művem!

HEINE (*szórakozottan*): Az ön szép keze Ráhel . . .

VARNHAGEN: De Heine! Hiszen maga ide se hallgat. Valami motoszka a fejében.

RÁHEL: Egészen gondolataiba merült el Harry!

HEINE (*tréfásan*): Bocsánat . . . kissé ki vagyok fáradva . . . az éjjel kirugtam a hámból! Vagy egy tucát verssel könnyítettem a lelkemen! Úgy érzem most magam, mint a gyerekágyas aszszony, aki hármas ikreket szült.

RÁHEL: Legalább hadd bámuljuk meg az ujszülötteket!

VARNHAGEN: Bizonyára pompás példányok!

HEINE: Sőt ellenkezőleg! Kicsit göthösek. Keserű vonás van az ajkuk körül s veszettül kornyikálnak.

VARNHAGEN: Nem félünk tőlük.

RÁHEL: Majd iparkodom megnyugtatni a kicsinyeket . . .

HEINE: Ha mindenképp kívánják . . . az egyiket . . . talán az elsőt bemutatom . . . az utolsó egyelőre nem számít . . . (*vonagló ajkkal*) talán csak a képzeletemben él. Adná Isten!

RÁHEL: Talányokban beszél maga varjuapa!

VARNHAGEN: Majd megfejteni próbáljuk!

HEINE: Segítségem nélkül még az önök éleselméjűségének sem fog ez sikerülni! De nem akarok tovább visszaélni az önök türelmével. (*Nehezen elfojtott bánattal szavalni kezd*):

*Zord északon fenyőfa
All sziklán, egymaga . . .
Alhatnék . . . fehér lepellel
Boritja tél hava.*

*Pálmáról szövi álmát,
Ki Kelet távolán,
Búsul némán, magában
Az égő szirt falán.*

RÁHEL (*elragadtatva*): Csodaszép! Fényes!

VARNHAGEN: Nagyszerű ellentét! Egész emberi sors rejtezik a kép mögött.

HEINE: Egész emberi sors! Fején találta a szeget Varnhagen! Teljes jövőmet tartalmazza ez a két versszak!

VARNHAGEN: Csak ne ezt a tragikus hangot Heine! Rosszul illik magának!

RÁHEL: Talán jól esnék Harry, ha bele avatna minket szerelme történetébe! A rémek eltűnnek a napvilágon!

HEINE: Köszönöm az érdeklődést. Nincs okom azt titokban tartanom. Sőt vigaszul szolgál nekem és szükségem van rá, hogy rokon lelkekkel közöljem gyötrődésemet. Nem leszek túlságosan érzélgős! És attól se tartsanak, hogy a legrosszabb esetben föbe lövöm magamat. Nem vagyok puhány és nem engedem, hogy a gyengeség urrá legyen rajtam! (*Kis szünet után.*) Salamon nagybátyám leányát, Amáliát szeretem. Sápadt angyalfejecske! Édes madonnakép, mely egy bankár irodájába tévedett. Már gyermekkorában bolondultam érte. Legszentebb feladatomból tekintetem, hogy ebből a börtönből kiszabadítsam. A magam szobáját szándékoztam vele felékesíteni! Muzsámmá akartam kiszemelni! Azok az órák, melyeket vele töltöttem otthon és a szabadban, ifjúságom legboldogabbjai voltak! — Minden másképp történt, aminthogy minden másképp szokott megtörténni! Bonnba kellett mennem az egyetemre. Salamonék Hamburgba költöztek. Személyesen mind ritkábban találkoztam imádotammal. Leveleket váltottunk, melyek az ő részéről mind szűkszavubbá zsugorodtak. Megtudtam, hogy titokban másért rajong, de még engem sem vetett ki egészen szívéből. — Tíz nappal ezelőtt levelet küldtem neki, melyben megkértem a kezét. Magamra vállaltam, hogy szülei ellenkezését megtöröm s köteleztem magamat arra, hogy az ő kedvéért rendes polgári foglalkozás után nézek. Most minden pillanatban várom döntő válaszát, melytől életem boldogsága függ. Szorongva lesem az u. n. égi ujjmutatást, mely vagy megnyitja előttem a paradicsom kapuját, vagy becsapja az orrom előtt. Még most is a legjobbat remélem, de a legrosszabbra is el vagyok készülve. Ilyen hangulatban keletkeztek legutóbbi verseim, melyek sorozatából az egyiket volt szerencsém önöknek feltálatni.

RÁHEL: Magával együtt reszketek édes Harry a szerencsés kimenetelért!

VARNHAGEN: Én pedig azt ajánlom magának fiatal barátom, hogy ne tegyen mindent egy kártyára, különösen akkor nem, ha ez a coeur — dame!

(*A szobalány bejö.*)

SZOBALÁNY: A levélhordó van odakint s Heine Harry urat keresi . . . (El.)

HEINE (a legnagyobb izgalommal): Meghagytam a szobaasszonyomnak, hogy az esetleges postát utánam küldje . . . Bizonyosan Hamburgból! Végre! (Kisiet s egy pillanat múlva visszajön. Levelet tart kezében. Arca hamuszürke.) Nem merem kinyitni. A címét ő írta! (Hirtelen elhatározással.) Eh! Nyomorult gyáva lelkem? (Feltépi a borítékot, elolvassa a lapot, a földre ejti, félig ájultan a székbe rogyyan s alig hallhatóan rebegi): Halálos ítéletem! (Ráhel illatos liakónját tartja eléje.)

VARNHAGEN (felemeli a lapot s olvassa): Heine Amália, Friedländer John házasságra léptek.

RÁHEL (Heinehez): Harry! Térjen magához!

HEINE (sötéten): Elárult! Elárult! Ez a dal vége! (Az öklével a homlokát veri. Hirtelen felkiált.) Nem! Nem! Nem ítélem el! Őt is gyalázatosan a faképnél hagyták! Ez a John nem az ő szíve választotta! Hallottam róla. Königsbergi földbirtokos, aki sokáig hiába törte magát utána. Az én Amáliám szintén boldogtalan! Gyűlölt láncokra van verve! Talán még nálam is szánandóbb! Oh isteni gondviselés! Oh te házasság szentsége! Oh te megnyomorított, eltiprott szerelem! (Fejét két kéz közé hajtja s magában zokog. Kis idő múlva, mely alatt Ráhel és Varnhagen néma részvétellel figyelik, halkan szavalni kezd):

Egy ifjú szeret egy lánykát,
De ez más ifjút szeret,
Ez a másik más lányért bomlik,
S ez a másik hitvese lett.

A lányka bosszus haraggal
Az első férjéhez mén,
Aki utjába bottlott —
Balul van az ifjú legény.

Kopott ez a történet,
De mindig új marad,
S kivel a sors eljárt —
Szíve beleszakad!

(Hangosan): Ez az a vers, melyet legutoljára írtam. Mintha mindent megsejtettem volna! Szegény, cserbe hagyott kedvesem! Szegény, megtört szívem! Most minden gyökerem meglazult! Talajából kitépett fa vagyok! A szelek prédája! Erőtlen sorvadásnak kitéve! Pas de chances! Enfant perdu! (Keserű öngúnnyal): Sajna! Életképesen született műzsám legfiatalabb gyermeke! Haj! a poéták, ha nem is próféták hazájukban, de kitűnő jóskák saját ügyükben! (Kacagva): Majd jóslásra adom magamat ezentul!

RÁHEL: Hagyjon fel borzalmas kacajával!

VARNHAGEN (súgva Ráhelhez): Hadd tombolja ki a fájdalmát!

HEINE (jajongva): Utolsó reményemet tettem el! Alighogy tengerre szálltam, hajótörött lettem! Mivel érdemeltem ezt? Hol van az igazság? Az utolsó nyomoréknak megmarad a mankója, amivel tovább vánszorog. Én csontig ki vagyok fosztva. Nincs többé semmim a világon! Üldözött vad vagyok, amelyik örül, ha valami sűrűségben elvérezhetik!

VARNHAGEN (szelid szemrehányással): Heine! Egy férfi az ön fiatal korában!

RÁHEL: Harry! Maga Istent káromolja!

HEINE (szenvedélyesen): Istent? Mindent elvett tőlem! Csak a szerencsétlenséget hagyta a nyakamon! A szerencsétlenséget, hogy zsidónak születtem. A szerencsétlenséget, hogy német vagyok! A szerencsétlenséget, hogy semmim sincsen! A szerencsétlenséget, hogy egyetlen szerelmemben csalódtam. S a legnagyobb szerencsétlenséget, hogy költő létemre mindezt a csapást százszorosán érzem!

VARNHAGEN (melegen): Nincs igaza, Heine! Minden egyes panasza könnyen megcáfolható. Én, a keresztény mondom magának: A zsidók dacára az üldöztetésnek, vagy talán éppen ennek alapján a népek legkülönbjeihez tartoznak. Jótékony ellensúlyt alkotnak a nemzetek elzárkózásával szemben! S Németország ebből a reakciós kaszárnyából a szabadság palotájává, az erőszakosság elleni védőbástyává fog átalakulni! Szegénynek lenni pedig annyit jelent, mint mélységesnek lenni s nem esni áldozatul a fenhéjazásnak, a tékozlási vágnak s a hatalmi tébolynak! S boldogság a szerelemben igen gyakran ellágyulással, kéjteljességgel s az egyéniség elvesztésével jár. Végül pedig: költőnek lenni . . .

RÁHEL (lelkesen folytatja férje gondolatát): Költőnek lenni a legnagyobb kegy, amit mindnyájunk atyja kedvenceinek juttat! Mert a költő felette lebeg minden anyagiasságnak! Sem gonoszság, sem mohóság, sem irigység, sem gyűlölet, sem bosszúvágy nem érheti lelkét. Ő az örök értékek hirdetője! A kérészek gyönyöreit nem élvezzi. De az ég üdvössége teljességében virul ki számára! S ne mondja Harry, hogy az élete fája elvesztette gyökerét s a szelek prédája lett. A maga tehetségének gyökerei nemesebb talajból nőnek, mint amilyen a mi esendő földgolyónké. A csillagokból meríti a nedvét és erejét! S ezért az a küldetése, hogy minden bánatában, melyet át-szenvedni kénytelen, a szegény halandókat költészete szárnyain a csillagokhoz emelje!

HEINE (kezét nyújtja Ráhelnek és Varnhagennek, bensőségesen): Köszönöm barátaim! Önök visszaadtak engem — önmagamnak!

MORDECHÁJ AVI-SHAUL: REB HESL VÁR *(Jeruzsálemi rajzaimból.)*

Reb Heshl barátom oly nyomorúságos szegény koldus, aki egész nyugodt lelkiismerettel követelhetné embertársaitól: „adjatok!” De nála a „koldus”-ság igazán csak rangot jelent — foglalkozást alig-alig.

S ha látjátok reb Heshl barátomat Jeruzsálem utcáin, arca sápadt, kezei reszketnek, szeméi beesettek, szakálla rendetlen s látjátok: ime, reb Heshl nyugodtan, csendesen, mosolyogva beszél embertársaival, ne gondoljátok, hogy reb Heshl ma már jóllakott. Éppen ellenkezőleg! Midőn reb Heshl éhes, pont abban a percben, mikor sovány, kiaszott teste azt kiáltja reb Heshl fülébe: „Gonosz! miért nem gondoskodsz rólam? Miért nem igyekszel megszerezni számomra legalább a száraz kenyeret és a kancsó vizet?” — éppen abban a pillanatban lesz reb Heshl legvidámabb s fogja legvigább szavakkal ecsetelni „bűnös” teste előtt megelégedettségét s Isten végtelen kegyelmét.

Reb Heshl ott áll az utcasarkon, áll, áll, vár, jobbra-balra tekintget, figyelmesen szemléli a járókelőket, halkán ismételtet bizonyos verseket Jesaiás próféciáiból, avagy Dániel könyvéből — s vár . . .

S ha odalépsz hozzá s megkérdezed: — Reb Heshl, kedvesem, mért és kire vársz itt? — olyan — előtted érthetetlen — hangsúlyozással fog felelni, ahogyan magától értődő dolgokat szoktunk mondani:

— A megváltásra várok.

— S miért épp *itt*?

— Miért éppen *itt*? S miért éppen másutt?

Tán nem tudnád elképzelni, hogy a Messiás éppen *ezen az úton* fog megjönni? Bizonyos vagy talán abban, hogy ő éppen más úton fog megjönni? Nézd, például ezt a zsidót, aki a zsidó-utca felől siet most felénk — nem gondolod-e, hogy ez a zsidó is lehet a megváltó Messiás? Vagy ez a másik zsidó, aki itt jön felénk szépen vasalt európai ruhába öltözve, borotvált képpel — tán ez nem lehet a Messiás? Vagy ez a bazárbeli foltozó varga, aki Délvidékről jött ide s nem is tud szent nyelvünkön szólni, — nem tehet-e a Szent, áldva legyen Ő, csodát vele, hogy kinyitja száját, mint Bileám szamara s a próféták nyelvén hirdeti a Megváltást? Vagy, példának okáért, — nem lehetséges-e, hogy ez a tudatlan cipész egyike legyen a harminchat caddikimnak, akik a Világ oszlopai? Van-e lehetetlenség az Úr szemében? Vagy akár mi ketten, én meg te, akik ugyebár közönséges, bűnös kis zsidók vagyunk, nem küldethetünk Isten által bármely magasztos küldetésben, ha akár csak *egy* szent és tiszta gondolattal is felemelkedünk Hozzá, oly gondolattal, amely megtisztít bennünket

bűneink mocskától egy szempillantás alatt!? No most már tudod, miért és kire várok itt.

S valóban, reb Heshl vár telve vágyakozással és emellett végtelen türelemmel.

Órák és napok telnek-mulnak s ő nem fáradt el, nem csügged, ő áll, áll és vár, vár.

S néha bemeleg reb Heshl az egyik Bét Hamidrásba s elkezd Tórát tanulni telve lelkesedéssel, áhitattal, végtelenül kellemes danával, vigassággal és örömmel s úgy vár a Messiásra, tanulás közben, vár, vár, vár mind a kétszáz-negyvennyolc tagjával és mind a háromszázhatvanöt idegével . . .

S néha elrejtőzik reb Heshl valamelyik Bét Hamidrásban — akár a szekrény mögött, vagy az asztal alatt (az Úr dicséretére!), — megvárja, míg mindenki eltávozik s az ajtók bezárulnak. Éjfél tájban pedig előveszi zsebéből gyertyáját, felüti imakönyvét és jajos imával kezd mondani a „Tikun Hacot” gyászos zsolozsmáit. Az utcák és szűk sikátorok ilyenkor kihaltak már s reb Heshl bátran önti belé egész lelkét az ő imájába s kéri, követeli, kiáltja a Geulát és a Messiást. Gyászdala beléhangzik a sötét óvárosi boltivek szobácskáiba és az álmukból ébredő jámbor lelkék azt hiszik (nem, — tudják!) hogy égi hang gyászolja a „Hurbán”-t és hirdeti a közelgő „Geulát” . . .

Néha bevetődik reb Heshl valamely vallásos, jámbor lakoma résztvevői közé; ilyenkor ő a legvigább, a legtréfásabb, a legkacagóbb — hiszen nincs a világon szebb kötelesség, mint vigadni és örvendezni a holnapi Nap elé, amelyen *egészen bizonyosan* meg fog jönni — *kétségen kívül* — a Messiás.

Egészen bizonyosan.

Kétségen kívül.

A „Dybuk” battanjai : Jakob Weisltz, Dzetozo, Morevsky
(Vilnai társulat)

HOLDER JÓZSEF: A TIZÉVES „VILNAIAK“

Tíz éve játszanak a „vilnaiak“, de ez a tíz év sokkal többet jelent a jiddis színpad számára. Talán harmincat, talán ötvenet, talán egy egész évszázadot. És ezzel nem tuzok, mert szinte csodálatos módon hidalták át ezek a még átlagosan fiatal színészek azt a rendkívül nehéz átmenetet a régi színháztól az új, a modern színházig. És a jiddis színháznál ennek szintén ugrásszerűen kellett megtörténnie. Másképpen el sem lehetett képzelni a mulasztottak pótlását, a célnak elérését. Mert hiszen be kell vallanunk, hogy a jiddis színpad minden érdekessége, szellemessége, változatossága és ha szabad úgy kifejeznem, minden életrevalósága mellett, mégsem tudott tökéletes európai formát ölteni magára, vagyis nem tudta a maga sajnálatos módon és igazságtalanul „furcsá“-nak mondott nyelvén keresztül az európai színházakkal való ama közösséget megteremteni, amely az egyenrangú befogadást megérlelte volna. De ennek főleg oka a Goldfaden utáni korszak, amely a jiddis színházat sok évre dobta vissza. Goldfaden, amikor lefektette a jiddis színpad sarokkövét, bizonyára nem gondolt arra a szomorú

periódusra, amelyben az ő méltatlan utódai, a Lateinerek, a Horovitzok stb. uralták a jiddis színpadot és megszenteltéltették az általa oly áhitatos szeretettel összerakott téglákból és a szive vérével malterozott falakból felépített menedékházat az óvatosan összegyűjtött gyöngyszemeknek, a zsidó kultúra és a zsidó művészet gyöngyszemeinek. Annak a megemlézésre nem érdemes periódusnak a rovására írhatók a még ma is létező úgynevezett jiddis szintársulatok, amelyek az izléstelen, minden művészeti törekvéstől távolálló előadásokkal a jiddis színpad szegényére válnak.

De most tulajdonképpen a vilnaiakról óhajtok beszélni. A vilnaiak az elmúlt tíz esztendő alatt visszatértették a jiddis színpadot a goldfadeni tradíciókhoz, a jó izléshez, az óvatosság-hoz, az áhitathoz, a zsidó művészet igaz szeretetéhez, magához Goldfadenhez, aki habár a zsidó történelemből merítette témáit és ott találja meg hőseit is, nem felejtkezik meg a kor haladásáról sem és a többi színházak céljait szem előtt tartván, megszólaltatja a jiddis színpadon a jelen életet is. És ebben a tekintetben a vilnaiak, ami csak természetes, még közelebbre hozták a jiddis színpadot Európához, amennyiben ők mint modern művészek, mint a mai korban élő intelligens emberek a modern kor életét viszik a színpadra, az új kor termését ragyogtatják briliáns tehetségükkel. Így ott találjuk repertoírjukban a zsidó írók mellett a nem zsidó írókat, a régebbi írók mellett az új írókat. Csehovot, Solem Alejchemet, Perezet és Andrejevet, Anskyt és Hauptmannt, Gordint és Ascht, Leiwiket és Pinskyt egyformán, a misztikus „Dybuk“ mellett Andrejev „Diákszerelmét“, a multba visszavezető theizmus és atheizmus problémájában gyökeredző és messianizmusban kisarjadzó „Sabbatai Cvi“ történelmi legendája mellett Hirschbeinnek „Zöld mezőkön“ című modernkori drámáját.

Sőt még egy kis expresszionizmustól sem riadnak vissza. Ott van például Dymov: „A szomorúság éneke“ és hasonló expresszionista darabok. De milyen tiszta és értelmes az ő expresszionizmusuk. Mennyire megkapó a rendezésük, az öltözetük az irányú darabokban is. Különösen a tömegjeleneteik felejthetetlen hatást hagynak vissza. És ami a legérdekesebb, hogy ugyanaz a Stein vagy Weislitz vagy Kamen, akiket látunk a Dybukban mint kaftános igazi „batlan“-okat vagy mint a kabbala misztériumában élő lényeket, ugyanazok megjelennek előttünk egyéb darabokban mint tökéletes „europäer“-ek a szó legtelteljesebb értelmében. És Istenem, mennyi művészetet tudnak belevinni ebbe és mennyi művészetet tudnak belevinni abba! És milyen tiszta, kristályos az ő művészetük! Milyen tiszta, átlátszó az ő misztikumuk, milyen ügyesen tud-

Mirjam Goldin Richard Beer Hoffmann „Jákok álma“ című drámájának főszerepében. (Vilnai társulat.)

jak félrelebbenteni azt a láthatatlan, más világot eltakaró függönyt, amelyet nem látunk, csak érezzük, hogy van és szemeink sugarai nem hatolhatják át, mert ahhoz művészet kell, nagy művészet és azzal csak ők rendelkeznek. Ők a vilnaiak. Weislitz, Stein, Kamen, Orleska, Goldin, Natan, Bulow, Buas, Weislitzné stb. és Maso az igazgató, a talmudista, az europäer, az okos zsidó és a nagyszerű dramaturg.

Tíz éve játszanak a vilnaiak és nekem csak egynehány héttel ezelőtt adatott, hogy lássam őket. Bevallom, féltem az első találkozástól. Sokat olvastam felőlük. Sok dicséret hangzott el róluk. Bécs, Páris, Berlin nagy napilapjai és revüi himnuszokat zengtek művészetükről. „Jakobs Traum”-juk álomba borította Európa legjózanabb zsidó és keresztény kritikusait, a „Dybuk”-juk a kabbala legrejtelmesebb palotáiba vitte bele az azokról legkevésbé sejtő lelkeket. És én féltem tőlük. Mert sokat vártam, nagyon sokat vártam a vilnaiaktól. És ilyenkor szokott jönni a csalódás és kegyetlenül romba dönti a legszebb álmokat. És én attól féltem, hogy annyit mégsem adhatnak; amennyit várok. De nem csalódtam, hanem tévedtem. Talán még többet kaptam, mint amennyit kívántam. Pedig csak egy kis vidéki rozoga színpadon jelentek meg előttem. De nem éreztem, hogy a mármrosszigeti kis nyári deszkaszínházban ülök. A Burgtheatert láttam magam előtt, Reinhardt színházát vagy mit tudom én melyik bécsi vagy berlini színházát. Weislitz vagy Stein egy-egy drámai alakításánál a Nemzeti Színház legjobbjai jutottak eszembe. Kamen a Vígszínház legjobb jellemzészeit idézte szemeim elé. Vagy Pallenberget. Az Orleska úgy hatott meg, mint Paulay Erzsébet valamikor régen.

És ez mind jiddis nyelven történt, azon furcsának elnevezett gyönyörű, meleg, fájdalmasan siró és kacagó jiddis nyelven.

És végül egy vágyam van csak: látta a vilnaiakat Bécs, Páris, Berlin, hadd lássa őket Budapest is.

Tíz éve játszanak már a vilnaiak és Budapest még nem látta őket! Budapest a színház városa. Lehetséges ez?

Bródy László: Egy kis reményt . . .

*Te vén kuruzsló, élet, tépj nekem
egy kis reményt, mely fű a réteden.*

*Csodás fazékban főzd meg és kavard,
leszűrt levét szemembe öntsd be majd.*

*Mert jaj nekem, furcsákat látok én:
egy nagy sebet a földgolyó helyén.*

*Az ég is, jaj, sebekkel van tele,
vérzik millió csillagos sebe.*

*Ez a világ végtelen Vérmező
és nincs angyal, harsányan érkező.*

*Szeretnék látni békés legelőt,
s a nyájjal járni az Isten előtt.*

*Mezőn virággal raknám ki gunyám,
hol szelid pásztor, szellő, furulyál.*

*Megnézném lopva erdők hajnalát,
hol a világról beszélnek a fák.*

*Az emberről, ki mérgezett növény,
mérges bürök a titkos kert ölén.*

*A fajtámért búsulok keserűn,
élek, mint dal egy siró hegedűn!*

Mirjam Orleska Uriel Acosta „Judith”-jának címszerepében
(Vilnai társulat.)

HÉBER ELBESZÉLŐK

M. Z. FEIERBERG: A BORJU

napok a nyár napjai. Én alig voltam kilenc éves. Az izzó nap legördült magasságaiból s vakító fénnel hunyorgott be a homályos „Cheder” ablakán, ingerkedve a megvénhedt rabbi-val, kinek kacagós sugarakkal összekuszálta mellére leomló szakállát. Ujjongva lühdött meg a sártengerben csillámló pocsolyákban, mely a zsidók uccájában egészítette ki a látványt. Bekacagott hozzánk az ablakon: Számár gyerekek! — mit görnyedtek itt a füledt teremben? Kint a gyönyörűségekben dusálkodó világ! Hívnak a rétek, a hűs árnyat lehelő erdők és a drága játékok. Jertek! Hemperegjetekek végig a rátok ölelkező selymes fütengerben! Gyurjatok sárból kis golyócskákat s harsány kiabálással rontsatok egymásra. Jertek és örüljetekek az életnek! Így csalogatta a nap a kis lurkókat, azonban a rabbi szigorú és nem ismer kegyelmet. Ül a katedrán és tanít. Dorgál. Kérdez. Tanít. Kövér izzadságcseppek gördülnek homlokáról a gemara elsárgult lapjaira. Az ing rázott a verejtékező hátra. A levegő fojtóvá feszült. A rekedt torokból fáradtan buggyannak elő a szavak . . . és a rabbi dorgál . . . kérdez és tanít, Nemsokára ő is kifárad. Feláll, megcsókolja a könyvet és összecsapja. Még valamit beszél hozzánk, int, hogy siessünk a „mincha” imára s kibotorkál a teremből. Mi nagy zugással kitódulunk s az országuton jön a nyáj. Elöl, méltóságteljesen a komoly bakok, mint városi hatalmasságok, ha leereszknének egyszerű emberekhez, mikor megszállja őket a jótékonyság szelleme. Utánuk ballagnak a tehenek, ösztövérek kecskék, disznók, majd a kis borjucskák s a ficánkoló csikók. Sűrű por száll fel a nyomukban. Mi elkeverőztünk a nyájban, felkapaszkodva az állatok hátára s büszkén ügettünk rajta, mint az uralkodó emberfajta tagjai. Tehenünk is ott ballagott a nyájban, mellette a pásztor hátán egy kis borjuval. Én rögtön megfejtettem a titkot, mert az anyám már elmesélte, hogy tehenünk anyai örömöknek néz elébe. Öröömöm az egekig csapongott. Sóvárogva pislogattam a pásztor után s alig tudtam magam türtöztetni, hogy utána ne fussak és kitörő szeretetemmél el ne áraszam a borjut. Jaj! A „mincha” ima! — szakadtak ki számon a szavak. Most jutott eszembe, hogy már temp-

lomba kell menni. Mit szólna az anyám, ha én, aki gemarával foglalkozom, ilyen kötelességet elmulasztanék. Türtöztettem magam s a templomba siettem. Az istentisztelet lassan véget ért. Haza siettem. Legelső utam az istállóba vezetett. Testvéreim örvendezve szaladtak elém s egyszerre kiabálva mindannyian ujságolták az örvendetes eseményt. Chofnáj! — lármáztak — ha tudnád, milyen gyönyörű ez az állat! Nagy terebélyes homloka van, orrcimpái remegnek, nyoszörög és kiölti ránk hosszú, vörös nyelvét. Ha látnád . . . és én már nem bírtam kivárni míg befejezik végnélküli ömlengéseiket . . . rohantam az istállóba. Letérdepeltem s boldogan öleltem át a remegő kis állatot. Majd óvatosan karjaimba vettem s bevitettem a konyhába, hogy gyertyafénynél jobban szemügyre vehessem. Szóztam kenyérdarabokat adtam a szájába s a borju boldogan nyeldegelte. Rám meresztette hálás szemeit s én rögtön meggyőződtem, hogy megkülönböztető tetszést arattam szemeiben. Láttam, hogy barátságára érdemesnek tart. Rám meresztette jámbor szemeit s akármerre fordultam, követett hű nézésével. Lelkemben gögös szeretet gyulladt a borjucskáért s iparkodtam meghálálni meleg ragaszkodását.

— A dolog sikerült — szólt anyám az apámhoz mikor este hazajött. — A tehen megborjazott, a jövő héten levágatjuk s lesz jó sült-hus szombatra.

— Hát lehetséges? — akadoztam megrémülve. — Hát lehetséges, hogy az ártatlan teremtet megöljük?

— Te ehhez még nem értesz. Te még gyerek vagy — válaszolt dorgálóan az anyám — ha ezt mások előtt mondanád, úgy biztosan kinevetnének.

Kimentem a konyhába. Kedvencem újból rám meresztette simogató szemeit és én éreztem, hogy két égő szem esdekel kegyelemért. Megindultan borultam rá, dús könnyekkel áztatva selymes szőrét. Hosszan, hosszan becézgettem s féltő szeretetemben sirdogáltam.

Ezen az éjjelen — emlékszem — különös gondolatok keringtek az agyamban. Akkor éreztem legegyszerűbb: egy kis madárka kelt ki tojásából s éles csőrével vájkált az agyamban. Hallani véltem a hangját: Chofnáj! Mért jött ez a borju a világra? Miért ölik le az ártatlan teremtet? Ha már azért született, hogy levágják, miért teremteték olyan szépnek? Miért nem teremteték durva bőrökkel fedett vad, nyers husnak? Ki engedte meg az anyámnak, hogy leöltesse?

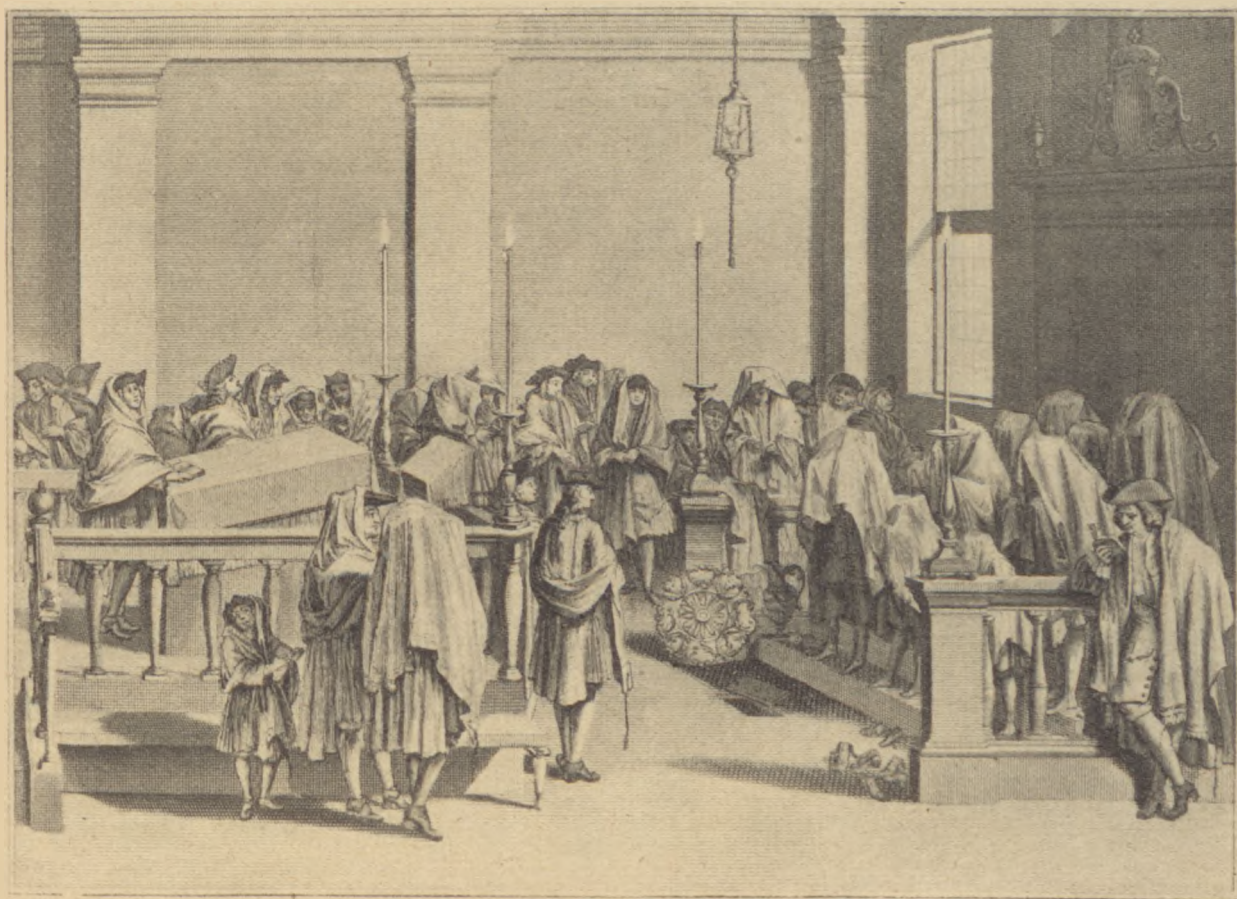
Ezen az éjjelen megfogadtam, hogy megta- karított pénzemet bedobom a csodatevő rabbi Meir emlékére alapított perselyalapba. Álmomban láttam a borjut . . . mellette fent késsel a metsző . . . a borju hörög . . . a vér a piszkos falakra freccsen. Reggel, rögtön az istállóba szaladtam s nagy öröömre még ott feküdt. Élt s

nyelvével az anyját nyalogatta. Mostan, miközben e sorokat írom, már tudom, hogy a borju nem a teremtés végcélja volt, hiszen ez abból is kitűnik, hogy már nincs többé az élő lények sorában s a világ megszokott rendben forog tovább. Akkoriban minden csak ebbe a kis borjuba zsugorodott össze. Minden csak ennek a kis borjunak a szimbóluma volt.

Másnap este mikor haza mentem, a saktert már ott találtam anyámmal alkudozva a borju bőrének az áráról. Én hallgattam, mert az anyám már tegnap megmondta, hogy tudatlan gyerek vagyok, ki ehhez nem ért. De belül lelkem mélyén viharzott az elkeseredés s a lelkem megremegett. Hát valóban — kérdeztem magamban — ostoba vagyok? De miért? Ki tiltja meg, hogy valóban irgalmasak legyünk hozzá? De hiszen az anyám mondta, hogy kötelesség irgalmasnak lenni minden élő lény iránt. De hogy lehet megölni a kis ártatlan borjut s amellet ártatlannak maradni? Vagy talán az anyám téved? Hát az anyák is tévedhetnek? Ribono sel olam! — Husból és vérből alkottad . . . Életet leheltél belé, hogy éljen sok esztendőkön át . . . hát miért engeded ezt? Előtted nincs titok s tudod, hogy melyiket fogod megölni és melyiket hagyják életben, akkor miért

teremtéd őket s miért engeded, hogy magukból életet sarjadzanak? Ha életre . . . úgy miért szegik meg akaratodat . . . és testvérem, ki élete nyolcadik napján halt meg? Anyám azt mondja, hogy megíratott róla, hogy csak eddig éljen. De akkor miért alkottad őt a képedre? Miért volt neki lába, ha nem járhatott rajta? A szem? A száj?

Ezen az éjjelen nem bírtam lehunyni a szememet. Félelmes . . . tépelődő gondolatok ültek az agyamra. Féltém. A dunyhák közé furtam az arcom. A komor gondolatok árnyán előtörték a rémek s körülrajzolták ágyamat. Éreztem: valami megszakadt bennem. Valami ledőlt. Valamit kiszakítottak a gyökeréből. Éreztem: vívodom önmagammal. Agyam küzdött a szívemmel s a szív és az agy összecsapásában szívem menekülni akart az agyamtól. A szív egy végső összecsapásra ágaskodott és . . . lezuhant . . . a mély sebből csorgott a vér. Akkor újból megfogadtam, hogy megtakarított pénzemet bedobom a csodatevő rabbi Meir emlékére alapított perselyalapba. S mint bűnös, ki tudja mit vétkezett: az Isten kezébe ajánlottam meggyötört lelkemet s elaludtam. Jött a reggel, az első nap . . . a második, a harmadik s erősen közeledett az

Picar metszete 1725-ből Duchan. A kohaniták áldása.

Bénédiction des Cohanim.

utolsó, a nyolcadik nap. A szívem összefacsarodott a fájdalomtól, a borju pedig mindjobban nőtt, vidáman ugrándozott, ha meglátott és nem sejtette a föléje tornyosuló veszedelmeket. Én ahányszor csak megpillantottam, amint pajkosan kergetőzött, egyszerre sirtam és örültem. A rettenetes nyolcadik nap eljött. Éreztem: rohannak a percek . . . a végzetes óra közeledik . . . alkonyodik . . . a nap lemegy: rettenetes! Tudom, hogy a borjut nem ölik meg, vigasztaltam magamat. Az ég is segítségére siet . . . az angyalok jönnek . . . a penge kettétörik . . . azonban ijedten vert a szívem. A végzetet semmi sem tartóztathatja fel: az anyám makacs. De talán ha valami csoda történne? Különb minden lehetetlen. Hiszen megfogadtam, hogy megtakarított pénzemet . . . azonban ki tudja? A szívem vadul ver, szemembe könny tódul. Végtelen fájdalom szoritja össze a torkom. Gondolataim összekuszálódnak. Nehéz! Talán a rabbi sem tudná! Talán kinevetne, mint az anyám s azt mondaná: számár vagy!

S a borjut lemetszették.

Fordította: Erdélyi Miklós.

*Kiss Arnold:
Else Lasker-Schüler költeményeiből*

EGY SZERELMI DAL.

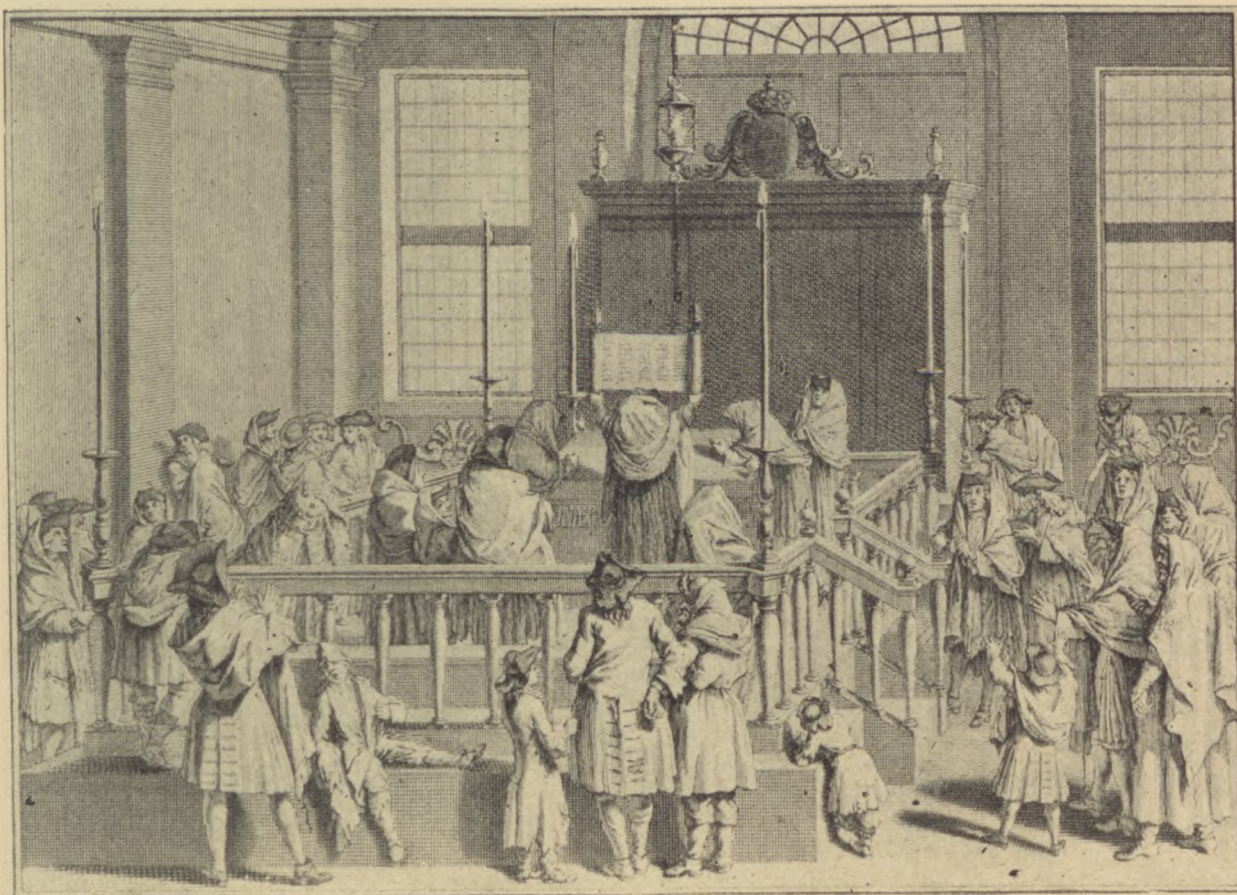
Arany leheletből
Teremtett minket Isten —
Óh, hogy szeretjük egymást!

Bimbókból madarak lesznek a fákon,
És rózsák fölropülnek.

Mindig ajkaidat keresem én
Ezer csók mögött is.

Aranyból van az éjszaka
A csillagok éjszakából.
Minket senki se lát.

Ha jön a derengő hajnal,
Szunnyadozunk.
Csak a vállaink játszanak még
Mint a lepkék

Picart metszete 1725-ből. Hagbeh. A tóra felmutatása.

Exposition de la Loi.

„A VILÁGTÖRTÉNELEM SNORRERJEI“ *Egy este a berlini Solem Alejchem klubban.*

Kleist-Strasse kellős közepén, közvetlenül a „Bnei Brith” páholy pompás palotája mellett van a berlini „Solem Alejchem Klub”. Kleist, Bnei Brith és Solem Alejchem — kissé furcsán kerültek itt egymás mellé. A büszke porosz dzsentri-költő, a jótékonykodó jó módú izr. polgárság és a forradalmat tárgyaló orosz zsidó szellemi proletárság. Sok százezer zsidót tett hontalanná az orosz szovjet uralma, az emigránsok szétszéledtek az egész világon és talán a legtöbben Berlinben telepedtek le. Pár évvel ezelőtt még itt volt az új héber irodalom központja is; azóta a héber centrum áttevődött Palesztinába, Berlinben főképp a „jidis”-nek hivei maradtak. „Solem Alejchem”, a nagy jidis író nevét viseli a klub, ahol nemcsak szellemi táplálékot lehet kapni, hanem eredeti és hamisítatlan orosz ételeket, italokat is hozzá igazi orosz stílusú étteremben, a falakon a legeslegújabb orosz expresszionisták, kubisták, futuristák festményei, rajzai, a vendéglős, aki az orosz halak és kocsonyák mögött elmélyedve őrt áll, nagy pápaszemet visel s valamikor akadémiai tanár volt Moszkvában. Itt Berlinben megsütheti a tudományát vagy kifőzheti. Hosszúhajú férfiak és rövidhajú nők futkosnak nagy orosz lapokkal és vitatkoznak, szenvedélyes gesztusokkal kísérvé minden mondanivalót. Csengő csilingel. Az étteremből átvonulnak az előadó terembe, ahol ma estére az égető téma van tárgyalásra kitzüve:

„Hazatérjünk-e Oroszországba?”

A referens előadását félbeszakító heves közbeszólásokból mindjárt megállapítható, hogy két pártra szakadtak a vélemények. Vannak, akik úgy vélik, hogy továbbra is haragot kell tartani a szovjettel, amely nem méltó arra, hogy száműzött emigránsai visszatérjenek hozzá. „Örök bojkott és kiméretlen harc kívülről, míg össze nem dől!” A referens azonban úgy látszik, szovjetpárti. Szép képet fest az új Oroszországról, aztán a hazafiságra appellál: „Haza kell térni, dolgozni és segíteni testvéreinknek!” Hangos hahota követi ezt a kijelentést. „Csak tessék menni, várnak a börtönök!” — „Kilencvenzer szociálista van bezárva az orosz tornyokban!” — „Többet üldözik a zsidókat, mint a cár alatt!” — Az egyik szónok, aki egyetemi professzor volt Oroszországban, mérséklésre int. „Nem szabad a dolgokat csak zsidó szempontból nézni! Az orosz nemzet fejlődéséről van szó. És a zsidó-üldözés is alábbhagyott már. Ujabban már két zsidó iskola engedélyezéséről érkezett hír s néhány elkobzott zsinagógát is visszaadtak már.” — „Köszönjük szépen! Nagyon kegyesek!” hangzik gyorsan köröskörül. Egyszerre mély csend támadt. „Steinberg beszél, Steinberg fog beszélni” — suttogják és már is elhallgatnak. Egy álmodozó szemű, szőke fürtű, negyven év körüli, vézna kis ember lép a pódiumra: *Steinberg*, az első orosz forradalmi kormány, Kerensky híres igazságügyminisztere. És alig hogy szóra nyitja száját, már is érzik, hogy a szívekbe markolt. Nem azért hallgatják olyan áhitattal, mert miniszter volt, ebben a körben nincs különös súlya

Lilien: Afton Karahissar

a tekintélynek. Steinberg szocialista miniszter volt, tehát neki is menekülnie kellett a felülkerekedett kommunisták elől, vagyis épp olyan „emigráns”, mint a többi. De varázsa van Steinberg személyének és különös profétai meggyőző ereje a szavának! „A kommunizmus megbukott Oroszországban! Amit most csinálnak, az nem egyéb, mint egy újfajta kapitalizmus: *államkapitalizmus!* („Privát vállalkozó is tarthat már 200 munkást, tiszta komédia-kommunizmus” — szól közbe valaki.) Amíg azt hittük, hogy az ő elvük diadalmaskodott a nép között, tűrni kellett és beletörödni a száműzetésbe, mert velük együtt sohasem dolgozhatunk. De most világos, hogy csak egyesek zsarnokságáról van szó, amelyet meg lehet és meg kell dönteni. Ha a nép akaratát fejezné ki az ő hatalmuk, miért félnek úgy a közvéleménytől? Még Magyarországon is, amelynek fehér terrorjáról szoktunk beszélni, meg merték adni a sajtószabadságot, míg a szovjetben elnémitának minden szót, minden véleményt cenzurával, börtönnel és halállal. De itt vagyunk mi, akik láttuk a vért és nem riadunk vissza semmitől. Menni fogunk, mert mennünk kell hazafelé, hogy megnyissuk a börtönöket, melyekben testvéreink sinylődnek. Menni kell legitim és illegitim utakon és dolgozni a föld alatt. Nem méltó forradalmárokhöz a belépődzás, — hangzott el itt. — *A görögök fa-ló belsejében lopódtak be Trójába, embernek falóban bevonulni nem erkölcsstelenség, csak lónak lenni erkölcsstelenség! (Óriási derűtség és szakadatlan taps.)* És voltak olyanok is, akik boldogan emlegették, hogy ime a szovjet kegyeskedett már legutóbb néhány morzsát odadobni a zsidóknak is. Hát örökké a *világtörténet snorrerje* legyen a zsidó? Nem voltak-e a zsidóságnak mártírjai, akik a nagy emberi eszméért áldozták életüket? És most, hogy orosz testvéreink vére kiált felénk a távolból és hívnak haza, hogy segítsünk a láncokat szétverni, mennünk kell és menni fogunk!”

Szépen és felemelően hangzottak Steinberg szavai és felemelték és vitték az emigráns hallgatókat a Solem Alejchem Klub szűk falai közül haza a tágas, fehér orosz mezőkre . . . Szép álom a félhomályos villanyfénynél. De amikor másnap az emigránsok kimennek az uccára, a Langestrasse tájékán ott látják a hatalmas orosz követség palotát, amelyben most a szovjet képviselői sűrögnek-forognak, tárgyalnak, fogadnak és főképpen üzleteket kötnek, mint az orosz birodalom teljhatalmú megbízottjai. És akkor a száműzötteknek szívébe szúr a gondolat, hogy ebben az egész nagy Berlinben talán csak egyedül a „Solem Alejchem Klub” dacol ezekkel büszkén, engesztelhetetlenül és míg az orosz hatalom bitorló birtokosaival a berlini kormány is alkudozik és kereskedik, ők, az emigránsok, a hősök, maradnak a „világtörténelem snorrerjei”.

Secundus.

HUMOR A TALMUDBAN

NAGY SÁNDOR ÉS KÁSI KIRÁLYA.

Nagy Sándor meglátogatta egyszer Kási királyát Indiában, hogy az ottani igazságszolgáltatást tanulmányozza. Két pereskedő ember járult elibük, amint egyszer a kertben sétáltak. Az egyik megvette a másik földjét mindenestől, ami a földön található. Talált pedig a trágyában egy kincset és így szólt:

— Megvettem a földet, de nem a kincset, az tehát az eladót illeti.

— Én neked a földet mindenestől adtam el, a kincs tehát téged illet.

Mialatt így vitatkoztak, Kási királya megkérdezte az egyiket:

— Van-e fiad?

— Igen — volt a felelet.

Most a másikhoz fordult:

— Van-e leányod?

— Van — felelt ez.

— Akkor házassodjatok össze és a kincs legyen az övék.

Nagy Sándor ekkor kacagásra fakadt.

— Mit nevensz — kérdezte a király — talán helytelenül ítéltem? Nálátok másként igazítanak ezt el?

— Nálunk mind a két embert kivégeznék és a kincs a királyra szállna.

— Hát ennyire szeretitek az aranyat?

* Kási király aztán nagy lakomát rendezett és aranyból formált kenyeret és pecsenyét hordatott fel.

— Hát aranyat egyem én? — kérdi álmétkodva Nagy Sándor.

— Különös ember vagy te — mondja a király. — Nem tudod megenni az aranyat, mégis annyira szereted.

TEST ÉS LÉLEK.

Antonius császár így szólt egyszer a rabbihoz:

— A test és a lélek megmenekedhet az Itélettől.

A test azt mondhatja; a lélek vétkezett, hisz amióta elvált-tőlem, úgy fekszem, mint néma kő a sírban. A lélek viszont azt mondhatja: a test vétkezett, mert mióta elvált tőlem, tiszta vagyok s úgy szárnyalok, mint a madár a légtérben.

Ekkor a rabbi így válaszolt:

— Hadd mondjak neked egy hasonlatot. Egy királynak szép díszkertje volt, melyben szép korai gyümölcs termett. A király két őrt állított őrzőül, egy sántát és egy vakot. Egy napon így szólt a sánta a vakhoz: Jer hadd ülök a nyakadra és szedjünk a kívánatos gyümölcsből. Ugy is tettek és elpusztították a legszebb példányokat. A kert ura észrevette a dézsmálást s így szólt az örökhöz: Hová lett a szép korai gyümölcs? Szólt a sánta: Hát van nekem lábam, hogy a gyümölcsért mehetnék? Aztán megszólalt a vak: Hát van nekem szemem, hogy megláthassam a gyümölcsöt? És mit tett a kért ura? Ráültette a sántát a vakra és mindkettőt kivégeztette. Ugyanígy tesz majd a Teremtő is. A lelket beleveti a testbe és úgy mond ítéletet róluk, mert mindketten felelősek a bűnözésekért.

Kaufmann Vilmos.

ASSZONYOK

— Beszélgetés Hartmann Rafaelnéval. —

Nemesak Jugoszláviában, hanem messze annak határain túl is ismerik Hartmann Rafaelné közgazdasági és jótékonyági tevékenységét. Mint a szabadkai nőegylet elnöke, szépen fellendítette ezt a humanus intézményt. A hitközség, a szeretetház is, melyeknek intézményét jelentékeny támogatásban részesíti, hálából örökös disztagjává választotta, de a felekezeti körökön felül emelkedik az ő gazdasági jelentősége. Hiszen köztudomású itt, hogy a gyárában imponáló Nagyasszony a *Hartmann & Connen* világcég nagy-szabású exportjának irányításával támasza lett a dinár-valuta stabilis értékének, amiért is hálából a Jugoszláv Nemzeti Bank őrzi nagyított arcképét, nem imponáló tolettben, hanem a munkának ama egyszerű viseletében, amelynek díszében szereti magát leginkább látni Hartmann Rafaelné.

Felkerestük a Nagyasszonyt, hogy a zsidó nők feladatairól és a közéletben való részvételeiről beszél-gessünk vele. Szerettünk volna az ő saját működéséről egyik-másik intimitást meg tudni. De Hartmann Rafaelné a maga tevékenységéről nyilatkozni nem akar. Sőt látszik, hogy az sincs kedvére, ha mások beszél-nek róla. Ő nem a beszédek, hanem a tettek asszonya.

— Hogy mi, szerintem, a hivatása a zsidó asszonymnak? Az, hogy jó zsidó asszony legyen. Legyen jó zsidó és jó asszony. Ne avatkozzon semmiféle politikai dolgokba, végezze el hivatását háztartásában, gyermekeinek nevelésében. Ne vágassa rövidre a haját, hogy mutogassa magát. A mai nő legtöbbször le-hán gondolkodik és a korszóra és jourra gondol. Csak kiűn érzi jól magát, mert a családi melegség, a családi otthon nem nyújt neki szórakozást. Hát bizony az élet nem szórakozás, hanem munka. És boldog, aki ebben keresi és találja az élet szépségét.

— A zsidó asszony szeresse a vallását, áldozzon érte, de ne kérkedjék vele és ne litogtassa. A vallás nem ékszer, nem fülbevaló és nem keleti szájkarika. A szívünkben kell, hogy hordjuk csendesen és áhítattal. Egyforma gyermekei vagyunk az Istennek. Olyan világot élünk, hogy a vallásról nem kell beszélni, hanem követnünk kell a vallásosság humanitásra tanító parancsait, minden embertársunkkal szemben. A zsidóságnak sok irigye van, le akarják nyomni, tehát a zsidó nőnek akként kell viselkednie az életben, hogy jó példával járjon elől és kerülje a kihívásnak minden-féle fajtáját. Maradjunk szerényen hajlékunkban. Negyven éve dolgozom, a vallásomat úgy szeretem én és a fiam is, hogy ha az egész világot adnák nekünk, nem hagynók el. A fiam, aki igen magas körökben mozog, sok előkelő klubnak tagságát utasította vissza vallása miatt. A zsidónak nem kell társadalmi törté-téssel fokoznia az irigységet. Van elég társadalmi lennivalója a saját körében is.

— Hogy mi a véleményem a palesztinai építő-munkáról? Adja Isten, hogy sikerüljön. Én alig tudom elképzelni, mikor hallom és olvasom, hogy jómódú szülők gyermekei, tanult és végzett emberek, a leg-nehezebb fizikai munkát végzik ott és idealizmusból évezredes sivatagot virágoskertekké változtatnak. Sajnos, itthon e téren nem sok jó tapasztalatom volt.

Hartmann Rafaelné.

Erős zsidó férfiak, akik munkát kértek és beállítottam őket a gyáramba, legtöbbször 8–10 napnál nem maradtak tovább. Talán Palesztinában több erőt és ki-tartást merítenek a sokezer éves ősi földből. Magam néhány évvel a háború előtt, mikor súlyos betegségből felgyógyultam fogadalmat tettem, hogy kimegyek Palesztinába, hogy a legszentebb földön a legvalláso-sabbnak vélt emberek között pénzt osszak szét. Jeru-zsálembé érkezve, napokon át hiába kerestem a rabbit és amikor végre eléje kerülhettem, nagy immel-ámmal és minden lelkesedést lehűtő hűvösséggel fogadott. Csak amikor közöltem vele, hogy pénzt hoztam és a szegényeknek támogatása a célom, hirtelen megváltozott és olyan áradozással áldott, hogy szinte kellemetlenül hatott rám. Különösen, amikor arra gondoltam, hogy ime ez a szent ember is, akire a jótékony tett végrehajtását akartam bízni, mekkora különbséget tesz ember és ember között. Akkor még építő és alkotó munkának nyoma sem volt Palesztinában, a zsidók csak kereskedtek, vagy alamizsnára vártak. Szűkösen, igénytelenül éltek. De a nők ott is bárszony kalapban és selyemruhában jártak szombaton a Szentfalhoz.

— Hogy ma mások a viszonyok Palesztinában, nagyon örvendetes. Engem teljesen lefoglal most az itteni munka. Hiszen sajnos, sok nyomort kell eny-híteni itt is.

— Hogy mi a programom a jövő humanus tevékenységekre vonatkozólag? Nincs semmi programom. Nem vagyok híve sem a hangos programmok-nak, sem a hangos jótékonyágnak. Dolgozni kell.

Fodor Fülöp.

KÁLMÁN JENŐ: HORDÁROM, KÓRITZ ADOLF

Hordáromat Kóritz Adolfnak hívták és esőben, sárban, hóban, fagyban ott állt egy Rákóczi-úti kávéház előtt. Állt a napkeleti bölcsek nyugalomával és fatalizmussával, ami azt jelenti, hogy sohasem akarta elhalászni a tőle öt lépésnyire álló konkurrencia kuncsaftjait. Aki a Rókus-kórház felől közeledett, az Kóritz Adolf zsákmánya lett, ki viszont a Pannonia-szálló felől jött, az a szomszéd Spinét karjai közé pottyant. „Kivételt képeztek” az állandó pasasok, akik közé én magam is tartoztam, örök bizalmammal ajándékozván meg az öreg közszolgát.

Erre a bizalomra különben Kóritz Adolf bőségesen rászolgált, mert — ha hitelesek voltak hordárom sóhajtásai, — ő szokta zálogba vinni annak idején a magyar ujságírás büszkeségének, Kaas Ivor bárónak felöltőjét. Kóritz sokszor kívánta vissza ezeket az időket, amelyek az ő tanuvalomása szerint boldogabbak voltak, mint történetem kezdetén, 1914-ben. Csak az a kérdés, Kaas Ivornak is hasonló boldogságot jelentett-e az az idő, amikor Kóritz vitte zálogba a kabátját.

Már ezekért az irodalomtörténeti reminiscenciáért is becses volt előttem Kóritz Adolf személye, de mégis inkább azért, mert az én időmben személyesen is bekapcsolódott az élő, lüktető irodalomba. Kóritz Adolf ugyanis költő volt. Nem olyan költő, mint Honti Dóra István,

Lilien: Jemenita

aki ékes rigmusokba foglalta a napi élet eseményeit, ő sokkal prózaibb költő volt. Engem költött minden reggel tíz órakor. Kapott pedig ezért a felelősségteljes munkáért napi tíz krajcárokat. Kettőnk közül többnyire ő volt a pontosabb. Mert ő minden áldott nap megjött tíz órakor, de én néha egy hétig is elmaradtam a honoráriummal.

*

Egyszer aztán megdördültek az ágyuk, be kellett rukkolni katonának. Már tudniillik nekem, mert Kóritz Adolf rogyadozó, öreg lábaira nem támasztott igényt a monarchia. Ilyenformán mégis ő volt a háborúnak egyik legelső hősi halottja, mert elesett attól a tíz krajcártól, ami neki éveken keresztül kijárt. Nem is láttuk egymást vagy két hónapon keresztül. Én a Vársétány téli vadgesztenyefái alatt rúgtam a havat kora hajnaltól késő délutánig és Kuntler alvadász úr szájából tanultam azokat a zamatos, magyar káromkodásokat, amelyeknek később, mint ki-képző, magam is hasznát vettem. Kóritz Adolf pedig tovább támasztotta öreg hátával azt a Rákóczi-úti palotát, melynek földszintes nagy tűkőráblakaiból valaha minden nap kibámultam a tovasiető lányok után.

De egyszer, amikor már nagyon esedékes volt a harctér, mégis találkoztam Kóritz Adolffal. A költő-hordár sajnálkozva csapta össze a tenyerét, amikor meglátott.

— No öreg, — mondtam — megyek már.

— Ne busuljon a nagyságos úr, majd megsegíti a jó Isten — vigasztalt Kóritz Adolf. — De különben is — tette hozzá örömtől felvillanó szemekkel — nincs semmi baj, mert én minden nap imádkozni fogok a nagyságos urért.

— Ugyan már — évődtem öreg barátommal — holnap, holnapután eszébe se jutok többé.

— Már hogyne jutna, mikor én hivatalból imádkozom — mondta büszkén Kóritz Adolf és rögtön elmesélte, hogy miután elvesztette költői állását, „minjemann” lett a dohány-utcai zsinagógában, vagyis a pesti humor szerint tagja lett a dohány-utcai tizek tanácsának. S hogy szavainak nagyobb nyomatékot adjon, előkaparta tépettségélyü jegyzőkönyvét és reszkető öreg betűkkel beírta a nacionálémat.

Ez a szolgálatkészség az én részemről is viszonzást érdemelt. Elővettem a bugyellárist és kifizettem az imadíjat két hónapra. Amiből látnivaló, hogy egész életemben optimista voltam. Mert eleshettem volna mindjárt az első napon.

*

Bizonyára jól és szorgalmasan imádkozott értem Kóritz Adolf, mert sem el nem estem, sem meg nem sebesültem. Pedig egyszer egy teljes hónapon keresztül ott ültem szakaszommal

a Kleine Paal-on nem egészen ötven lépésnyire az olasz előállítások előtt. És nem mintha utólag dicsekedni akarnék vele, de résztvettem egy csomó veszélyes vállalkozásban, küldetésben. Önbizalmam csak akkor rendült meg, amikor később az orosz harctérre menet Budapesten megtudtam, hogy Kóritz Adolf elköltözött az élők sorából és elment oda, ahol publicistáknak és hordároknak nincsen szükségük se felöltőre, se zálogházra. Hordárom patronátusa tehát megszűnt, aminek látható jeléül nyolc nap mulva egy mocsaras volhiniai sikon az oroszok fogságába kerültem. Tizenhatezred magammal. Ameddig lehetett, vigyázott rám, szegény. Többet igazán nem tehetett értem.

Azután hosszú-hosszú évek következtek, sok koplalással, hideggel, végeláthatatlan unalommal és gyerekes szórakozásokkal. Egyszer az egyik táborban bajtársaimra rájött a spiritizmus és attól fogva se vége, se hossza nem volt a szellemidézésnek. Engem, hitelent is meghívtak egy ilyen szeánszra, amelynek egyetlen technikai felszerelése egy háromlábú asztalka volt. A szeánsz főmestere sorra idézte a tizenhetedik dimenzió nevezetesebb lakóit. Ha jól emlékszem, megjelent Napoleon is, majd Goethe, akik meglepően jó magyarsággal feleltek meg a föl-tett kérdésekre.

— Akarsz valakit megidézni? — kérdezte udvarias házigazdám.

Gondolkodóba estem. Elvégre a megjelentek közül senkit sem volt szerencsém személyesen ismerni. Ezeknek a nevében nyugodtan jelentkezhetett egy szélhámos szellem is. A dolog úgy lenne érdekes, ha találnék egy ismerőst. Hopp...

— Idézzétek meg nekem Kóritz Adolf megboldogult budapesti közszolga szellemét.

A szeánsz vezetője nem tudta, haragudjon-e, vagy nevéssen, de én makacsul ragaszkodtam Kóritz Adolffhoz. Vagy Kóritz, vagy senki.

— Hát jó — sóhajtott — főmester, próbáljuk meg a dolgot.

És siri hangon belekezdett sablonos mondókájába:

— Fölkérem Kóritz Adolf megboldogult budapesti hordár szellemét, hogy jelenjen meg körülünkben és jelenlétét az asztalka lapjának háromszoros megbillentésével tudassa velünk.

Nagy csönd támadt. Az asztalka lapján mozdulatlan láncot alkottak az ujjak.

És az asztalka hirtelen megbillent. Megbillent egyszer... kétszer... háromszor... hatszor... tizszer... összesen tizenkétszer hajtottotta meg magát a gyülekezet előtt.

Egyesek hangosan nevetni kezdtek, de én leintettem őket.

— Ne nevéssetek — mondtam — mert én ráismerek az én öreg hordáromra. Egész életé-

ben ilyen udvarias és szolgálatkész volt. Háromszor kellett volna meghajolnia, de ő tizenkétszer hajolt meg.

*

Mindez mostanában jutott megint az eszembe, amikor elmentem a Kóritz standja előtt. A standon most is ott áll egy piros sapka, csak az alatta lévő arc nem ugyanaz. Belenéztem a ház nagy tükröablakába és megdöbbenve konstaltam, hogy az én arcom se ugyanaz.

AZ I. T. A. ELNÖKE BUDAPESTEN

Az I. T. A. (Jewish Telegraph Agency) zsidó távirati iroda hét évvel ezelőtt alakult Newyorkban és Londonban. A következő esztendőben már három új irodát nyitott hét tudósítóval, a negyedik évben már négy irodája volt 29 tudósítóval, ma hat központja van a következő városokban: Páris, Warschau, Berlin, Jeruzsálem, London és Newyork és 146 tudósító áll a Távirati Ügynökség szolgálatában, hogy a zsidó eseményekről a zsidó és nemzsidó sajtót az egész világon pártatlanul és tárgyilagosan informálja.

Jacob Landau, aki annak idején Meer-Grossmannal együtt alapította a Jewish Telegraph Agencyt, régi harcosa a cionizmusnak és Palesztina felépítésének, de mint a I. T. A. elnöke a legteljesebb objektivitással arra törekszik, hogy a zsidó eseményeket minden tendenciától mentesen közölje. Azért lett az I. T. A. ép úgy informáló szerve az anticionista, mint a cionista sajtónak; a konzervatív mint a reform lapoknak.

— Kilencven zsidó hetilap és folyóirat és 38 nagy napilap az I. T. A. távirataiból meríti zsidó tudósítá-

Lilien: Tanulmányfej

Jacob Landau, az I. T. A. elnöke

sait — mondotta nekünk Landau elnök. — Ezenkívül kiad az I. T. A. különböző országokban, különböző nyelveken „Bulletin”-eket is. Az I. T. A. táviratait közlő ujságok példányszámai együtt meghaladják a két milliót és ha feltesszük, hogy egy-egy példányt átlag 4–5 személy olvas, az I. T. A. értesítéseit körülbelül tíz millió zsidó, vagy az egész zsidóságnak közel kétharmada veszi tudomásul.

— Hovg mi célból jöttem Budapestre? Körúton vagyok részben irodánk inspicálására, részben, hogy a különböző országok államférfiaival és zsidó vezető egyéniségeivel a zsidókérdésről tárgyaljak és személyes információkat szerezzek. Ma másfél óra hosszat beszéltem gróf Klebelsberggel a numerus claususról, holnap Vass miniszterelnökhelyettes fogad, aki szintén egy teljes órát szánt nekem.

— És mivel telik el egy ilyen hosszú óra, vagy másfél óra?

— *Kerteléssel* — feleli Landau mosolyogva. — Az én kérdéseim egyszerűek, tehát rövidek. De a feleletek ép azért olyan hosszúak, mert kertelnek, kertelnek és a kerülő út egy-egy kérdés körül sokszor olyan kegyetlenül fáradságos, hogy az ember sokszor bizony megsajnálja az „interjú” kegyelmes alanyait.

— És a zsidó vezetőférfiaknál?

— Itt ugyanaz a helyzet. Azzal a különbséggel, hogy azok kertelnek az *antisemitizmus* körül, ezek meg kertelnek a *semitizmus* körül. Külföldi zsidó meg se bírja érteni ezt a gondolkozást. Az amerikai zsidók is a többi amerikaiakkal együtt építették az államokat, de ezeket a finom disztinkciókat: „zsidó amerikai” vagy „amerikai zsidó” nálunk nem ismerik. Pedig Amerikában is volt olyan liberális éra mint itt és az amerikai zsidók is jó hazafiak.

— Mi az I. T. A. politikája?

— Ép az, hogy nincs politikája. Minél jobban szélesedett az I. T. A. apparátusa, annál több kapcsolatot teremtett a zsidó élet valóságos viszonyaihoz. Főadatul tűztük ki, hogy hű képet adjunk minden zsidó tevékenységről. Nem foglalunk állást a zsidóság aktuális kérdéseiben, csak közöljük pártra és irányra való tekintet nélkül. És gondot fordítunk azokra az eseményekre, amelyek *kivülről* érintik a zsidó lakosság gazdasági, politikai, kulturális vagy vallási érdekeit.

— És Palesztinában?

— Itt az I. T. A. „P. T. A.” (Palestine Telegraphic Agency) nevet vett föl és nemcsak a zsidó eseményeket közli, hanem az *általánosokat* is. Hiszen itt majdnem minden összefüggésben van a zsidósággal.

LUIGI LUZZATTI „ZSIDÓ KERESZTÉNY” KÖNYVE

„Zsidó keresztény”? Honnan származik a határok elhomályosítása, amely napjainkban itt is, ott is szándékosan és öntudatlanul fölbukkan? Egyszerűen a zsidóság nemismeréséből vagy félreismeréséből! Jóhiszemű emberek, akik a zsidó vallásban rejtő szépségekről, mélységekről, titokzatosságokról mit sem tudnak, de alkalmuk van a zsidóságból merített kereszténység tanításaival megismerkedni, olvassák Assisi Szent Ferenc írásait, de zsidó elődjéről, forrásairól fogalmuk sincsen, — és rajongóivá válnak a kereszténységnek, de zsidóságtól elszakadni nem engedni emberi önérzetük. Így származik az új szekta, a „zsidó keresztény”. Klasszikus példája ennek Luigi Luzzatti, a volt olasz miniszterelnök, a nagyhirű politikus közigazdász új könyve, az „Istenség Szabadságban”. Luzzatti nagyapja vagy dédapja, a híres tudós „S. D. L.” vagyis Sámuel Dávid Luzzatti a héber költéssel szépségébe merült, a spanyol héber poézis és filozófia mélységeiből gyönyörű gyöngyöket halászott ki népe számára, valóságos fanatikus volt a zsidó öntudatnak. Egy-két nemzedéknyi asszimiláció elegendő volt, hogy a héber tudásairól híres olasz zsidóságot teljesen kivetkőztesse zsidó mivoltából és mindenekelőtt zsidó tudásából. Luigi Luzzatti talán már az alef-béth-jét sem ösmeri ma annak a nyelvnek, amelyen dédapja annyi világhíres tudományos munkát írt. „Szüleim házában — írja — megismertem az ő zsidó vallásukat, de öregségemre teljesen távol érzem magam tőle, más vallások szépségébe hatoltam, amelyeket megismertem és megértettem.” Ezek a más vallások pedig a *budhizmus* és főképp a *kereszténység* „Isten fiának szívbéli megnyilatkozása”. Szerinte a legnagyobb próféta Szent Ferenc volt. Aszkétikus életét a legmagasabb szentség glóriájával veszi körül, keresztény *franciskánus*-nak érzi magát maga Luzzatti is, habár hivatalosan nem keresztelkedett meg. „Nevezetek engem kereszténynek keresztényének — írja egy kardinális térítő levelére — de ne akarjatok megkeresztelni anyakönyvileg is. Az összes vallásokat egyesítő szellem szeretnék lenni. Nem tartozom semmiféle valláshoz, ahhoz sem, amelyben születtem, olyan vagyok mint a méh, amely a kert minden virágából szívja a mézet. Csak akkor érzem magam zsidónak, ha ezzel gúnyolni akarnak.”

És Luzzatti könyvének utolsó részében védelmére kel a zsidóknak, csakis azért, mert üldözik őket; ép úgy, ahogy védelmére kel az üldözött íreknek vagy örményeknek. Mint olasz külügyminiszter sokat tárgyalt Oroszországgal a zsidók helyzetének enyhítése végett és csodálatos az a hidegség, amellyel „S. D. L.” unokája a zsidókról beszél „akik érdemeiket szerzetek a tudományok terjesztésével és okosságukkal elősegítették a gazdasági fejlődést; igaz hogy vétkeztek Isten fiának keresztrefeszítésével, de meg kell nekik bocsátani, mert lemosták ezt a bűnüket könnyűkkel és vérukkal.”

Fájdalmas olvasmány Luzzattinak ez a könyve — írja a „Haólam”. — Fájdalmas látni, hogy hová vezetett az asszimiláció, amely eltávolította a zsidóság legjobb elméit a nép ősi szellemi forrásaitól, hogy idegen forrásoknál csillapítsák szomjuságukat. Nem találhatta-e volna meg Luzzatti mindazt a szépséget a zsidóságnak, ha úgy ismerte volna mint őse „S. D. L.”?

GLOSSZÁK A PESTI CHEVRA KADISA AVATÓÜNNEPÉHEZ

... És mégis vannak ebben a nagy kavargó bábeli zürzavarban szigetek, üdítő oázisok, ahol az ember, ha elindul lelket keresni, lelkeket talál és nem felfuji, szivárványos szappanbuborékokat. Valami szentség, „davar sebikdusa“, van mindig abban, amit az a közösség alkot, amely már nevébe, címébe is felvette a Szentség fogalmát. Szent Egyesület . . . Talán mert itt érzi magát az ember legközelebb a nagy egybeolvasztó egységhez, Istenhez és az anyaföldhöz. Túl a hiúság vásarán, túl a tülekedő és versengő ambíciókon megmozdul a szív. „A Chevra Kadisa a zsidóság szíve“ — mondotta Adler Gyula elnöki megnyitójában. Nem keresett szóképeket, nem keresett szóvirágokat, ő ő látja azokat a ragyogó képeket, miket a végzet máról holnapra feketére fest át és ismeri azokat a virágokat, mikkel az emberek a napok végét, a sors befejezőjét telehintik künn az örök élet kertjében . . . Egyszerűen beszél, szívből a szívhez. „Nagy a nyomor és mi segíteni igyekszünk emberi erőnkhez képest. És most hogy átadjuk az újja épített és kibővített „Aggok Házát“, hálát adunk a Mindenhatónak: ze hajóm . . . Ezt a napot az Ur adta, örvendjünk néki . . .“

Arányi Ignác kir. tanácsos felteszi a kalapját, mert héber szoltárt idéz. Egyszer hallottam az Arányi testvéreket együtt szoltárokat énekelni és sosem fogom elfelejteni. Künn Újpesten, ahol Arányi Adolf vezeti a Chevra Kadisát, szintén Aggok Házát avatnak és utána, mikor a jókedv már emelkedett, de mégsem szakadt el a mulandóság gondolatától, a négy Arányi testvér énekelni kezdett a nagy ünnepek zsolozsmáiból. Áhitattal, szárnyalón zengett a hangjuk. És úgy éreztem, velük együtt énekel a magasból az az ötödik Arányi is, aki zengő zsidó szívét operák áriáiba öntötte bele és kit olv fiatalon szakított el babérokkal koszorúzott művészetétől a halál. És együtt dalolt velük apjuk szelleme, aki Istent szolgálta hangjával az áhitat csarnokában és a zsidó melódiát hagyta örökül gyermekeinek . . . Két évig létott-futott, buzdított, gyűjtött Arányi Ignác társával együtt, hogy a „gmilusz cheszed“ nagy új műve minél előbb befejeződjék és most boldogan adja át mint az építő-bizottság elnöke az új intézményt a nagy gyülekezet előtt Kramer Miksa elnöknek. „Ellelenségeink azt mondják, a zsidók meggazdagodtak, de mi fájdalommal látjuk, hogy régi gazdagok kopogtatnak ajtónkon és boldogok, hogy bebocsáttatást nyernek ebbe a hajlékba. „Asré jósvé bészecho . . .“ Az örökölt héber melódiá . . .

Kramer Miksának sem kenyere a szónoklat. Keresetlen emberi szavakkal beszél ő is és megindultságot vált ki minden mondatával. Az Erzsébetvárosi Kőr bombamerényleténél súlyosan megsebesülve, hónapokig betegen feküdve, csak egy hajsza választotta el a haláltól. És aki olv mélyen belepillantott a túlvilági kapuba, csak azt mondja, amit szíve diktál. Sokszor kételkedünk: jutalom- és áldás-e a hosszú élet, mit a Szentírás ígér, különösen mikor az küzdelemmel, betegséggel párosul? . . . Emberi szolidaritásunkat fejezi ki az a bibliai vers, amelyet e ház kapuja fölé írtunk . . . „Al taslichénu . . . Ne dobj el minket

őregségünk idején, midőn elfogy az erőnk, ne hagyj el minket . . .“ Nehéz időkben tettünk tanúságot a zsidó szeretet kiapadhatatlan forrásáról . . . Boldog vagyok, hogy elértem ezt a mai napot, 160 agg testvérünk és azok nevében, akik még elhelyezésre várnak, köszöntöm önöket . . . Élelcédomul tüstem ki, hogy az aggok otthon érezzék magukat. Hogy ez az épület, ahová a sors üldözöttjei menekültek, ne legyen se „Szegényház“, se Aggok Háza, hanem „családi ház“.

Kik kerülnek ma az Aggok Házába és kik kerültek ide béke idején? Nagyt változtak az idők és a szerenese kereke mintha ma másképp forogna mint hajdanán. „Békében — mondja a zsidó humanitás nagy feladatairól áthatott Endrei Henrik dr. főtitkári visszapillantásában — olyanok jöttek ide, akik egy életen át küzdve megrokkantak és pihenőt találtak itt, ahol életnivójuk emelkedett; most a zsidó társadalom legmagasabb rétegeiből vannak itt olyanok, akiket a sors addig üldözött, míg ebbe a menedékházba kerültek. Itt az előkelő híres ügyvéd özvegye, kinek férje 36 éven át székesfővárosi bizottsági tag volt, itt a volt nagyiparos és többszörös háziúr, aki boldog, hogy legalább öreg társai közt hajthatja le a fejét, itt a nagy ékszerkereskedő, aki a földi hiúság rezignációjával vonul az egyszerű élet alkonyi pihe-nőjébe. — Ahányszor a Szeretetház és az Aggok Háza küszöbére lépek, mindig fülembé csengenek Jeremiás szavai: „Ne dicsekedjék a bölcs az ő bölcsességével, az erős az ő erejével, a gazdag az ő gazdagságával, csak azzal dicsekedjék a dicsekvő, hogy ismer és megértett Engem . . .“ A Chevra Kadisa mindig a szenvedő ember ütőerén tartotta a kezét . . . A szeretet emelte ezt a hajlékot, hol minden téglá és minden kődarab az emberszeretetet hirdeti . . .“

Rég nem hallottam dr. Hevesi Simont annyira megindultan beszélni, mint az Aggok Háza avatásán a templomban. A szónoklatnak némely nagy mestere természetszerűen ép oly hideg marad a szószéken a lelki operációk alatt, mint a nagy professzorok a műtőasztal előtt. Dr. Hevesi ereje a saját megindultságának folytonos fokozódása. És ez kulminált, amikor az „Al taslichénu“ imát olyan bensőséggel idézte és magyarázta, hogy az aggkor sejtelmének hideg lehellete borzongott át minden hallgatójának lelkén. És a zsidó szív ujjongása volt, amikor a zsidó költő versét variálta, „Én könyvmilliomos vagyok . . .“ Nem. Én szívmilliomos vagyok! Zsidó szívek virágai ontják illatukat körülöttem . . . Boldogan avatom ezt a házat és érzem, hogy Isten van itt . . .“ A prédikáció most úgy hatott mint régi papoknak megtérésre, magabizálásra intő „muszár“-ja . . . A mincha-ima hangulata valahogy a jonkipuri minchához hasonlított. Mögöttem a másik padban csepelel Weisz Alfonz báró áhitattal mondja a smóné-eszrét. A pesti zsidóság színe-java mondja Abrahámszon főkantort szívet átjáró imaénekére az Ámeneket. Emberi sorsok mérlegei függnek a levegőben. Az aggság felé sodor mindnyájunkat minden nap és ki ismeri a jövőndőt? „Al taslichénu . . . Ne dobj el minket az aggkor idején, midőn elfogy az erőnk, ne hagyj el minket . . .“

Sok héber idézet hangzott el laikus vezetők ajkán. Itt nem félnek a hébertől és nem félnek a zsidó szellemtől. Héber felirat ragyog a bejáraton itt is és a Chevra Kadisa Szeretet-kórházán is. És itt nem beszéltek — másról. És egymásról sem. Nem mentették meg a hont és nem tették meg egymást Mózesnek, Áronnak, Jesajásnak és Ezékielnek. És az aggodalmakat sem állították fel sorfal-tisztelgésre és szónokot sem delegáltak közülük, hogy a jötevők iránt a mélységes hálát tolmácsolja az ünneplő közönség színe előtt. Csak egyes történeti adatok hangzottak el, szinte a krónikás számára. *Ehrlich G.* Guszláv pendítette meg az eszmét. *Eisenmann Gyula* volt az építőbizottság dolgozó társelnöke, *Schwarz Jenő* főmérnök 2 évig tervezte és vezette az építést; segítségükre voltak a bizottság tagjai, *Mann József*, *Vidor Emil*, *Honig Dezső*, *Berger Miksa*, *Neutra Mór* és a gazdasági elöljárók: *Böhm Nátán*, *Fuchs Lipót*, *Gál Béla*, *Hoffer Gyula*, *Kohn Hugó*, *Molnár Frigyes*, *Weisz János*. *Ungárné Rosenberg Eszter* minden percét az aggoknak szenteli. És megemlékeztek hálával a mult-ról, *Kann Ármin*ről a nagy emberbarátról, aki egész vagyonát (125.000 forint!) az Aggok Házána hagyta.

És egy arcképet is lelepleztek, nem valamelyik élő jötevőt, vagy vezetőt, hanem az elhunyt *Lichtenstein Miksa* előljárót, a jóságos szemű öreg urt, akinek az Aggok Háza mindig szíve ügye volt. Boldog, aki saját jötevője révén így lesz az Aggok Háza örök lakója . . .

A Szeretetházban, amely mint humánus és mint orvosi intézmény egyaránt a legmagasabb fokon áll, *Szoffer József* főgondnok, a zsidó hagyományok lelkes és hűséges sómerje, bevezetett a tisztaságtól ragyogó fényes konyhába, ahol 500 személy számára főzött a Chevra Kadisa. Betegeknek, aggoknak és vakoknak. Velem volt *Katona Nándor*, a Tátra világhírű festője, aki könnyekig meghatottan szólt:

— Nem művészet-e ez is? Nem a Lajta Béla épülete, hanem ami benne történik! És hányan nem tudnak erről semmit! Hogy lehet ez?!

— A Chevra Kadisa — feleltem — nem doboltat, hanem dolgozik!

SZAVALÓ TANFOLYAM. *Fehér Artur*, a közkedvelt előadóművész komoly és kulturális törekvést valósít meg októberben. Szavaló tanfolyamot nyit, hogy alkalmat adjon mindenkinek, aki tehetséget érez a szavaló és előadóművészet iránt, hogy szakszerűen kiképezhesse magát. *Fehér Artur*t erre az elhatározásra az a körülmény indította, hogy úgy a nagyközönség, de különösen a diáklányok és diáklányok között nagy érdeklődés mutatkozik egy ilyen szakszerű tanfolyam iránt. A kiváló művész alkalmat nyújt tehát, hogy a jóakarátú műkedvelést szakszerű kiképzés váltsa fel és így akár az előadótermekben, akár matinékban, akár iskolai diszhangversenyeken, vagy önképzőköri előadásokon művészi produkciót nyújthassanak az előadók. Mint értesülünk, külön tanfolyamot fog felállítani *Fehér Artur* a diákság részére. A kulturális törekvésű intézmény iránt fölvilágosításokat ad szerkesztőségünk. A művész programjába a magyar klasszikus és modern költészet tanításán kívül a külföldi költészetet is felvette, melyeknek irodalmi ismereteit a legkiválóbb írók és költők fogják eszközölni.

TOLL-HEGYRŐL

„IN FRAUDEM LEGIS.“

Tehát ezentúl az egyetemi professzor uraknak még egy tárgyból kell majd vizsgáztatniok hallgatóikat, illetve azokat a hallgatóikat, akik kikeresztelkedés útján jutottak be az egyetem mennyországaiba. Eddig a kikeresztelkedett diákok is zsidónak számítottak és elvették annak a néhány zsidó diáknak a helyét, akik a „*numerus clausus*“ szűk nyílásán keresztül valahogyan utat tudtak maguknak törni a magyar egyetemek üdvösségéhez. Most „*enyhítették*“ az ügyet. A miniszter rendeletileg kimondotta, hogy a renegát nem számít zsidónak. Azaz egy éven belül még ennek számít a miniszter ur rabbinikus döntése szerint is. De egy év elteltével már az illető diák teljesen megtisztult a keresztiségben és akkor már felvehető minden korlátozás nélkül. Ez a halachikus döntés azonban nem tetszett sem a zsidóknak, sem az ébredőknek. A zsidók szerint, ez végeredményben a kikeresztelkedés jutalmazását jelenti, sőt csábítást a kikeresztelkedésre egy éves lejárattal váltóval, az ébredők szerint meg a „*zsidók előretörését*“ jelenti, mert egy év nem tesz senkit igazhitűvé, szerintük a kitért zsidónak legföljebb negyedik vagy ötödik nemzedéke volna felvehető az egyetemre. Ezzel szemben a „*középpártiak*“ úgy vélik, hogy számolni kell azzal a lehetőséggel is, hogy netalántán a *numerus clausus* nem él még négyöt nemzedékig. Azonkívül vannak ébredők, akik attól tartanak, hogy a zsidó diákok csak azért fognak kikeresztelkedni tömegesen, hogy az egyetemre jussanak, azután az egyetem végeztével ugyanolyan tömegesen visszatérnek őseik hitére és jól a markukba vetnek. Viszont mások úgy vélik, hogy senki sem fog kitérni azért, hogy *egy esztendő mulva* fölvegyék az egyetemre, mert hát egy év alatt eltakarodhat ez az egész kurzus *numerus clausus*ával együtt és akkor hiába nyelték le a békát. Mindezeknek a súlyos tudományos egyetemi problémáknak tisztázásával pedig a miniszter a nagynevű egyetemi professzorokat bízta meg. Ők döntsék el, vajjon nem „*in fraudem legis*“ (a törvény kijátszására) tértek-e ki a kitérték. A belgyógyászati tudományok tanára belenéz mindenkéül a diák veséjébe és ott vizsgálja a kikeresztelkedés indokait, igaz túlvilági malasztért történt vagy csupán csak a felvétel kedvéért. A bonctan professzora tartozik boncolni a delikvens érveit és lelkifurdalásait a valláscsere irányában. Hoór professzor úr pedig, aki eddig is hervadhatatlan érdemeket szerzett a „*numerus clausus*“ szigorú csendőri főfelügyeletével, ezentúl mint szemész-professzor fogja megvizsgálni a jelentkezőt és szegénykének a szeméből olvassa ki, hogy jó keresztény lett-e, vagy csupán csak — ó gyönyörű szó — „*in fraudem legis*“ cselekedett!

A „REFORM-ZSIDÓSÁG“.

Megfújták a nagy vész-sófárokat, hogy „Északról közeleg a veszedelem“. Londonban valami vallási reform-mozgalom kapott lábra. A pesti „*vallásmélyítő*“ izraeliták tehát körülhordják a véres „*keresztelőkések*“-et és a „*mélység*“-ből kiáltanak a londoniak felé: „*Várjatok ti rossz fiúk, akik át akarjátok tenni a*

szombatot vasárnapra és eltörölni az étkezési törvényeket! Mi vagyunk a jó fiúk! Mi, akik nem csinálunk reformot. Mert mi a Sulchan Aruch alapján állunk és abból egy jottányit sem engedünk." Hát ami a reformot illeti, azt hisszük, nem olyan nagy a veszedelem. Először is London kissé messze esik Pesttől. No meg aki azért akarja reformálni a vallási szertartásokat, mert soknak találja, annak a kevés is sok. Viszont, aki a vallási szertartást tiszteletben tartja, az nem akceptál reformot. Főlöskéges fáradság tehát az egész és teljesen főlöskéges a félelem. Nem is az orthodoxok csapják a vaklármát a „reform” miatt, őket a reform egyáltalában nem érdekli, hanem azok fujják a vész-szófárokat, akik a fürdőhelyi „tréfi”-vendéglők kosztján harcra edződven, szombat délben sietnek haza a gyorsvonattal, hogy vasárnap reggel már elnökölhessenek az ülésen, amelyen a szombat és a kasrusz szentségét, a Sulchan Aruchhoz való törhetetlen ragaszkodást enunciólják. És ennél az álszenteskedésnél talán mégis csak becsületesebb a „nyílt reform”.

KILENC ZSIDÓ GIMNÁZIUM.

Ennyi teszi közzé a beiratkozásra vonatkozó hirdetményeit — Vilnában. Kilenc zsidó gimnáziuma van ott a „galíciai” izraelitáknak. És nem lármáznak és nem mondják, hogy ők az első zsidó községe a világnak és talán „magánegyezséget” sem kötnek a tanárokkal, hogy meglakarítsanak néhány pengőt, vagy zlotyt?

ZSIDÓ KÉMÉNYSEPRŐK.

Igenis, kéményseprők is vannak a zsidók között, akik pedig tudvalevőleg minden „fizikai” munkától irtóznak. Sőt a zsidó kéményseprők a lengyel zsidók között vannak, akik tudvalevőleg kizárólag a könnyű spekulációknak élnek. Talán itt is van valami spekuláció a dologban — mondja majd a Szózat, vagy a boldogult jogutódja — a zsidó kéményseprők spekulálnak valamiben, ami biztosan felmegy. Hát egészen biztosan felmegy — a kémény füstje. Csakhogy a zsidó kéményseprők nem mehetnek föl — a kéményekbe. Így olvassuk ezt a „Vilner Tag” című napilapban. A vilnai tűzoltóparancsnok, Valinura nem ad munkát a zsidó kéményseprőknek és ezért panasszal fordultak a Vojvodához a zsidó kéményseprők. Sőt a zsidó háziurak is, akik nem hajlandók a kítőző kéménytűznél előbb a kéményseprő keresztlevelét megvizsgálni. Aha, itt a baj — mondja talán a Szózat, vagy a boldogult jogutódja — miért vannak zsidó háziurak is? Szívesen belemennének esetleg abba, hogy a zsidók csakis kéményseprők lehessenek, de hogy minden foglalkozási ágban ott legyenek, törhetetlen!

„KERESZTELŐKÉSEK.”

Ilyen című hirdetést olvastunk egy zsidó felekezeti lapban. Törtük a fejünket, mi lehet ez? Csak nem circumciziós kés? Hiszen a mohél nem „keresztel”, hanem ellenkezőleg „zsidósít”. Avagy talán azért „keresztelő”, hogy akiket gyerekkorában ilyen asszimilációs rejtezőssel vesznek fel Abrahám frigyébe, azok később megkeresztelkednek?

Megjelent Patai József új könyve

A Feltámadó Szentföld

Albumalakú diszmű 200 palesztinai képpel

Ára 150.000 korona, kötve 200.000 korona

KRÓNKA ÉS SZEMKE

A MULT ÉS JÖVŐ KULTURESTJE

október 17-én, vasárnap este félhatkor
a Zeneakadémia nagytermében.

Hagyományaihoz hiven, a Mult és Jövő az idén is folytatja azoknak a kultürestéknek sorozatát, amelyek úttörő programjukkal mindig a zsidó kultüra-nak egy-egy hódító állomását jelentették. Patai József legutóbbi szentföldi útjáról számos érdekes keleti zene-kompozíciót hozott magával, melyeket Somló József, az Operaház nagyszerű tenoristája, Makay Mata, a Városi Színház koloratürprimadonnája, az amerikai körútjáról hazatért Tkács főkantor, Eisler Pál, a tavalyi kultüresténken feltünést keltett fiatal operaénekes, Akom Lajos, az orgonamüvészet kiváló

Dr. A. Friedemann és neje

professzora, B. Herzog Lilly, a jeles hegedü-müvésznő és Klein Ella, a nemrég a kormányzó előtt is nagy sikert aratott kiváló fiatal zongoramüvésznő fognak bemutatni. A héber költészet remekeiből Pécsi Blanka, a modern szavalás ünnepelet müvésznője fog előadni.

Az est egyik fénypontja lesz dr. A. Friedemann előadása, a jeles íróé és lebilincselő szónoké, aki eljón Amsterdamból, hogy a Mult és Jövő kultürestjének közönsége előtt képet adjon a szentföldi új élet fejlődéséről, az építómunka haladásáról. Dr. Friedemann már Herzlnek volt munkatársa és később életrajzírója lett. Előadását nagy érdeklődéssel várják a zsidóság legszélesebb rétegeiben.

Somló József be fogja mutatni ezen az esten Hartmann főkántornak 30 éves jubileuma alkalmából, a modern zsidó zene e kiváló mesterének új kompozíciót, a Hartmann-kórus kíséretével és egy fenomenális gyermekénekes szólóbetéteivel.

A Mult és Jövő előfizetőit kérjük, hogy a nagy érdeklődésre való tekintettel, jegyeiket minél előbb váltsák ki a kiadóhivatalban, VI., Révay-utca 14.

Makay Mata, a Városi Színház koloratur-primadonnája

JÁSZAI MARI. Jelen számunk nyomása közben vettük a megdöbbentő hírt *Jászai Marinak*, a Múlt és Jövő kulturmunkájával annyira együttérző nagyaszonynak haláláról. *Utolsó szereplése a Múlt és Jövő kultúrestjén volt*, ahol már nagy láztól beteg szavallta a héber költők verseit. Méltatását mély fájdalommal a legközelebbi számra kell fenntartnunk.

DR. FISCHER GYULA FŐRABBI ÜDVÖZLESE. A Múlt és Jövő közölte *dr. Fischer Gyula* pesti főrabbinak a nyáron tartott nagy beszédét, amelyben a Palesztina-munkába való részvételre buzdította a magyar zsidóságot. A nagyszerű beszédet átvette a Múlt és Jövőből az egész külföldi zsidó sajtó és mindenütt lelkes kommentárokkal kísérték. *Dr. Fischer Gyula* főrabbit ez alkalomból mindenünnen meleg üdvözlésekkel keresték föl. *Dr. Chajes*, a világhírű bécsi főrabbi behatóan méltatta a beszédet, az amerikai Magyar Zsidók Egyesülete az egyetemes zsidóságba való örvendetes bekapcsolódást látja a beszédben, *dr. Landau*, Délafrika főrabbija egy új renaissance kiindulóját köszönti benne, a londoni Haolam és a palesztinai héber napilapok héberül közlik a beszédet, *dr. Thomaschoff* Bertalan a csehszlovákiai zsidóság üdvözlését tolmácsolja lendületes nyílt levélben.

HÁZASSÁG. *Weltmann Sándor* mérnök házasságot kötött *Vig Ibivel*, *Vig Emil* leányával Novisadon. A nagy tisztelettel körülvett család örömmel vesz részt a nagy város és vidékének társadalmában.

A SAJTÓ „A FELTAMADÓ SZENTFÖLD”-RŐL. *Patai József* új könyvével sokat foglalkozik a hazai és a külföldi sajtó egyaránt. Méltatják a nagy mű irodalmi értékét, művészi tartalmát és pompás kiállítását.

A „Pester Lloyd” írja: „*Patai József Palesztina-könyve szemléltető képet ad a Szentföld mai újjászületett életéről, kapcsolatban mindazzal, amit a Biblia földje a múltban jelentett és a kultúrembernek a jelenben nyújt. Patai József, aki többször látogatta meg a Szentföldet, a költő szemével nézte Palesztinát és művészkézzel rajzolta meg impresszióit. Az albumalakban megjelent mű magába foglal minden tudnivalót a mai Palesztináról, míg kétszáz gyönyörű illusztráció mutatja mindazt, ami a régi és új Szentföldön nevezetes látnivaló. A naggyértékű könyv minden kultúrembert érdekel valláskülönbség nélkül. A mű részletesebb méltatására még visszatérünk.*”

Az „Ujság” írja: „*Patai József új könyvéből megismerjük a mai Palesztina egész strukturáját, törekvéseit, mozgalmait. Megelevenednek előttünk a zsidó ókor elhalványult színei és szemünk láttára peregnék le a szentföldi új zsidó élet jelenetei. A Szentföld, az erkölcs és a kultúra szülőföldje, az egész emberiség érdeklődésének középpontjában áll és Patai József könyve mindenkinek élvezetes és tanulságos olvasmányul szolgál.*”

PROF. KLEIN SAMUEL GYASZA. *Klein Albert* szilasházi rabbi 71 éves korában, papi működésének 54-ik évében elhunyt. Gyászbeszédet mondott a fia, *dr. Klein Sámuel*, a jeruzsálemi héber egyetem professzora, *dr. Abrahamson sárbogárdi főrabbi* és *dr. Lorschej főorvos*.

A NAGY ÜNNEPEK ALKALMÁBÓL hazuról és a külföldről egyaránt sokan keresték fel a Múlt és Jövő szerkesztőségét meleg üdvözlő soraikkal, amelyekre egyenként válaszolni nincsen módunkban. E helyen fejezzük ki tehát hálás köszönetünket a lelkes levelekért, a buzdítás és ragaszkodás megnyilatkozásaiért, amelyek értékes erőforrásul szolgálnak nekünk zsidó kultúrfeladataink további odaadó teljesítéséhez.

Jóízű, ártalmatlan, görcsöt nem okoz!

Kormon

az ideális hashajtó.

Minden gyógyszerárban kapható!

KUFFLER ÉTTEREM

BUDAPEST, V. VILMOS CSÁSZAR UT 39

Nyugati pályaudvar közelében

25 év óta elismert

Házi konyha • Menü rendszer

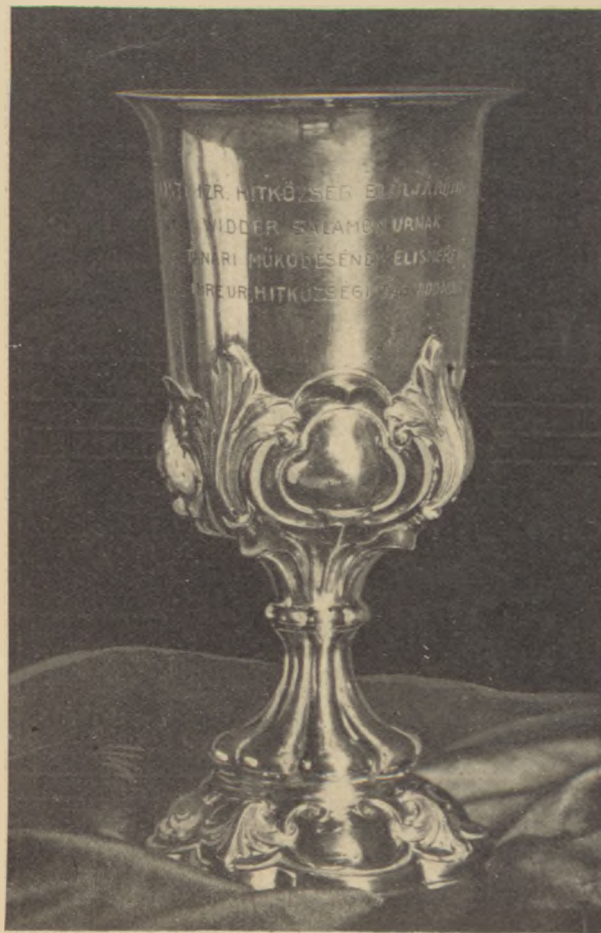
A „REMENY” ZSIDÓ IFJUSÁGI LAP szeptemberi száma gyönyörű képekkel és gazdag tartalommal jelent meg. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, IV., Magyar-utca 3. Előfizetési díj egész évre 80.000 K. Mutatványszám díjtalan.

A SZENTFÖLDI ÉPÍTŐMUNKA ellen folytatott demagógia, úgy látszik Magyarországon sem ér már célt. Egyre több zsinagógában beszélnek a kiváló rabbik Palesztina és a héber nyelv renaisszancéjáról. Dr. Kiss Arnold, a budai hitközség nagyhirű vezető főrabbija Roshasonó első napján tartott megrendítő hatású költői beszédében a Szentföld ujjászületését méltatta és majdnem mindenki, akit a Tóra elé hívtak, adományokat ajánlott fel a Keren-Kajemethnek. A Rombach-utcai templomban a nagy talmudtekinélyű Feldmann Mózes és dr. Fischer Benjámín főrabbi, az egri templomban nemrég dr. Schweiger Lazár főrabbi, az ismert filozófiai író. Sátoraljaújhelyen a tudós Róth Sámuel főrabbi buzdítottak a szentföldi építőmunka támogatására. A pesti neolog hitközség elnökének ama különös körlevelét, mely arra „buzdít”, hogy ne adakozzanak a Keren-Kajemethre, a szegedi hitközség erőlyes hangú válasszal utasította vissza, sőt a szegediek Löw Immánuel főrabbiival és dr. Biedl Samu elnökkel az élükön rendkívüli lelkesedéssel karolják föl a Keren-Kajemeth ügyét.

WIDDER SALAMON. Hare középpontjába került, ő, aki esendben folytatta pedagógiai munkáját hét éven át a pesti zsidó gimnázium négy falán belül. A kötelező óráin kívül is minden szabad idejét a gyermekek vallásos nevelésének szentelte. Reggelenként hét órára összegyűjtötte a növendékeket turnusokban sachariszimára, hogy tisztában legyenek a hétköznapi liturgiával. Ünnepek előtt pedig hetekig a tanítványokkal töltötte délutánjait, hogy az ünnepi liturgiát, közös énekeket, a tóraolvasást stb. gyakorolja velük. Évenként 80–90 barmicvet készített elő, hogy a jövőendő „baalé-batim” járatosabbak legyenek a zsidó hagyományokban, mint a mostani „ám-haarec”-nemzedék. Minderről nem beszélt és nem beszéltetett senki. „Különóráiért” senkitől semmit nem fogadott el. Személyes áldozatkészség volt ez, amire kevés példa akad. A zsidó gimnáziumnak pedig különös szerencséje. A hitközség „ingyenes munkást” kapott és szívesen dícselkedett el a zsidó gimnázium zsidó szellemével, gyönyörű istentiszteleteivel. Boldogult Feleki Béla legelőbb őszinte meleg elismerésben részesítette és mikor Schönwald Károly többek között ezüst serleget ajándékozott a hitközségnek a legeredményesebben oktató vallásstanár részére, Feleki a serleget Widder Salamonnak ítélte oda és szép ünnepség keretében adta át a kitüntelést a zsidó gimnázium vallásprofesszorának. Ugyanakkor átíratot kapott Widder tanár a hitközségtől: „Alapítványi gimnáziumunk ifjusági istentiszteleteinek átszervezésével és tökéletesítésével már eddig is elért lélekemelő szép eredményei elsősorban igen tisztelt tanár úr odaadó és hozzáértő buzgó munkáját dicsérik. Ennek következtében megragadjuk az alkalmat, hogy elismerésünket és köszönetünket nyilvánítsuk. 1921 június 6. Lederer elnökhelyettes.”

De jött az új éra és megkezdődött a „mélyítés”, azaz áskálódás Widder „zsidósító” munkássága ellen. Végül ukázt bocsátottak ki, hogy sem Widder, sem az ugyanolyan önzetlen zsidó lelkesedéssel működő dr. Fürst Aladár nem taníthat többé hittant, hanem

csak magyart és németet és Widder nem vezetheti többé az istentiszteletet sem. Minek kell a gyerekeknek tudni tórából olvasni? A szülők azonban nem akceptálták a neolog hitközségnek ezt a zsidóttan álláspontját és nem akartak beletörődni abba, hogy a hitközség lerombolja azt, amit a gimnázium oly szépen fölépített. Az affér nagy vihart támasztott az egész városban. Maga az ifjúság, amely annyi szeretettel csüngött tanárjain, elkeseredetten vette tudomásul az önzetlen mestereik ellen elkövetett hálátlanságot. Szülők küldöttségei keresték fel dr. Lederer elnököt, hogy a sérelmes intézkedéseket visszavonja. A Rombach-utcai templomban Feldmann főrabbi, Szukosch ünnepkor pedig dr. Fischer Benjámín, az új főrabbi kelt ki a zsidó szellem lerombolásának kísérlete ellen. „Engem a zsidó gimnázium hozott ide” — jelentette ki többek előtt Fischer főrabbi, — ennek az igazán zsidó intézetnek a léte, hova gyermekeimet küldhetem, döntötte el idejövetelemet.” A Zsidó Gimnázium Barátainak Egyesülete egyhangú tiltakozó határozatot hozott az „újítás” ellen. Az orthodox templomban ünnepkor a tóra elé hívással tüntettek a zsidóságuk miatt zsidók által üldözött tanárok mellett. A szüvedélyek föl vannak zaklatva és tulajdonképpen senki sem tudja, miért kellett a hitközségnek ezt a vihart előidéznie és miért kellett éppen ott bolygatni a dolgokat, ahol minden olyan szépen rendben volt?!

Widder tanár serlege

HALALOZAS. *Ehrenfeld Sándor* fanagykereskedő pár hónapi szenvedés után 57 éves korában elhunyt. Örjási részvét mellett helyezték a budai orth. temetőben örök nyugalomra. Az elhunyt, a nagy *Chaszam Szófer* leszármazottja, a budapesti orth. hitközség előljáróságának érdemes tagja volt. Az orth. hitközség választmánya a haláleset alkalmából rendkívüli ülést tartott és a családhoz intézett megleghangú átiratban ecsetelte az elhunyt kiváló érdemeit.

Ritter Ignác építészmérnök, a debreceni hitközség alelnöke elhunyt. Nemes áldozatkészsége, önzetlen szeretete a legszebb példaadás volt. Nagy részvéttel kísérték utolsó útjára.

Tragikus vasuti balesetnek esett áldozatul a közkedvelt pápai Breuer Lázár család egyetlen leánya, *dr. Rohonyiné* és gyermeke Steinhöllében. A mélyen sujtott család gázsztás részvétet kért.

Általános részvét osztozott a *Kohlbach* testvérek gyászában édesanyjuk halála alkalmából. *Kohlbach Bertalan* professzort, a *Mult és Jövő* munkatársát és *Kohlbach Simon* ezredest, a többszörösen dekorált löst mindenünnen részvétíratokkal keresték föl.

Dr. Wollák Adolf ügyvéd, a dolnja-lendavai hitközségnek évtizedeken át volt elnöke elhunyt. Emberbaráti szeretettel, jóért és szépért lelkesedő szívével karolta fel s vezette a hitközség ügyeit.

AZ „ÁHÁVÁSZ REIM” FELEBARÁTI SZERETET EGYLET e napokban *Ungar Armin* elnöklése mellett tartott előljárósági ülésében tárgyalta a néh. dr. Adler Illés halálával elárvult egyleti egyházi elnöki tisztség betöltését és elhatározta, hogy követve a régi tradíciót, e tisztséget a *Rombach-utcai* templom új fő-rabbijának, *dr. Fischer Benjaminsz* ajánlja fel.

Az előljáróság *Ungar Armin* vezetésével felkeresvén az új lelképásztort, felkérte az egyházi elnöki méltóság betöltésére. *Dr. Fischer* nagy hálával fogadta a megtiszteltetést és megígérte, hogyha megválasztják, akkor nagy elődei: néh. *Pollák Lajos* és *dr. Adler Illés* nyomdokain fog haladni. Ez a választás október 3-ikán nagy lelkesedéssel megtörtént.

<i>Kénelvemes.</i>	RENÉ MONTREUIL, PARIS	<i>Ügyeljük</i>
<i>Ártalmatlan!</i>	MAIGROLAX	<i>a „Maigrolax”</i>
<i>Biztos!</i>	soványító teája	<i>névre!</i>

Kapható
minden gyógy-
szertárban

Ára 16.800 kor.

Ne
fogadjunk el
utánzatot!

Ára 17.000 kor.

Magyarországi főraktár: TÖRÖK PATIKA
Budapest, VI. Király ucca 12. szám alatt

Női-, férfi-, gyermek- és bábé-	fehérneműek
Székely Jenő-nél, IV. Kammermayer Károly- ucca 2. Szervitater sarok.	
Vidékre kívánatra árjegyzéket bérmentve küldök.	

ÚJ ZSIDÓ SAJTÓORGANUMOK. Szeptember elején új magyar zsidó hetilap indult meg „Országos Egyetértés” címen, főszerkesztője *Pintér Miksa*, főmunkatársa *Ujvári Péter*, felelős szerkesztője *Márkus Aladar*. Az eddig megjelent számok az új orgánnum komoly zsidó törekvéseiről tesznek tanúságot. Munkatársai között találjuk a zsidó élet számos kiválóságait. A *Mult és Jövő* meggyőződése, hogy a zsidó orgánnumok a zsidó érdeklődés szélesítésével egymás kultúr munkáját csak erősíthetik, az új lapot tehát e helyről is szeretettel üdvözljük. — Ugyancsak nemrég indult meg „*Hamakabi Biszlovákija*” havi folyóirat, amely a szlovákiai Makábi sport- és tornaegyesületeknek hivatalos közlönye, szerkeszti *Adolf Jellinek* Bratiszlava. A hivatalos részen kívül általános zsidó érdekű közleményeket is nyújt olvasóinak. — Ezenkívül „*Hasómér*” címmel új lap indult meg Csehszlovákiában *dr. Neumann Oszkár*, I. U. C. *Frantisek Schütz* szerkesztésében. A lap célja, hogy a zsidó ifjúsági mozgalmakról tájékoztassa olvasóit. Az első szám igen gazdag tartalommal jelent meg. Van benne cikk, vers, tanulmány, tudósítás, novella, leírás, hírvonal, sémér-utasítás, teljes előadás *Jehuda Haléviről*, hivatalos közlemény, rejtvény, stb. stb. A „*Hasómér*” az új ifjúság zsidó orientálódásának örvedetes eredménye.

PÁRATLAN KEDVEZŐ nyerési esélyeket nyújt az új 17. m. kir. osztálysorsjáték. 72.000 sorsjegyből 36.000, tehát a fele feltétlenül nyer és a legnagyobb nyoremény szerencsés esetben 500.000 pengő, azaz 6 és ½ milliárd korona. Jutalom 3 és ¼ milliárd, főnyoremények: 2 és ½ milliárd, 1 és ¼ milliárd, 625 millió, 500 millió, 312 millió, 250 millió, stb. összesen több mint 69 milliárd korona, amelynek kifizetése készpénzben államilag van biztosítva. A hivatalos elárusítóhelyek minden megbízást a legnagyobb gonddal intéznek el. A sorsjegyek ára: egész 250.000, fél 125.000, negyed 62.500, nyolcad 31.250 korona. Húzás már október 16-án kezdődik.

Veres fényképész gyermekfelvételeiből (Harmincad ucca 3).

Uj, szigoruan כשר éterem nyilt meg. A nagyérdemü fogyasztóközönség b. figyelmébe ajánljuk ujonnan megnyilt, modernül és fényesen berendezett szigoruan orth. kóser éttermünket (VI., Vasvári Pál u. 8), hol mérsékelt árak mellett kitünően étkezhet és figyelmesen kiszolgálják. Reggeli és oszonna kávé. Házon kívül is. Előfizetők előnyben részesülnek. Menü 24.000. Kis menü 18.000 K

Stern Sógorok VI., Vasvári Pál ucca 8 szám
Telefon: 7. 911-36.

Szalón „Artistique“

cim alatt iparművészeti szalont nyitottunk, hol mindennemü kézimunkák, gobelinek, valódi csipkék, függönyök, crépe de chine fehérnemüek eredeti tervek szerint művészi kivitelben a legjutányosabb árban kaphatók.

**Lessner Alfrédné és
Dr Molnár Ernőné**

IV., Magyar ucca 3. II. em. 3

Telefon: J. 154-30.

NEUMANN BENŐ

KÖNYVKERESKEDŐ

Budapest, VI. Király-utca 8.

Dús választéku raktár templomi aranyhímzésekéből, a zsidó vallás keretébe tartozó szertartási cikkekéből.

Zsidó irányu könyvek nagy raktára.

Arjegyzék díjtalan.

SIRKÖVEK

TELEFON:

J. 114-92

a legolcsóbb árban kaphatók

BOROS ÉS KOHN sirkóraktárában

Budapest, VII., Károly-körut 17. Orczy-ház.

MEG JELENT

104 VÉNNYEL!

Kérje minden túszer- és csemegeüzletben!
Ha ott kifogyott volna, kívánatra ingyen küldi gazdasszonyoknak, szakácsnőknek, háztartási iskoláknak, vendéglősöknek

Dr. A. Oetker

Budapest, VIII., Conti-utca 25 szám

Értesítjük, hogy a virstli-szezon megkezdődött, viszont-elárusítók kérjek a legujabban megjelent árjegyzékünket virstli-, kolbász-, szalámi- és hús-különlegességeinkről, valamint a híres libaszaláminkról. Postacsomagok feladása este 9 óráig. Szombat este is.

Rebenwurzl Salamon és Izidor

orth. כשר szalámi- és kolbászárugyár

Budapest, VI., Laudon ucca 3. — Telefon: T 84-29.

Az iskolai idényre a vidéken lakó izr. szülők ha gyermeküket a fővárosban jól akarják elhelyezni, úgy forduljanak Virág Gyulához, hol szigoruan rituális elsőrangu ellátás, gondos felügyelet és kitünő nevelésben részesülhet két-három fiugyermek

Az összes középiskolák a Zeneakadémia közelében
A legjobb referenciák

Cím: **Virág Gyula, VI., Ó ucca 42, II.**

Hajszálakat

hölgyek arcáról, karjáról végleg kiirtja felelősséggel Pollák Sarolta, Andrassy-ut 38. hajeltávolítószer szétküldése utasítással. Összes szépséghibák kezelése. Szemölcsirtás. Francia „Orado“ rádiumos arckezelések

Haraszi Andor táncszalonjában

♣ ♣ ♣ ♣ a legdivatosabb táncokat tanítja csoportokban és különórákon.

Budapest, VII., Erzsébet-körut 19

Telefon: József 89-53.

INTIM BUFFET ÉTTEREM

BUDAPEST, VII., ERZSÉBET-KÖRUT 35.

ROYAL-ORPHEUM MELLETT

Ma Budapest legjobb és legolcsóbb
כשר konyhája.

Saját érdekében tegyen egy próbát.

SIRKÖVEK

PFEIFER ÉS HESZKY

KÖFARAGÓMESTEREK

BUDAPEST, X. KERÜLET, KOZMA-UTCA 7.
UJTEMETŐ, VILLAMOS-MEGÁLLÓ.

TELEFON: J. 59—61.

מפכר

Városi üzlet: VII. kerület, Károly király út 5.

Csángó Jenő

bőröndök,
bőrdíszmú különlegességek

Budapest, Rákóczi-út 39
Telefon: József 129-25.

Ifj. WEISS GYULA

TÜKÖR- ÉS TÁBLAÜVEG-
NAGYKERESKEDŐ

TELEFON:

Teréz 44—19 és Lipót 982—57.

BUDAPEST, V., VADÁSZ-UTCA 29.

Lakások és berendezések

**teljes és tökéletes
féregmentesítését**

Cián-gázokkal, vegyészmérnökök felügye-
lete mellett a legjobban eszközli a

Fischer Vacuum r.-t.

Budapest, VII. Dob ucca 90,
saját ház.

Telefon: J. 10—72, J. 60—88.

ספרים חליתים Héber és magyar könyvek

az ország összes iskolái részére is kaphatók.

Héber könyveket legmagasabb árban vesz

MÜLLER könyvkereskedő, Laudon ucca 2

Ujjáépített írógépek

első kézből szavatossággal

GEREBEN Andrássy-út 1.

Williams beretvaszappan

kellemes és tartós, nem szárad,
használatban elsőröngű,

Gyártja:

Th J. B Williams Co.
Glastonbury.

Kérje mindenütt és ha bevásárolni
fo rása nem tartaná, forduljon
a vez. rész. v. viselőhöz,

Magyarországi főlerakat:

KANITZ IVÁN

Budapest, Gerlóczy ucca 11

Tel: L. 969—04.

SIRKÖVEK

a legolcsóbb árban kaphatók

ADLER J. sirkőraktárában
Budapest, VII., Károly-körut 7. szám

EZÜST EVŐKÉSZLETEK

BUDAPEST, IV. MÚZEUMKÖRÚT 17. TELEFON: József 403-12

Beck Gyula

Budapest, VII.

Erzsébet körut 32

Szomben a Royal orfeummal

Harisnya!

Keztyü!

dus választékban!

KOMÁROMI HARISNYAHÁZ

Budapest, VI.,
Nagymező ucca 14.

1^a francia selyemharisnyák a legújabb divatszinekből 88⁰⁰⁰ K⁰⁰

Felélős szerkesztő és kiadó: Dr PATAI JÓZSEF.

Kiadóhivatali igazgató: VIRAG GYULA.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Révay-u. 14. 6788 Korvin Testvérek grafikai intézete Budapest.

Felélős nyomdavezető: Polgár J.

**Gallérokat,
frakkinget új eljárással
8 óra alatt is
kifogástalanul tisztít**

a „KIRÁLY“

GÓZMOSÓDA, KELMEFESTŐ ÉS VEGETISZTÍTÓ

VII. Király ucca 15. VII. Dohány ucca 20.
V. Bálvány ucca 23. IV. Magyar ucca 6.

TELEFON: 191—33.

A vidék részére külön postaosztály.

Ugyanott a legkiválóbb vegytisztítás és kelmefestés.
Az új tisztítási eljárás folytán a gallérok háromszor
annyi ideig tartják meg épségüket, mint eddig.

Hellinger órák
a legjobbak
Hellinger Watch

15 rubinban járó Anker, reklámárban
K 880 000

Budapest, V., Nádor ucca 3. sz.
Telefon: Teréz 84—88.

Szabászati és női kalapkészítő szalonom-
ban szabás-, varrás- és kalap-
mesterségben felelősség mellett kiképezek
Magánoktatáshoz *szabászati tankönyvem*

B.-né GEIGER ETEL

VIII. Tavaszmező ucca 10. Károly körút 10 alól áthelyezve

AMERIKAI

FOGÁSZATI RENDELO

BUDAPEST, VII. ERZSÉBET KÖRUT 50

Szájpadlás nélküli, a természetes fogakat tökéletesen
pótló fogsorokat, aranyhidat és koronákat, fog- és
gyökérhúzásokat, fogtöméseket és kezelést teljesen
fájdalom nélkül, speciális arany- és porcellántömése-
ket a legjutányosabb áron végzem. Törött vagy rossz
fogsorokat a legolcsóbb áron átdolgozom és hasz-
nálhatóvá teszem. A nálam rendelt munkálatok ki-
zárólag amerikai és angol anyagokból készülnek és
ezért 10 évi írásbeli jótállást vállalok. Vidékiek
a rendelt munkálatot meg is várhatják.

FOGVIZSGÁLAT ÉS SZAKTANÁCS DIJTALAN
KEDVEZŐ RÉSZLETFIZETÉS

GROSSMANN SIMON

FOGÁSZATI GYAKORLATA

Fogadok reggel 8 órától esti 8 óráig

**JÓ MAGYAR KONYHA
JERUZSÁLEMBEN**

az újváros legszellősebb helyén

Olcsó árak

„MALON CHAVÉDIM“
orthodox vendéglőben
BOTE-BUKHARIM 80

Tulajdonos: KLEIN JAKAB

HÁLÓSZOBÁKAT

EBÉDLÖKET, URISZOBÁKAT, SZALON- ÉS CLUB-
GARNITURÁKAT, KONYHA- ÉS ELŐSZOBABEREN-
DEZÉSEKET LEGMÉRSÉKELTEBB ÁRBAN SZÁLLIT

SÁNDOR IGNÁC BUTORÁRUHÁZA
BUDAPEST, VI. KER., DESSEWFFY UCCA 18—20.

JAKOBI G. LAJOS

URI SZABÓ

Telefon:
153 94.

BUDAPEST, VI.
PODMANICZKY UCCA 6

ZSOLDOS MAGÁNTANFOLYAM

Budapest, VII., Dohány-utca 84.

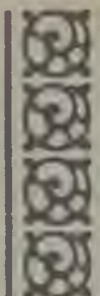
Telefon: József 124—47.

Előkezesi, polgári- és közép-
iskolai magánvizsgákra, érett-
ségire.

VÉTKEZIK,

ki nem a B A C K-féle
כשר etteremben étkezik

Budapest, Hajós ucca 12.
az Opera mögött.
TELEFON: TEREZ 142-83.

ERDÖDI-NEUMANN

ELEKTROTECHNIKAI CIKKEK NAGY RAKTÁRA

BUDAPEST

VIMOS CSÁSZÁR-ÚT 27 SZ. TELEFON: 103-82

Csillárok, rádiókészülékek,
selyemernyők,

világos izzókészülékek gyári áron. Kedvező fizetési feltételek

SIREMLEKEK

Költségvetés és tervek díjmentesen. Budapest, V., Lipót-körút 2.

előnyös fizetési feltételek mellett
EICHBAUM M. kőfaragómester
** sírkövezlet tulajdonos. Telefon: 46-74.

CIPŐK

Női lakk, divatpántos prima
K 280.000

Férfi fekete félcipő, kiváló
minőség minden formában
K 295.000

Iskolacipők, erős tartós ki-
vitelben

RÁKÓCZI-ÚT 1.
A régi Nemzeti Színház
helyén

FORDÍTÁSOK

(okmányok, kereskedelmi levelezések stb.)

minden idegen nyelven

KOSMOS FORDÍTÓ IRODA

BUDAPEST, VIII. RÁKÓCZI ÚT 59

Telefon: J. 65-21

„FEMINA“

MARTON NŐVÉREK

MODELL-SZALONJA

Budapest, IV. Haris bazár 6

Ami a szülőket legjobban érdekli!

Leány- és fiuruha,
Leány- és fiukabát

Szombaton
az üzlet
zárva van.

LITZMANN IRMA

Budapest, VI., Király-utca 18

NEIGER כשר ÉTTERMEI

A magyar zsidóság találkozó helye.

Speciális ételek. Figyelmes kiszolgálás.

POLGÁRI ÁRAK.

BUDAPEST, VI., TERÉZ-KÖRUT 4. SZ.

Ha súlyt helyez arra,

hogyan ruházza a legjobb szabású, a legfinomabb szövétű
és legszebb kiállítású legyen és azt kívánja, hogy for-
mája maradandó legyen, folytonos vasalást ne igényeljen,

tegyen próbát

GROSZ LIPÓT

angol uriszabótermében

Budapest, V., Vadász-u. 15.

Árak elsőrendű angol szövétből:

Sacco-öltöny --- 2,000.000 K-tól Télikabát --- 3,000.000 K-tól

Façon, hozott szövétből --- 900.000 „ Façon télikabát --- 900.000 „

Felöltő a legfinomabb angol szövétből 2,000.000 K-tól.

Korvin Testvérek grafikai műhelye Budapest, VI., Rózsá-utca 14.